

PARLAMENTARISMENS RETORIK

Politisk förändring och debatten om parlamentarism i Sverige 1900-1939

Av

Kai Paajaste

Licentiatavhandling i statsvetenskap
Institutionen för samhällsvetenskaper och filosofi
vid Jyväskylä Universitet

höstterminen 2000

Parlamentarismens retorik. Politisk förändring och debatten om parlamentarism i Sverige 1900-1939.

Paajaste, Kai Krister

Licentiatavhandling i statsvetenskap, 158 sidor

December 2000

Jyväskylä Universitet

Abstrakt

Uppgiften i denna licentiatavhandling, som bygger på artiklar, är att studera och analysera den svenska parlamentarismens problematik under tiden 1900-1939. Studiet har genomförts utifrån ett språkligt perspektiv, främst med retorisk framtoning. Den främsta frågan har varit hur man har lyckats skapa acceptans kring det parlamentariska styrelsesättet i Sverige under nämnda tidsperiod. Hur har man kunnat legitimera parlamentarismen i Sverige när olika aktörer har haft vitt skilda politiska målsättningar?

Grunden i den parlamentariska politikens motivering och legitimering fanns i att olika aktörer dels kunde anpassa sin politik och argumentation efter omständigheterna, dels använde motståndarnas argument och retorik man på ett skickligt sätt för att ge slagkraft åt sin egen sak. En följd av detta var att den konservativa betoningen i politiken även framöver kom att vara framträdande. De konservativa argumenten hade sedan gammalt en given ställning inom den svenska politikens legitimitetsfrågor. Den argumentativa anpassningsbarheten medförde emellertid på båda sidorna en växande betydelse för retoriken i politiken. Både parlamentarismens motståndare och anhängare använde sig av retoriska tekniker för att motivera sina egna synpunkter. Själva parlamentarismens idé sammanknippades således med partiskhet, eftersom parlamentarismen stod för konsten att övertala och vända saker uppochner. Den konservativa sidan hade en avgörande roll i skapandet av en legitim grund för parlamentarismen. För det första grundades den konservativa argumentationen på olika retoriska tekniker och taktiker för att skapa klangbotten för en bred acceptans för parlamentarismen både inom högern och inom vänstern. För det andra skedde det en glidning i den konservativa argumentationen. Mot slutet av 1920- och på 1930-talet baserades motiveringsförsöken på att man hade den demokratiska politikens spelregler som utgångspunkt. Partier och val hamnade i centrum i bägge sidornas uppfattning om vad som utgjorde de väsentligaste ingredienserna i politiken.

En uppfattning som på de senare tiderna fått en nästan självklar position både i den vardagliga och den vetenskapligt framställda bilden av svensk politik, och då speciellt om den svenska parlamentarismen, har baserat sig på den svenska konsensusandan. Ofta har man framställt detta som drivkraften i och som förklaringen för den svenska politiken. I denna avhandling kastas nytt ljus över frågan om den svenska konsensuspolitiken. Studiet av den parlamentariska retoriken förmår en att förstå relationen mellan politik och konsensus i de svenska förhållandena på ett annat sätt. Speciellt tyder analysen av den konservativa retoriken på att denna "konsensus" alltigenom var en politiskt ändamålsenlig konstruktion för att retoriskt försvara det parlamentariska styrelsesättet snarare än en genuin förklaring till att man kunde acceptera parlamentarismen som styrelsesätt. På denna punkt har den konservativa retoriken vävts ihop med vänsterns argumentationssätt på ett speciellt sätt. Konsensus har till syvende och sist framstått som den otvivelaktiga förklaringsgrunden till politiska utvecklingslinjer i Sverige. Såväl den senare välfärdspolitiken, som politiken över huvud taget, har ansetts ha byggt på ett visst svenskt sätt att föra politik under kompromissandets hägn – något som utgjort bilden också av den svenska folkhemspolitiken.

Nyckelord:

parlamentarism, svensk författningshistoria, svensk politik 1900-1939, retorik, argumentation

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INTRODUKTION	1
Inledning	1
Politik och språk	5
Den realpolitiska kontexten	10
Den svenska parlamentarismens konservativa grund	14
Avhandlingens innehåll	16
Avhandlingens rön: summering och konklusioner	21
Litteratur	25
NATIONELL SCHISM BAKOM FOLKHEMSDEMOKRATIN	28
Kollisionskurs inombords	29
”Stridsrop mot den svenska medelklassen”	31
Det förflutna och förändringen	32
Mot folkhemmet (?)	34
Referenser	36
RESAN BORTOM DEN VACKRA STILEN.	
Chaim Perelman och Quentin Skinner om politisk retorik	38
Inledning.....	38
Från den klassiska retoriken till den ’nya’ retoriken	39
Begreppet retorik enligt Perelmans och Skinners tolkning	41
Retorikens betydelse i politisk forskning	46
<i>Aktörselementet</i>	47
<i>Argumentationens utgångspunkter eller lingvistiska konventioner</i>	48
<i>Publikens betydelse i och för argumentationen</i>	51
<i>Argumentativa strategier och taktiker eller argumentationens gång</i>	53
Slutsatser	57
Litteratur	60
VALTION ETU VAI KANSAN TAHTO.	
Kamppailu ’parlamentarismista’ Ruotsissa 1900-1920	63
Status ja vaalit	64
’Valtion edun’ väistyminen	65
Vaalien ja puolueiden nousu	68
Edistystä konservatiivisesti?	71
Lähteet	73

'PARLAMENTARISMEN' SOM PARTISKHETENS INKARNATION.

En analys av Sveriges politiska debatt 1900-1920..... 74

Partiernas frammarsch	75
'Statsintresse' som <i>topos</i> i den konservativa argumentationen	79
Historiens skugga över politiken	86
Det förflutnas makt – mot framtiden	90
Slutord – på väg mot folkhemmet?	95
Källor	97
Litteratur	98

DET PARLAMENTARISKA TOMRUMMET I SVERIGE.

En studie i den statsvetenskapliga begreppsdebatten 1920-1939..... 100

Inledning	100
Efter parlamentarismens genombrott	103
Att motivera parlamentarism	105
<i>Parlamentarism och dualistisk tradition</i>	106
<i>Statsrättslig förvandling mot parlamentarism</i>	112
<i>Parlamentarism som kompromissande</i>	119
Samförstånd – politik eller förklaring till den svenska vägen?	124
Referenser	128

DEN RETORISKA ANPASSNINGEN TILL PARLAMENTARISMEN.

En studie av den konservativa argumentationen kring parlamentarismen i Sverige 1920-1940. 131

Forskningsstrategiska utgångspunkter	133
Högerns argumentering kring parlamentarismen	136
<i>Att identifiera sig</i>	136
<i>Dissociationer som ombildar verklighetsbilden</i>	141
<i>Teoretiska dissociationer – eller till frågan om huruvida man haft parlamentarism eller inte</i>	148
Slutsatser	157

INTRODUKTION

Inledning

De parlamentariska regeringarna med tillhörande bildningsprocesser och funktioner har under de senaste årtiondena varit en dynamisk del av de västerländska politiska fenomenen. Speciellt har detta gällt i sådana fall där den tillfredställande funktionsdugligheten har krävt koalitionsbildningar. Intresset för såväl den parlamentariska politiken som koalitionsbildandet har växt under de senare åren både inom den amerikanska och den europeiska politologiska forskningen. Forskningen kring den parlamentariska regeringspolitiken har drivits längs två olika linjer. Den ena forskningsgrenen har varit bestämd av det rationella handlandets spelteoretiska ansatser, medan den andra grenen har utgjorts av den västeuropeiska empiriska forskningen. (Nousiainen 2000, 83)

Utgångspunkten i denna licentiatavhandling är varken spelteoretisk eller empirisk i den meningen att jag skulle analysera i själva koalitionsbildningens procedurer eller partistrukturer som en förutsättning för parlamentariska processer. I stället har jag valt att koncentrera mig på en annan dimension av politiken. Det är det retoriska angreppssättet som är dominerande i de artiklar som sammantagna bildar denna avhandling. Därmed betonar min forskningsansats den språkliga aspekten av politiken. Vid sidan av att språket kan användas i partiska syften, kan man betrakta språket som en resurs i politiskt agerande, något som skapar förutsättningar till politisk förändring.

Parlamentarismens historia i Sverige – och detta är det land som avhandlingen fokuserar på – har inte studerats utifrån det nu valda perspektivet, vilket gör att forskningsuppgiften är intressant redan från första början. Den begreppshistoriska och retoriska forskningsstrategin utgår från att olika politiska begrepp är mer eller mindre öppna för förändring; att man försöker bestämma och motivera dem i enlighet med eller i samband med politiska frågor. Det finns två huvudanledningar till mitt intresse för politiska begrepp. Båda bygger på det faktum att politiska begrepp inte är bestämda på förhand. Man kan, för det första, hävda att det

blir möjligt att uppnå bättre förståelse av själva den dåtida politiken och dess betydelse för den senare politiska utvecklingen om man kan erhålla kunskap kring centrala politiska begrepp såsom parlamentarism. För det andra har parlamentarismen en fundamental plats inom den moderna politiken eftersom den har att göra med vissa element som för nutida politiker och andra aktörer framstår som självklarheter. Det handlar om sådana element som den representativa demokratin, förskjutningen från kungamakt till folkmakt, och att folket som helhet utgör politikens legitima grund. Dessutom har retoriken och begreppshistorien kring parlamentarismen en betydande roll i den meningen att man med hjälp av dylik forskning kan lyfta fram och belysa vad som varit avgörande i förändringen av såväl politik som politiskt tänkande.

Vilken är då relationen mellan begreppshistoriska och retoriska ansatser i denna avhandling? I artiklarna har jag bedrivit en retoriskt orienterad forskning, så att säga, inom Sveriges gränser. Här har jag hoppeligen lagt i dagen några för Sverige, och kanske till och med för de nordiska länderna, typiska sätt att använda retorik inom politiken. I avhandlingens sista artikel har jag dock haft som syfte att börja utvidga mitt perspektiv åt det internationella hållet och därmed tagit ett steg mot begreppshistoriska målsättningar. Detta tar jag som min nästa utmaning inom den svenska politikens, och speciellt parlamentarismens, historia: att mer djupgående och jämförande analysera likheter och skillnader mellan Sverige och det övriga Europa. I denna avhandling är den begreppshistoriska ansatsen mer outtalad, men den utgör dock en del av min akademiska bakgrund och har således påverkat mitt sätt att behandla begreppet parlamentarism.

Inom parlamentarismens teori är det möjligt att skilja mellan två huvudriktningar vad synsätten på fenomenet beträffar. För det första kan man urskilja något som den svenske statsvetaren Leif Lewin betecknat med samlingsnamnet ”den klassiska teorin”. Ståndpunkten i till exempel Karl Staaffs *Det demokratiska statskicket* (1917) är att vinnaren tar allt – en utgångspunkt som enligt Lewin är ungefär densamma som Anthony Downs har i sitt berömda verk *An Economic Theory of Democracy* (1957). Staaff ger ett svar på frågan vad ett parlamentariskt styrelsesätt är i *Politiska tal II* (1918, 174): ”Det är ett styrelsesätt, som gör folkviljan bestämmande för landets politik, och detta så att landets ansvariga regering tages ur parlamentsmajoritetens led.” Därför måste makten tillkomma majoriteten (*ibid.*, 177). Enligt Lewin fram-

står Staaff som en anhängare av vad man brukar kalla Westminstermodellen. Kärnan i denna parlamentarismdoktrin är att den odelade folkmakten ska skifta mellan ideologiskt sammanhållna majoritetsregeringar. (Lewin 1996, 21, citaten ovan från s.18)¹

Då den frisinnade statsministern Carl Gustaf Ekman under vågmästarparlamentarismens era på 1920-talet ansåg högern föra penningens talan och socialdemokraterna representera klassintresset, stod de frisinnade i hans resonemang för medborgarintresset. Som Ekman såg saken, betydde majoritetsregeringar inte alltid att folkviljan kom till fullvärdigt uttryck. Den frisinnade politiken såg enligt Ekman till helheten, till medborgarintresset – det var Ekmans mening att den frisinnade politiken motsvarade ”stämningen i landet”. (Lewin 1996, 58-59) Med Lewins ord: ”I det kompromissande samhället fanns inga fullständiga förlorare: alla fick inflytande, en ny regim utplånade inte allt för att börja om från början utan anknöt till de resultat den gamla uppnått.” (ibid., 68)

Detta är utgångspunkten för den andra teoretiska huvudriktningen som Lewin kallar förhandlingsteorin, och som ofta konfronteras med den klassiska teorin. Den främsta representanten för denna riktning inom parlamentarismens teori är Arend Lijphart med till exempel sitt verk *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands* (1968/1975). Han kallar denna modell samarbetsdemokrati, *consociational democracy*. Denna teori bygger på antagandet, eller normen, att regeringen inte fattar beslut genom att omedelbart votera igenom sin ståndpunkt. Tvärtom skall regeringen först förhandla sig fram till överenskommelser med den förlorade parten. Regeringen skall alltså föra en politik i hela folkets namn – inte en som gynnar enbart majoriteten. (Lewin 1996, 23) Lijphart och hans samarbetsdemokratiska modell har enligt Lewin framstått som ett huvudalternativ till majoritetsparlamentarismens lära (ibid., 43)

¹ Inom den kategori som Lewin betecknar som den klassiska teorin finns det flera olika närbesläktade benämningar på perspektivet för parlamentarismen av denna typ. Kaare Strom har i sin *Minority Government and Majority Rule* (1990) talat om den konventionella teorin då han beskrivit uppfattningen om parlamentarismen som ett spel med en strikt rollfördelning mellan en majoritetsregering och en minoritetsopposition. William H. Riker använder termen koalitionsteori med fokus närmast på regeringens inre förhållanden i stället för de externa relationerna till oppositionen. Vad gäller dessa olika teoretiska synvinklar kan man med fog hävda att de fungerar som ett slags normsystem enligt vilket man utvärderar väsentliga faktorer vid en regeringsbildning och att man enligt detta normsystem avgör vad som är gott och ont i parlamentariska processer. (Lewin 1996, 21)

Dessa två grovt skisserade kategorier utgör inte ett direkt motsatspar. Även när man förhandlar måste man ju till sist fatta beslut och då kan votering vara ett alternativt tillvägagångssätt. Dessutom, som Lewin själv konstaterar, hör både den klassiska teorin och förhandlingsteorin hemma i den rationalistiska teoribildningen med dess utgångspunkt i de individuella aktörernas kalkyler. (ibid., 24) De båda riktningarna inom parlamentarismens teori tillhör därutöver den normativa teorins paradigm, som mer eller mindre präglas av ett s.k. platoniskt betraktelsesätt med tidlösa begrepp, som övergår mänskliga aktörer (Palonen 2000, 9). Man kan säga att parlamentarismens teori i de ovan skissade formerna i mångt och mycket utgör en finalistisk teori i likhet med politisk teori, som ofta bestäms av att politik bör sökas inom ekonomins, moralens, rättens eller juridikens, samhällets eller religionens domäner. Kort sagt är målet inom parlamentarismens teori, såsom inom politikens teori, över huvud taget åstadkomma *good order*.

Teoretiker inom parlamentarismens teori, och speciellt inom traditionen för *rational choice*, har helt rätt fokuserat sitt forskningsintresse på politiska aktörer i politiken. Inom ramen för *rational choice* har man dessutom tagit de politiska aktörernas handlande och agerande, spel, på allvar när man sökt analysera politik i en viss situation. Bristen i approachen *rational choice* torde dock vara att man alldeles för lätt tenderar att förbise de politiska aktörernas språk, den vokabulär och de ord som används i politiken i en viss kontext vid en viss tidpunkt. (jfr Palonen 2000, 7) I enlighet med min ovan nämnda utgångspunkt, att koncentrera mig på språket och retoriken som en resurs i politiken, har jag velat ta hänsyn just till denna punkt. Ty om man inte vill göra sin forskning finalistisk är det viktigt att utgå från vad aktörerna själva har sagt och hur de har debatterat kring de frågor som studeras. Därav följer att jag har låtit min forskningsuppgift styras av tanken att de problem som debattörerna avser att söka svar på har uppstått i det politiska livet självt. Vidare gäller det att vissa problematiska frågor har uppstått till följd härav och blivit värda att debattera. (Skinner 1978, xi) I stället för att betrakta politik och politiska debatter finalistiskt, som en väg till *good order*, tar man dem på allvar. Då är det möjligt att nå fram till genuina resultat vad beträffar just den politik som ligger under förstoringsglaset.

Politik och språk

Det fanns en spänning mellan maktkoncentration och kollektivism inom den svenska socialdemokratin i början av 1900-talet. Den kom att inverka också på den sedan sekelskiftet pågående debatten om parlamentarismen. De allra ivrigaste marxisterna kunde inte gå med på parlamentarismen, som de ansåg utgöra bara en nygestaltning av de borgerliga idéerna, det borgerliga politiska maktsystemet och den borgerliga staten – en upprätthållare av den konservativa politiska föreställningsvärlden. Grovt sett kunde de konservativa, om de var tillräckligt välvilligt inställda, ändå tolka socialdemokraternas tendens att samla sig kring ett fåtal ledare som ett positivt politiskt inslag. Som känt är så har socialdemokraterna haft bara sex partiledare sedan partiets tillblivelse år 1889. Koncentration var mer eller mindre eftersträvanvärd bland de konservativa kretsarna. Dessutom förespråkade högerrepresentanterna också en viss typ av kollektivism som kom till uttryck till exempel i olika regeringsbildningars strävan efter en s.k. nationell samling. Idén bakom den nationella samlingen var ett kollektivt och nationellt bundet Sverige, vilket socialdemokraterna så småningom kom att infoga i sin politiska vokabulär. De märkte att budskapet inte gick fram med ett konfliktladdat språkbruk med framtoning på fientliga klasser som kämpade mot varandra. Det gällde att resa upp en symbol för hela folket, ett *Sverige* som var historiskt och retoriskt fabricerat. (se Åsard 1996, 12)

I en tvistefråga, såsom parlamentarismen var, gäller det att kunna agera effektivt. För att uppfylla detta krav till förmån för sina egna målsättningar skall man vara förtrogen med och skickligt kunna utnyttja en uppsättning av symboler, myter och historier. En symbol, som kan vara ett konkret objekt eller som utgörs av en mytisk berättelse, är alltid ett mångskiftande tecken, som innehåller olika begrepp, värderingar och erfarenheter från det förflutna. Således förutsätter det i första hand tolkning av något slag. I symboler förenas det som vi inte trodde kunde förenas. (ibid., 14) Ofta får våra symboler sitt uttryck i form av retoriska figurer och former, såsom med hjälp av grundtroperna á la Kenneth Burke (Burke 1969, 503-517), eftersom symboler exempelvis kommer till synes i och med en speciell berättelse eller myt. Myterna är dessutom uppbyggda på ett sätt förmedlar en viss moral (se Åsard 1996, 14-15).

Stat, demokrati och parlamentarism är abstrakta begrepp. De är dessutom sammanvävda på ett mycket komplicerat sätt. Att erövra makt för att kunna ena människor (kring en viss uppfattning o.s.v.) förutsätter att sådana mångtydiga begrepp förvandlas till symboler. Vi har olika symboler för att kunna identifiera oss – det är mer eller mindre en fråga om panegyrik med tillhörande ritualer och riter av politisk karaktär (men som också kan vara sociala eller religiösa). För att uttrycka de begrepp som anses fundamentala i ett visst sammanhang måste vi forma ett specifikt språk som i sin tur bygger på symboler, myter och riter kring fenomenet i fråga (se Johannesson 1996, 22-23; Burke 1953, 21-23). Med hjälp av olika retoriska tekniker söker man samla folk kring olika ideal. Ett politiskt exempel på riter och inkluderingsceremonier var den allmänna rösträtten i Frankrike vid mitten av 1800-talet. Pierre Rosanvallon har i sin forskning kommit fram till slutsatsen att den allmänna rösträtten, trots att den även uppfattades som en individuell rättighet, kom att utgöra ett socialt sakrament. Detta illustrerar han med hjälp av följande citat från *Bulletin de la république* (Nr. 9, 30 mars 1848): ”The Republic, which excludes none of its sons, calls you all to political life; *it will be like a new birth, a baptism, a regeneration*” (Rosanvallon 1994, 199).²

Det uttryckliga sättet att söka skapa acceptans kring något begrepp eller fenomen kan bestå av arrangemang som stora folkfester och begravningar – iscensättningar med hjälp av retoriska beskrivningar kring fenomenet i fråga överhuvudtaget. Man kan således inse vikten av visualiseringen som målar upp en bild som representerar ett speciellt synsätt att betrakta en sak eller ett fenomen. Det viktiga är då vilka ord och uttryck som används. Man bör komma ihåg att politik oftast är agerande på en viss scen, konstruerande av kulisserna och fabricerande av själva manuset eller berättelsen. Följaktligen bör man fokusera forskningens spets på det språkliga – i form av antingen själva språket eller symboler såsom bilder. Vad detta innebär är att all politik innehåller retorik. Denna politiska retorik kan analyseras med retoriska verktyg oberoende av om visualiseringen innebär språkliga och figurativa eller konkreta avbilder såsom statyer eller personer som framställs som representanter för en hel rörelse.

² Panegyrik är ett sätt att fostra medborgare. Dessutom söker panegyriken alltså samla människor kring bestämda ideal och värderingar. När man vill samla folk måste utgångspunkten vara att det finns vissa symboler kring vilka man kan samla sig. Dessa symboler kan vara mer eller mindre konkreta. Hjalmar Branting blev således en gång politisk symbol för den svenska socialdemokratin. I varje fall är det retorikens uppgift att visualisera dessa symboliska begrepp i ett visst perspektiv så att symbolen blir tillräckligt tydlig – men ändå så pass komplicerad att den lämnar tolkningsutrymme. (Jfr. Johannesson 1996, 23)

I denna licentiatavhandling, som framläggs i artikelform, har jag riktat mitt intresse på den förstnämnda typen av retorisk forskning, att studera språket och argumentationen i en viss politisk kamp i Sveriges politiska historia.³ Det har för min del gällt frågor som hur man har använt språket för och emot aktörerna i fråga, vad man sökt göra med hjälp av språket och hurdana resultat den ifrågavarande retoriken gett. Man kan med glädje konstatera att forskningen kring det retoriska och symboliska i politiken har rest sitt huvud efter ett långt tillstånd av tystnad kring dessa frågor. Denna typ av forskning hjälper en att inse vad man kan åstadkomma s.a.s. vid sidan av själva sakfrågorna, som oftast betraktas som det allra viktigaste eller kärnan i politik och politisk historia.⁴

Jag anser att mitt arbete talar för retorikens, eller den retoriska dimensionens, rehabilitering inom politiken. Man kan säga att det på 1800-talet och i början av 1900-talet i Sverige sedan gammalt rådde en uppfattning om politik, som avsåg att definiera politiken i enlighet med spatiala termer, såsom förmögenhet, kung, stat och inte minst statsintresse. Dessa termer avgränsade politiken till att gälla vissa förutbestämda fenomen och ”sakfrågor”. Politik kunde karakteriseras närmast som ett förvaltande av till exempel finans- och försvarsfrågor. Det var inte alldeles ovanligt att de konservativa skyllde på liberalerna och socialdemokraterna för att ha övergett ”politiken”. Parlamentarismen framhävde konsten att övertala både inom parlamentet och under valkampanjer. Således vill jag framhålla att parlamentarismens begrepp återinförde tanken om politik som *parler* – eller för att använda ett svenskt ord som har en gemensam etymologi med parlamentet: vi har att göra med verbet *parlera*. Det gällde både att behärska ”valmakarjargon” och att kunna framställa sin sak värtaligt och innovativt inom riksdagen. Därav följer att parlamentarismen i grund och botten var, och fortfarande är, också en fråga om retorik.

³ Jag har gjort endast mindre modifikationer i de redan publicerade artiklarna med syftet att förbättra artiklarnas läsbarhet och korrigera eller rätta språkliga defekter. Innehållsmässigt är artiklarna oförändrade. Hänvisningarna mellan artiklarna har jag lämnat som de varit, alltså hänvisar jag till de ursprungliga publikationerna.

⁴ Boken *Makten, medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson* (Åsard, red., 1996) är ett bevis på hur man kan söka det symboliska i gestaltningar av politiska ledare som inkarnation av till exempel den ideologi de står för. Ett annat lysande exempel på användandet av de retoriska metoderna i forskning av den svenska politikens historia är *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914* (Johannesson et al., 1987), där den nya offentligheten (bl.a. tidningsväsendets framväxt) på 1800-talet betraktas som en brytningspunkt i politik med medföljande vikt av ordets makt för det politiska agerandet i moderna tider.

En utgångspunkt i den politologiska forskningen torde vara att politiska begrepp och identifikationskategorier är konstruerade. Således faller det utanför ramarna för tolkningsperspektivet för denna studie att fästa större uppmärksamhet vid de sociala och ekonomiska förhållandena i sig. Politiska begrepp, såsom parlamentarism, bör till följd därav betraktas som en potential som är mobiliserbar (i skiftande syften) genom språket. Denna tankegång kan också påstås ha fått sitt uttryck i debatten om parlamentarismen, för debattinläggen byggde i stor utsträckning på att parterna försökte erövra varandras argument för att uppfylla vissa egna partiska målsättningar. Politisk handling innebär agerande "in and through language" för att förverkliga olika strategiska och partiska syften, eftersom begreppen delvis konstituerar politisk praxis. (jfr. Farr 1989, 32)

Politiska begrepp utvecklas av politiska och sociala aktörer, som avser att med dem begränsa tolkningsramarna och identifiera viktiga problem. Begreppen är avsedda för att hjälpa en att hitta lösningar i akuta frågor. Karaktären av politiska processer utgörs av att de är oförutsebara, vilket betyder att de begrepp som förekommer i en politisk process producerar intressen och innebörder i den ifrågavarande kontexten. Innebörden i ett begrepp är således kontingent. I och med språket strukturerar och producerar vi sammanhang. De begrepp, metaforer och symboler som förekommer i språket är redskap för social och politisk produktion av sammanhang. (se Stråth 1990, 5-6; Stråth 1992, 114-115)

En utgångspunkt i studierna i denna avhandling utgörs av att jag söker placera analysmaterialet i sitt eget politiska sammanhang. Man kan nämligen, i enlighet med Quentin Skinner, tala om en ideologisk kontext och ideologiska konventioner som ligger till grund för en politisk handling eller en politisk text. Ideologi i denna betydelse kan karakteriseras som den språkliga praxis som delas av flera aktörer, alltså är det en fråga om gemensamma vokabulärer, principer, antaganden och kriterier enligt vilka man disponerar till exempel olika problem. (Richter 1995, 129)

När forskningsuppgiften är att penetrera det argumentativa planet i politiken, har Skinners idéer ett väsentligt budskap. En av de grundläggande uppgifterna är att förstå vad aktörerna höll på att göra i och med sina texter:

The initial task is obviously to recapture the substance of the argument itself. If we wish, however, to arrive at an interpretation of the text, an understanding of why its contents are as they are and not otherwise, we are still left with the further task of recovering what the writer may have meant by arguing in the precise way he argued. We need, that is, to be able to give an account of what he was *doing* in presenting his argument: what set of conclusions, what set of course of action, he was supporting or defending, attacking or repudiating, ridiculing with irony, scorning with polemical silence, and so on through the entire gamut of speech-acts embodied in the vastly complex act of intended communication that any work of discursive reasoning may be said to comprise. (Skinner 1984, 201)

Politologisk forskning av detta slag består alltså av att fråga hurdan karaktär texten har som ideologisk manöver. Vidare gäller det att ta reda på vad författaren till en text ämnade göra när han försökte förändra de ideologiska konventionerna. Härvidlag studerar man den ideologiska manövern i fråga som en politisk manöver. (se Tully 1988, 9-11)

Såväl denna textualistiska forskningsansats som det begreppshistoriska perspektivet förutsätter en bred och djupkänedom om kontexten där de studerade begreppen och argumenten hör hemma, eller där ifrågavarande händelser har ägt rum. (Koselleck 1972, xx) Den politiska poängen i en text eller argumentation blir förstälilig genom att studera intentioner i en argumentationskedja i sin kontext. Med hjälp av en dylik analysstrategi är det möjligt att uppnå vetskap om och att bestämma huruvida man godkänner, överger eller ignorerar de politiska konventionerna i fråga. Det finns tre olika fördelar med ett sådant betraktelsesätt. För det första är det med detta sätt möjligt att relatera de intentioner som en aktör haft till sin historiska bakgrund. För det andra blir förklaringarna inte härledda utifrån kausala förklaringsgrunder, såsom klassintressen. För det tredje blir det dessutom möjligt att inse hur originella eller konventionella språkakterna ifråga är. (Richter 1995, 129)

Handlingar beskrivs med en normativ vokabulär som är typisk för tiden och kontexten. Denna vokabulär består av betydelser och innebörder som anses acceptabla i vissa sammanhang. När en viss handling beskrivs med hjälp av en dylik vokabulär följer det att den samtidigt legitimeras eller förebrås. Språket skräddarsys inte enbart så att det motsvarar handlingen, utan det föreligger en ständig växelverkan mellan operationer som avser både att anpassa språket efter handlingar och att få handlingar att överensstämma med språket. Ett väsentligt element i denna växelverkan utgörs av publikens roll. En politisk aktör måste alltid ta

hänsyn till publiken och dess språkliga konventioner för att kunna legitimera sin sak. (Skinner 1978, xii-xiii)

Inom ramen för de lingvistiska konventionerna återstår det att agera innovativt för att både förflytta dessa gränser och för att kunna introducera nya åsikter, idéer och begrepp. Den innovativa ideologens uppgift består av att legitimera nya sociala och politiska handlingssätt, vilka i det ifrågavarande sammanhanget i övrigt anses som okonventionella eller illegitima.

His aim must therefore be to show that number of existing and favourable evaluative-descriptive terms can somehow be applied to his apparently untoward actions. If he can somehow perform this trick, he can thereby hope to argue that the condemnatory descriptions which are otherwise liable to be applied to his actions can in consequence be discounted. (Skinner 1988, 112)

I denna uppgift har man olika retoriska och argumentativa tekniker eller taktiker att välja mellan. Dyliga retoriska medel för att övertyga och övertala samt för att legitimera förändring diskuteras och presenteras närmare i en av avhandlingens artiklar, ”Resan bortom den vackra stilen”. De argumentativa strategier och taktiker som man kan använda sig av måste emellertid anpassas efter de ramar innanför vilka den politiska aktören handlar. I det följande skall jag därför presentera vissa huvuddrag av den politiska bakgrunden mot vilken debatterna om parlamentarismen bör betraktas.

Den realpolitiska kontexten

Det svenska politiska fältet präglades under tiden före 1920-talet av ett trepartisystem med konservativa, liberala och socialdemokratiska sammanslutningar. De konservativa och moderata kretsarna slöt sig samman kring Allmänna valmansförbundet år 1904 för att kunna agera mer effektivt i rösträttsfrågan och för en förstärkning av försvaret. Dessutom ställde denna samling sig mot de liberala strävandena efter parlamentarism och socialdemokraternas delvis revolutionära programpunkter. Denna organisation hämtade sitt stöd bland första kammarens protektionistiska parti, första kammarens frihandelsvänner och andra kammarens lantmannaparti.

Lantmannapartiet benämndes från och med 1912 Lantmanna- och borgareparti. Nationella framstegspartiet (grundat 1906) samverkade med lantmannapartiet i vissa frågor och införlivades i detta 1912. Första kammarens nationella parti bildades också 1912, då första kammarens protektionistiska och moderata partier slöt sig samman. Bakom sammanslutningarna låg socialdemokraternas framryckningar i 1908 och 1911 års andrakammarval och 1911 års förstakammarval, vilket upplevdes som ett allvarligt hot bland de konservativa kretsarna. (Thermænius 1935, 207-214)

Mot slutet av 1895 års riksdag bildades Folkpartiet, men redan i januari 1900 gick flertalet folkpartister över till det nybildade Liberala samlingspartiet, som samlade även de s.k. vilda i andra kammaren som inte velat gå med i Folkpartiet. Frisinnade landsföreningen, en valorganisation för liberalerna och andra ”reformvänner”, bildades 1902 och hade rösträttens utvidgning som en av sina programpunkter redan från början. Dessutom ville landsföreningen reformera skatteväsendet. (se Thermænius 1933, 18 ff.; Johanson 1997, 13 ff.)

Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, SAP, grundades år 1889. Partiet antog ett eget principprogram 1897 som var utarbetat efter och nära anslutet till de tyska socialdemokraternas Erfurt-program. Programmet var rätt radikalt till sin natur eftersom det förkunnade att SAP stod för en omdaning av det borgerliga samhällets ekonomiska organisation. Till en början var Marx’ läror grundstenen i det socialdemokratiska partiets verksamhet, men vid sekelskiftet höll de ledande socialdemokraterna på att lösgöra sig från Marx’ lärosatser, såsom tanken om att samhällsomdaningen måste ske genom en katastrof. Man började poängtera den demokratiska vägen i stället för revolutionära idéer, vilket medförde en spänning mellan partiledningen och partiets mer revolutionära vänsterflygel. Det socialdemokratiska partiet hade under Hjalmar Brantings ledning, trots republikanska krav, inriktat sin verksamhet på kampen för allmän rösträtt och fullbordandet av demokratin. (t.ex. Lewin 1984, 133 ff.; Thermænius 1935, 239-244)

Efter 1917 befann socialdemokraterna sig i en märklig situation. Deras principiella program hade innefattat marxismens centrala läror om att ”klasskampen mellan utsugna och utsugare” skulle upphöra då en slutlig kris skulle uppstå i samhället. Inom socialdemokratin fanns flera uppfattningar om relationen mellan de marxistiska läroarna och verkligheten. Den veder-

tagna synen kom att bestå av en fredlig och successiv politisk förändring inom samhället. På basis av dessa tankegångar hade socialdemokraterna infört tanken om förstatligande och socialisering i debatten om socialismens förverkligande. Trots detta avvisade socialdemokraterna på 1917 års riksdag vänstersocialisternas förslag om att vissa naturrikedomar, industrier, kommunikationsmedel och enskilda banker skulle överföras i statens ägo. Enligt förslaget var dessa åtgärder ämnade att öka statsinkomsterna och skapa ökad trygghet för landets befolkning i ekonomiskt och socialt hänseende. Detta var det första mer allmänna socialiseringsförslaget men förkastades under medverkan av socialdemokraterna. (Lewin 1967, 30 ff.; Thulstrup 1968, 108-109)

Inom det socialdemokratiska partiet började röster höjas för att göra slut på det liberal-socialdemokratiska samarbetet. Det var partiets unga och mer radikalt sinnade flygel som utvecklade dessa tankar; redaktören Per Albin Hansson, partisekreteraren Gustav Möller och statssekreteraren i finansdepartementet Rickard Sandler. Partiet skulle enligt deras mening gå över till kamp för mera socialistiskt präglade mål och det kapitalistiska systemets avlösning. Hjalmar Branting motsatte sig tanken på en brytning med liberalerna och ansåg samregerandet som det bättre alternativet. (Gerdner 1946, 101-108, 140 ff.; jfr. Thulstrup 1968, 109-110)

I början av 1920-talet förändrades det partipolitiska fältet igen. Det band som funnits mellan liberalerna och socialdemokraterna blev nu upplöst, eftersom socialdemokraterna började föra talan om att fullborda den politiska demokratin med en ekonomisk demokrati. Liberalerna i sin tur drevs nu i högre grad till samarbete med högern. En skiljelinje mellan socialdemokraterna och högern uppstod i stället för högern och vänstern som funnits under kampen om parlamentarismen. Det som skilde blocken åt var frågan om statens roll i näringslivet. Det som den socialistiska terminologin stämplade som borgerlighet var i stort sett identiskt med liberal näringspolitik. (Lewin 1984, 160)

Några moderata högermän föreslog en koalition av liberaler och högermän som avlösare för den liberal-socialdemokratiska koalitionsregeringen, men den liberale statsministern Nils Edén var inte villig att dela regeringsansvaret med högern. Därför föreslog han åt kungen att denne skulle ge regeringsuppdraget åt Branting. Branting åtog sig uppgiften och bildade en

rent socialdemokratisk regering, som den första i världen. (Gerdner 1946, 205-210; Thulstrup 1968, 110) Så inleddes minoritetsparlamentarismens period i den svenska politiken.

År 1926 framträdde det frisinnade partiet med Carl Ekman i spetsen som maktens centrum och inledde vågmästarparlamentarismens era i svensk politik. Riksdagens båda högerpartier, första kammarens nationella parti samt lantmänna- och borgarpartiet i andra kammaren, slogs år 1934 samman till ett parti under namnet riksdagshögern. De frisinnade och liberala organisationerna beslöt att bilda folkpartiet efter 1934 års riksdag. På nästa års riksdag sammanslogs de frisinnade och liberala riksdagsgrupperna. Ledare både för partiet och för riksdagsgruppen blev Gustav Andersson i Rasjön, dalabonde och riksgäldsledamot. (Thulstrup 1968, 163; om de liberala och frisinnade, se Thernænius 1935, 222-238)

I sina politiska minnen skriver Gustaf Andersson i Rasjön om minoritetsparlamentarismens tid och bevittnar om det problem som man brottades med. Hur kunde man få till stånd ett starkt parlamentariskt underlag och på vilket en regering kunde bildas. Han konstaterar att det inte visade sig lätt att regera med hoppande majoriteter:

De båda ytterpartierna, höger och socialdemokrater, slog ofta följe för att fälla regeringens propositioner. Högern därför att den var motståndare till reformförslagen och socialdemokraterna under motivering, att förslagen inte gick nog långt i radikalism. I verkligheten arrangerades flera manövrer av detta slag enbart för att göra livet surt för Ekman och hans mannar. [...] Kritiken mot vågmästeriet som regeringsmetod blev alltmer högljudd, men tyngden i denna kritik var inte särdeles stark, eftersom intet av oppositionspartierna kunde tänkas bilda en regering med ett fast, parlamentariskt underlag. (Andersson 1955, 68)

Den politiska förändring som 1910-talets kamp om parlamentarismen medförde öppnade en helt ny situation där frågan löd: hur skulle man fylla det tomrummet som parlamentarismens genombrott skapat? I och med den politiska kampen kring parlamentarismen, som var tätt sammanflätad med rösträtts- och representationsfrågorna, godtog man vissa demokratiska och parlamentariska principer, men inget var sagt om parlamentarismens innehåll. Parlamentarismens praxis blev en öppen fråga eftersom både tvåkammerssystemet, proportionalismen och antidemokratiska samt antiparlamentariska riktningar framstod som försvårande omständigheter. Ett parlamentariskt system med proportionella val och en kung, som själv

hade valt att avstå från sin konstitutionella politiska makt, ställde frågor som man på olika sätt sökte lösa.

Perioden 1936-39 har karakteriserats som koalitionspolitikens period. Då började socialdemokraterna använda benämningen "välfärdspolitik" inte bara på de åtgärder som vidtagits för att hjälpa dem som drabbats av den ekonomiska krisen på 1930-talet, utan också på krispolitikens bestående resultat i form av kultiveringsåtgärder inom jord- och skogsbruk, nya broar etcetera. Socialdemokraterna framförde inte några socialiseringskrav men utlovade en allmänt stimulerande finans- och näringspolitik och en ny social reformpolitik om de skulle komma i regeringsställning. Högerns argumentation i frågan gick ut på att understödspolitik av detta slag kunde bana väg för en försörjningsstat som i allra högsta grad kunde ge upphov till en socialistisk tvångsstat. (Thulstrup 1968, 172)

Per Albin Hansson började bära upp "välfärdsideologin" med klangbotten i de mål som han förkunnade under valkampanjen 1928. Enligt honom skulle det svenska klassamhället omvandlas till ett folkhem – ett begrepp använt av Alfred Petersson i Påboda och Rudolf Kjellén långt innan Hanssons folkhemsretorik. Välfärdspolitikens betecknades som en form av socialism vilken ersatte socialiseringstanken. Detta fick ett officiellt uttryck i att Socialiseringsnämnden beslöt att inställa sin verksamhet. (jfr. Hallberg & Jonsson 1996, 127)

Den svenska parlamentarismens konservativa grund

I fråga om parlamentarismen blev diskussionerna kring densamma ett politiskt spelfält där man skapade och motverkade vissa typer av symboliska uttryck; hur man skulle förhålla sig till parlamentarismen, hur den borde se ut i Sverige, hur den skulle kunna bli en accepterad form av politiskt system o.s.v. Utgångspunkten var alltid den egna ideologiska bakgrunden. Retorikens roll bestod i att skapa olika symboler för att kunna hävda parlamentarismen gentemot monarkin och konstitutionalismen. Härvidlag fanns det ett behov av att skapa symboler eller konceptioner som kunde accepteras av ett så brett folklager som möjligt.

Både demokratiseringen och parlamentarismen skapade en hel del politiska motsättningar i Sverige. Parlamentarismen stod i centrum för en politisk kamp. Den har speciellt under so-

cialdemokratins era erövrat en självklar position som inte ifrågasatts. Trots denna självklarhet var det inte alls givet att utvecklingen skulle leda till parlamentarismen i den form som eftervärlden känner till. Parlamentarismen var under den period som här undersöks ingen självklarhet ens inom vänstern. Parlamentarismens acceptans var i mycket beroende av de konservativas inställning gentemot detta system. Före genombrottet utgjordes vänsterns uppgift av att kunna vädja till de konservativa och använda deras argument och argumentationssätt för att kunna motivera införandet av parlamentarism. De konservativa innehade en avgörande position för en lyckad stabilisering av parlamentarismen även under perioden efter 1920. En väsentlig beståndsdel i debatten inom de konservativa kretsarna var spänningen mellan de moderna politiska spelreglerna och de gamla och ärevördiga konservativa elementen i Sveriges förflutna som inte fick gå förlorade. För de konservativa gällde det alltså att balansera mellan de konservativa grundpelarna – kung, stat och statsintresse – emedan man handlade inom ramarna för ett nytt politiskt spelväld.

Parlamentarismens acceptering inom den konservativa föreställningsvärlden berodde på ett skickligt användande och förenande av dessa konservativa beståndsdelar i samband med den parlamentariska politikens principer. Främst var det en fråga om en innovativ argumentation och retorik, vilket har lett till följder som den senare historiska och politologiska forskningen inte fäst tillräckligt stor uppmärksamhet vid. En av konsekvenserna var att tanken om kompromisspolitik som något genuint svenskt och något som alltsedan uråldriga tider satt sin prägel på den svenska politiken. Det senare socialdemokratiska konsensusstänkandet kan anses ha sin klangbotten i de retoriska medel som de konservativa använde sig av för att motivera parlamentarismen för sina egna anhängarskaror.

En central idé i min avhandling pro gradu (Paajaste 1998) var att argumentativa och begreppsliga förutsättningar för parlamentarismen genombrott fanns redan efter 1914 års dramatiska händelser. Då uppnådde debatten och kampen kring parlamentarismen sin höjd både vad beträffar antalet debattinlägg och motsättningens karaktär. Det var året då både bönderna (Bondetåget) och arbetarna marscherade genom Stockholms gator för att visa upp sin identitet och sin lojalitet mot sina principer. Efter denna kraftmätning avmattades det motstånd som sedan gammalt byggt på tanken om det gamla svenska riket, och som var ett av de väsentligaste elementen i den antiparlamentariska retoriken. Denna retorik koncentre-

rades kring den personliga kungamakten. Efter 1914 gav kung Gustav V efter och han lät till sist en ren vänsterregering med liberaler och socialdemokrater bildas 1917. Trots den parlamentariska idéns genombrott hade man inte kunnat förtöja båten vid kajen, eftersom frågan om parlamentarismens form och funktionsduglighet fortfarande var akut och ansågs ha förblivit olöst, trots segerruset bland speciellt liberalerna. Just liberalerna, som allra ivrigast förespråkade parlamentarismen, kom ironiskt nog i samband med försöken att befästa parlamentarismen att i växande grad förlora sin politiska betydelse.

Avhandlingens innehåll

Strävan i mina artiklar kan formuleras så att jag har velat genom att öppna upp tematiken kring parlamentarismen i Sverige gå in på en fråga där politiska aktörer intrigerade och kämpade mot varandra. Därför har jag fokuserat mitt intresse på sådana frågor som hur olika parter agerade i olika situationer, vilka argument de använde sig av och hur motståndarens argument utnyttjades i den egna argumentationen. Till följd därav har jag koncentrerat mig på användandet av begreppet parlamentarism såsom det kom till uttryck i samtida debatter. Poängen med denna forskningsstrategiska ansats är att det således är möjligt att betrakta parlamentarismdebatten som indikator och faktor som står för den politiska förändring som skett i och med begrepps- och argumentationsstrategiska förändringar. Fördelen med denna ansats är att den hjälper en att inte fastna vid etablerade uppfattningar, såsom "samhället", som kan styra tankegångar in i en viss riktning. Detta konstaterande får dessutom stöd även i det faktum att en icke-svensk forskare förmår betrakta historien oberoende av de många gånger värdeladdade betraktelsesätten som är typiska speciellt i Sverige. Jag har således valt att inte fästa min uppmärksamhet vid perspektivet på parlamentarismen som ett politiskt system. Mitt synsätt bygger på ett perspektiv som vill blottlägga det som finns s.a.s. under ytan. Stuart Jones exempelvis vill, vad beträffar den franska representationsdebatten kring sekelskiftet 1800-1900, påstå att valsystem inte i första hand skall uppfattas som tekniska instrument. I stället borde man betrakta dem som medel för konstruerandet av "nationens" politiska uttryck. I Frankrike var debatterna kring representationen förknippade med fundamentala frågor kring medborgarskapet och nationen – vilken typ av nation det var som skulle representeras i och med valsystemet. (Jones 1999, 32)

De fem empiriska artiklar som ingår i denna avhandling har byggt på en gemensam grundsträvan. Jag har velat utveckla tematiken så att aktörerna och deras politiska argumentation inte färgas med förhandsföreställningar såsom ofta är fallet i vinnarnas historia. På det viset bidrar denna avhandling med dess artiklar till att nya tolkningsmöjligheter kan tas upp till diskussion. Min avhandling skiljer sig både från händelse- och idéhistoriska studier av den svenska parlamentarismen (t.ex. von Sydow 1997), men lika mycket ifrågasätts sådana tolkningar som baserar sig på uppfattningar om den svenska parlamentarismens historia som en linjär utvecklingsprocess (med mer eller mindre förutbestämda mål, såsom framåtskridande). Inte heller tar avhandlingen några funktionalistiska förklaringsansatser som sin utgångspunkt. Däremot har jag med detta bidrag velat bära fram språkets relevans för den svenska parlamentarismens utveckling, som inte alls varit så självklar som man kunde tro på basis av de framställningar man ofta fått höra om den svenska demokratin och dess konsensushistoria.

Avhandlingens första artikel "Nationell schism bakom folkhemsdemokratin", som har utkommit i *Nya Argus* 4-5/1998, utgör en allmän analys av den ideologiska bakgrunden för kampen om parlamentarismens införande i Sverige. I denna artikel behandlas de nationella ideologiska och begreppsliga motsättningarna i Sverige. Kampen mellan högern och vänstern som pågick kring begreppet Sverige kan betraktas som ett slags plattform för analysen av själva debatten och kampen om parlamentarismens införande. Där förtydligas de olika ideologierna i allmänna drag. Artikeln lyfter fram problemet med balansgången mellan två politiska språk, dels den gamla och konservativt präglade uppfattningen som domineras av etatistiska termer, dels den partibetonade folkliga vänsterargumentationen. Trots att det var framstegstanken som genomsyrade vänsterns argumentation, förstärktes den konservativa grunden i och med det faktum att vänstern använde i sin retorik sådana *topoi* som disponerade högeruppfattningen om politik – oavsett att dessa *topoi* omtolkades till vänsterns fördel.

Den svenska politikens konservativa drag utgjorde utgångspunkten i debatten, trots att de konservativa så småningom gick med på de moderna demokratiska spelreglerna. Vänsterns försprång bestod i dess förmåga att använda sig av den gamla konservativa politiska vokabulären i sina egna demokratiska och parlamentariska syften.

Den andra artikeln, ”Resan bortom den vackra stilen. Chaim Perelman och Quentin Skinner om politisk retorik”, utgör en teoretisk artikel, som ger referensramen till denna avhandling, trots dess karaktär som en klart retorisk metoddiskussion. Den söker förklara gemensamma beröringspunkter för två olika retoriska riktningar med inriktning mot argumentativ analys. Dessutom diskuterar artikeln olika element som kan anses avgörande för politologisk forskning, såsom hänsynstagande av aktörerna och kontexten som väsentliga beståndsdelar av en politologisk text- och argumentationsanalys. Artikeln har jag skrivit tillsammans med politices licentiat Mikael Nygård. Det är svårt att exakt påvisa vilka delar av artikeln jag bär ansvaret för, eftersom hela texten är ett resultat av ett tätt samarbete från artikelns *inventio* till dess *dispositio* och *compositio*. Om man nu ändå vill säga något om ansvarsfördelningen, så kan jag åta mig huvudansvaret för de delar som handlar om de synpunkter som framförts av Quentin Skinner.

Den typ av politologisk forskning, som jag och Nygård söker bygga upp i vår artikel, har inte varit en populär forskningsgren inom svensk politisk historia. En förklaring till detta kan formuleras med Torbjörn Nilssons ord:

Fram till 1960-talet fanns det ofta stora likheter mellan statsvetarnas och historikernas undersökningar om riksdagspolitik eller regeringsskiftet. Något tillspetsat kan man säga att historikerna därefter ägnat sig åt socialhistoria och arbetarrörelseforskning, statsvetarna åt teorier och modeller som sällan använts på en så avlägsen period som tiden före 1920. (Nilsson 1993, 71)⁵

I artiklarna i denna avhandling har jag velat belysa de elementära funktionerna som språket och retoriken i politik i den svenska historien har haft. Hur man i praktiken gick till väga framkommer i avhandlingens tredje artikel, ”Valtion etu vai kansan tahto. Kamppailu parlamentarismista Ruotsissa 1900-1920”, som har publicerats i boken *Vai pelkkää retoriikkaa? 5. Liikkeiden, tulkintojen ja teorioiden mahti* (Aarnio & Luoma 2000). Parlamentarismdebatten visar sig ha varit ett medium för att ta ett steg bort från den från imperiets tid härstammade konservativa vokabulären med betoning på bland annat staten, nationen och kungen. Artikeln

⁵ Om man vill uttrycka saken ännu mer tillspetsat, kan man instämma med Lars Petterson, att forskningen kring den svenska politiska historien många gånger varit forskning som kan karakteriseras som ”history with politics left out”. Eller om man t.ex. i stället för socialhistoriens ansatser har fokuserat studiet på en politisk historia med betoning av enskilda eller kollektiva sociala eller politiska aktörer som haft avsikter och målsättningar så kan läget ha sett ut som Petterson beskriver det: ”I retroaktivt perspektiv förefaller denna aktörorienterade politiska historia ändå som påfallande anemisk,

visar att denna *de-etatisering* dock hände med en stark anknytning till den gångbara konservativa språkdräkten, eller rättare sagt med hjälp av ett avsiktligt nyttjande av en sammansmältning av vänster- och högerspråken. Den konservativa grunden, som således vidrördes, var ingen absolut utgångspunkt som alla parterna hade att respektera som något oundgängligt. Tvärtom kan man hävda att vänstern behandlade denna grund som en praktiskt ställd utgångspunkt för sin politik. När vänstern på detta sätt var praktiskt orienterad i sin politik, blev det diskursiva fält, med vilket man hade att göra, mer eller mindre omformat.

I avhandlingens fjärde artikel, ”Parlamentarismen’ som partiskhetens inkarnation. En analys av Sveriges politiska debatt 1900-1920”, publicerad i tidskriften *Politiikka* 40:3 (1998), vidareutvecklas denna tematik. Där betonas dock hur vänstern reagerade mot de konservativas argument att parlamentarismen till sin natur utgjorde en fördärvande fläck i den praktfulla svenska historien. Ett speciellt element i kampen var åberopandet av det egna förflutna, vilket vänstern snabbt införlivade i sin egen argumentation. I denna artikel lyfter jag fram olika drag och element i argumentationen i kampen som haft sin betydelse för den senare utvecklingen – hur politikens natur förnyades så att den kom att innehålla allt tydligare temporära aspekter som disponerade själva politiken (hur valen blev ännu viktigare för uppfattningar om politiken). Detta var något som högern och speciellt de konservativa i de senare debatterna fick ta itu med och acceptera som en omistlig del av den moderna politiken. Jämfört med min grundtanke i avhandlingen, att den svenska parlamentarismen hade en konservativ grund, ser vi här att man hade reviderat och moderniserat de politiska spelreglerna. Ändå bidrog vänstern genom sitt användande av konservativa idéer till att stödja det äldre konservativa språkbruket och de äldre historiska *loci*, som ansågs avgörande i svensk politisk historia. Vänstern bearbetade de konservativa tolkningarna så att de nygestaltade den politiska konstellationen och bakgrunden; vänstern skapade en bild med konservativa toner.

I avhandlingens tredje och fjärde artiklar har materialet bestått av riksdagsprotokoll, pamfletter och andra slags böcker samt de politiska tidskrifterna *Svensk Tidskrift* (konservativ), *Forum* (liberal) och *Tiden* (socialdemokratisk).

det blev i många fall en historia ”with society left out” – och i allvarigare fall (inte sällan i statsvetares och rättshistorikers okänsliga händer) en disciplin ”with history left out”. ”(Pettersson 1993, 15)

Den femte artikeln, ”Det parlamentariska tomrummet i Sverige. En studie i den statsvetenskapliga begreppsdebatten 1920-1939”, har godkänts för publicering i *Statsvetenskaplig Tidskrift* i Sverige. Denna artikel för läsaren från själva kampskedet till perioden med minoritetsparlamentarismens problematik. Genom att studera hur parlamentarismens begrepp hantaderas i dispyten i *Statsvetenskaplig Tidskrift* har jag velat förtydliga bilden av den teoretiska grunden för utvecklandet av den svenska parlamentarismen och för formuleringsförsöken till att befästa parlamentarismen. Till följd därav har jag fokuserat mitt intresse på tre frågor som statsvetare då sökte besvara. För det första analyserade jag skribenternas förhållningssätt gentemot relationen mellan kung, riksdag och regering. För det andra frågade jag mig vilken roll tolkningar om ”glidningen” från den konstitutionella dualismen till parlamentarismen spelade. Till sist var jag intresserad av hur man förhöll sig till den outtalade förutsättningen i svensk politik och politisk historia att framställningarna borde basera sig på en metanarrativ enligt vilken motiveringen av parlamentarismen skulle vara ”helsvensk”. I kombination med en gammal tanke i den svenska politiska historien, att all politik baserade sig på kompromisser, lyckades man i rent politiska syften motivera parlamentarismens funktionsduglighet även i minoritetsparlamentarismens tidevarv på ett tillfredställande sätt. Denna artikel penetrerar alltså i synnerhet en av den konservativa grundens stöttepelare, kompromissen. I den proparlamentariska argumentationen ser man hur tanken om kompromiss som den genuina formen av politik relativiserades, men även hur man samtidigt byggde sin argumentation på densamma. Således visar artikeln också på hur relativ denna konservativa grund bakom den parlamentariska politiken i Sverige var.

I avhandlingens sjätte och sista artikel, ”Den retoriska anpassningen till parlamentarismen. En studie av den konservativa retoriken kring parlamentarismen i Sverige 1920-1940”, söker jag fånga upp de konservativas argumentativa och retoriska strategier kring sina strävanden att bevara det som bevaras kunde. Forskningsperioden kännetecknades av minoritetsparlamentarism, vågmästarparlamentarism, ”Kohandeln” år 1933 och koalitionspolitiken mellan socialdemokraterna och bönderna från och med år 1936.

Den konservativa retoriken i tidskrifterna *Det nya Sverige* och *Svensk Tidskrift*, vilka studeras i denna artikel, var inte längre alls så stridig mot de parlamentariska idéerna som man kunde tro. Det mest lyckade sökandet av en definition som kunde godkännas även av de konserva-

tiva kretsarna byggde tvärtom på att parlamentarism redan var ett faktum – härvidlag gällde det att agera utifrån denna premiss med syfte till att kunna formulera parlamentarismens begrepp på ett sätt som inte helt övergav de konservativa grundidéerna. Det svenska systemet framställdes som frukten av en historisk utveckling som hade sina rötter stadigt i kungamakten och konstitutionalismen. Den svenska författningen tolkades ha varit elastisk till sin natur och således varit grunden för en parlamentarisering av det politiska systemet i enlighet med de förändrade politiska förhållandena (bland annat arbetarrörelsens och andra folkrörelsernas aktivering). Det viktiga i detta sammanhang – i relation till min tes om den konservativa grunden – var att man i praktiken övergav centrala konservativa politiska kriterier, att en *de-etatisering* ägde rum till förmån för den parlamentariska politiken. Denna punkt nåddes med en argumentation som dock bevarade en del av den konservativa retoriken som en väsentlig del av svensk politik, vilket syns inte minst i Per Albin Hanssons folkhemsretorik. Den konservativa grunden i svensk politik och i svensk parlamentarism ser i detta ljus ut att vara synnerligen relativ.

I nästa kapitel skall jag diskutera de resultat jag kommit fram till i artiklarna och avhandlingens upptäckter.

Avhandlingens rön: summering och konklusioner

För att inledningsvis resonera kring avhandlingens räckvidd anser jag den vara täckande vad beträffar tiden fram till 1920. Under denna tid har jag studerat både reformvänner och reformmotståndare jämsides, både på tidskrifts-, pamflettlitteraturs- och parlamentsnivån. Således tror jag att jag har nått något som kan betraktas som den argumentativa grund på vilken den senare argumentationen kring parlamentarismens stabiliserande i Sverige byggdes. Dessutom anser jag att de artiklar i vilka jag undersöker tidevarvet 1900-20 har något nytt att berätta om det sätt på vilket parlamentarismen i praktiken kunde genomföras som ett politiskt styrelsesätt.

Den senare forskningsperioden däremot framstår som något mer problematisk. Avhandlingens två sista artiklar, som går in på tiden efter 1920, har mer specifika forskningsobjekt, och medger således kunskap om mer specifika sätt att motivera parlamentarism. Å ena sidan har

jag grävt i de teoretiska bidragen till debatten och å andra sidan har forskningsobjektet utgjorts av den konservativa tidskriftsdebatten. Vad beträffar den första sidan av denna senare period, anser jag att mitt studium av debatten i *Statsvetenskaplig Tidskrift* med fog kan betraktas som en undersökning av den bas som behövdes för att lotsa statskeppet fram till en vetlig definition av parlamentarism. Denna definition kunde sedan tillämpas i den praktiska politiken som ett slags norm om hur det politiska systemet skulle fungera. De konservativa i sin tur hade tungan på vågen i frågan om hur parlamentarismen i det stora hela kunde nå en accepterad roll. Deras förhållningssätt var avgörande i det avseendet att det var de konservativa som kunde stå emot eller vända kappan efter vinden. Däremot har jag inte i avhandlingen varit inne på frågor om hurdan socialdemokraternas inbördes förhållande till den parlamentariska politiken var, eller hurdan dess inverkan på hela problematiken var. Socialdemokraternas inställning var ju något problematisk eftersom de ansåg sig stå för framåtskridandet, vilket i deras politik framstod som en princip som dock inte fick offras varken i valen eller parlamentsröstningarna.

Uppgiften som jag har haft i denna avhandling har varit att kartlägga och analysera den svenska parlamentarismens problematik utifrån ett språkligt bestämt perspektiv; vad som varit utmärkande i den svenska debatten om parlamentarismen. Därav har följt att jag har varit intresserad av hur man med hjälp av språket kunnat skapa acceptans kring det parlamentariska styrelsesättet i Sverige under de tre första decennierna av 1900-talet. Den debatt som jag har studerat har mer eller mindre varit präglad av den normativa uppgiften att samla folket kring det parlamentariska idealet för att kunna legitimera det. Eftersom en dylik normativ uppgift inte alls är lätthanterlig på grund av det mången gång massiva motståndet, kräver det en hel del av de politiska aktörerna innan de politiska motiveringarna kan uppfylla sin uppgift i den praktiska och politiska frågan som kräver sin lösning.

Det är mot denna bakgrund jag har velat undersöka hur de olika politiska aktörerna har använt det politiska språket i förhållande till sina målsättningar och sina motståndare. Den parlamentariska politikens motivering och legitimering hade sin grund både i en argumentativ anpassningsbarhet och i den retoriska skickligheten att använda även motståndarnas idéer, argument och språkbruk i sin egen argumentation. Detta drag syns praktiskt taget i alla artiklar i denna avhandling, men speciellt i ”’Parlamentarismen’ som partiskhetens inkarnation”.

Dock hade både vänstern och högern samt såväl de reformvilliga som de konservativa sina egna betoningar i argumentationen. För vänsterns del var det typiskt, vid sidan av förskjutningen från staten till partierna och valen som politikens centrala element, att tidens och rörelsens betydelse fick en viss framtoning i deras politik (vilket emellertid kan anses ha varit en helt naturlig följd av deras framstegstro). Vänstern kunde anpassa sin politik och argumentation efter vissa för högern viktiga idéer, trots de emellanåt hektiska diskussioner inom socialdemokratien om huruvida man kunde ge vika i fråga om socialistiska principer.

Därav följer det att också politiska begrepp hade börjat förlora sin ställning som spatiala. Eftersom olika begrepp inte längre framstod som stabila och givna, var det inte heller ovanligt att man tog till retoriska och argumentativa taktiker för att genomföra sin sak. Det var lätt att identifiera parlamentarismen med partiskhet eftersom parlamentarism hade en viss förbindelse till talekonsten eller övertalningen. I artikeln ”Den retoriska anpassningen till parlamentarismen” tar jag upp de olika retoriska tekniker som de konservativa mellan kriget använde sig av för att motivera parlamentarismen både internt och i den politiska kontexten som utgjorde spelplanet.

De tekniker som jag behandlar där var identifikation och dissociation. I den konservativa argumentationen identifierade man sig med sådana begrepp som sedan gammalt hade haft en respektfull ton inom högern, främst begreppet staten. Ett effektivt sätt att söka skapa förutsättningar till förändring är att man utgår från dylika ärevärdiga begrepp för att sedan omforma helheten genom att göra dissociationer. I den konservativa debatten i Sverige gjorde man detta så att demokratin beskrevs på ett sätt som gjorde den till fiktion. Efter att ha dissocierat demokratin från parlamentarismen – ty den förra är ju inget värt som tom konstruktion – införlivade man begreppet parlamentarism med den konservativa idén om staten. Således underordnades parlamentarism staten, vilket möjliggjorde en uppfattning om parlamentarismen som statsintressets trojänare. Även förändringen i grundinställningen till parlamentarismens historiska förekomst i de svenska förhållandena underlättades av dissociationer. Exempelvis sökte Georg Andrén gallra bort partimisstron som en tillfällighet i den konservativa föreställningsvärlden och således befrämja uppfattningen om att parlamentarismen egentligen hade varit en organisk del i den svenska politiska utvecklingen. Trots olika dissociationer i båda lägrens argumentation, krävdes det olika associationer, eller så kom de

också till som följer av dissociationer, för att göra sina argument bärande i enlighet med målsättningarna.

I artikeln "Nationell schism bakom folkhemsdemokratin" ser vi att det genomgående var en fråga om en balansgång mellan två olika språk som färgade den svenska politiken i början av 1900-talet. Å ena sidan hade man ett språk som byggde på tanken om partiernas avgörande ställning inom politiken, och å andra sidan hade man den gamla språkdräkten där status och andra spatiala element ansågs utgöra grunden för en lyckad politik. En följd av denna balansgång eller konflikt var att det nationella Sverige, som byggde på dikotomin de nationella och de icke-nationella (som genom upplysning kunde bli nationellt sinnade), omformades till ett annat slags Sverige. Den svenska nationen var i stället uppdelad på ett sätt som nu fick sitt uttryck i klasskampens termer. Först på 1930-talet – kanske på grund av att man ansåg dels denna klassuppdelning och dels uppdelningen mellan det gamla och det nya Sverige som alltför stagnerande – återgick man till en retorik och ett språkbruk som kunde förena de olika delarna av det svenska folket till en mer eller mindre enhetlig helhet, till ett folkhem.

Det väsentliga bakom folkhemsretoriken, och också det kännetecknande efter dess tillkomst, har varit det s.k. konsensustänkandet. När två retoriska motiv i politiken, statsintresse och folkvilja, sattes argumentativt mot varandra, kom det förra – förmodligen på grund av flera faktorer samverkan, såsom valreformerna, politiska förändringar utomlands etcetera – så småningom att förlora sin ledande position. Man kan hävda att man tog ett steg längre på vägen mot nya tider, för att nu använda framåtskridandets språkbruk. Förändringar i relationen mellan statsintresse och folkvilja medförde en förändring i användandet och kanske främst i innebörden av den politiska vokabulären. Man komponerade en ny politisk vokabulär i Sverige. Detta gjorde såväl reformisterna som de konservativa i en medvetet konservativ anda och form. Således kan man säga att idén om konsensus bakom framgångarna i svensk politik – och då har man syftat speciellt på Sveriges ställning som paradexempel på hur välfärden skall ha sett ut, hur man ska ha fört samman olika ideologier till en gemensam politisk riktning – har varit en konstruktion som till en början tjänat syften att möjliggöra moderniseringen, parlamentariseringen och reformeringen av det svenska politiska systemet över huvud taget. Konsensus kan alltså ses som ett praktiskt och retoriskt hjälpmedel snarare än den genuina förklaringen till utformningen av såväl den svenska politiken som välfärdsstaten i

synnerhet. Som jag i artikeln ”Valtion etu vai kansan tahto” konkluderar, fick man efter parlamentarismens genombrott en bild av den kampen, som pågått i närmare två decennier, som förmådde alla parterna att tolka resultaten på ett sätt som inte gav några riktiga förlorare vid handen.

Denna bild har kommit att genomsyra de senare föreställningarna om den svenska politiken som en förklaring för den specifika svenska formen att driva politik. Den svenska politikens ”kompromissgrund”, dess konsensusanda som politisk drivkraft, förstärktes när man använde densamma som motiveringens utgångspunkt i politiska syften att göra parlamentarismen till en legitim politisk verksamhetsform i Sverige.

Litteratur

- Aarnio, Eeva & Luoma, Raija-Leena (red.), 2000. *Vai pelkkää retoriikkaa? 5. Liikkeiden, tulkintojen ja teorioiden mahti*. Jyväskylä, Jyväskylä University/Political Science.
- Andersson i Rasjön, Gustav, 1955. *Från bondetåget till samlingsregeringen. Politiska minnen*. Stockholm, Tidens förlag.
- Burke, Kenneth, 1969. *A Grammar of Motives*. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.
- Farr, James, 1989. Understanding conceptual change politically, i Ball, Farr & Hanson (red.), *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge, Cambridge University Press, ss. 24-49.
- Gerdner, Gunnar, 1946. *Det svenska regeringsproblemet 1917-1920 Från majoritetskoalition till minoritetsparlamentarism*. Uppsala, Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB.
- Hallberg, Mikael & Jonsson, Tomas, 1996. Per Albin Hansson och folkhemsretorikens framväxt, i Erik Åsard (red.), *Makten medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*. Stockholm, Carlssons Bokförlag, ss. 125-174.
- Johannesson, Kurt et al., 1987. *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1917*. Stockholm, Tidens förlag. Stockholm, Tidens förlag.
- Johannesson, Kurt, 1996. ”Hövdingen är fallen!” Om Hjalmar Branting som politisk symbol, i Erik Åsard (red.), *Makten medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*. Stockholm, Carlssons Bokförlag, ss. 22-58.

- Johanson, Gösta, 1997. *Maktkampen 1902-1915. Karl Staaff som politisk ledare*. Stockholm, Ekerlids Förlag
- Jones, H.,S., 1999. Political Uses of the Concept of 'Representation', i *Finnish Yearbook of Political Thought 2000*, vol. 4. Jyväskylä, SoPhi, ss. 15-36.
- Koselleck, Reinhart, 1972. Einleitung, I *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Band 1*. Stuttgart, Erns Klett Verlag, ss. xiii-xxvii.
- Lewin, Leif, 1967. *Planhushållningsdebatten*. Stockholm, Almqvist & Wiksell
- Lewin, Leif, 1984. *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*. Stockholm, Norstedts.
- Nilsson, Torbjörn, 1993. Forskning om svensk politisk historia 1866-1920, i Britta Lövgren et al., *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturöversikt*. Uppsala, HSFR, ss. 65-118.
- Nousiainen, Jaakko, 2000. Suomalaisen parlamentarismen kolmas kehitysvaihe: konsensuaalinen enemmistöhallinta, vireytyvä eduskunta, i *Politiikka* 42:2, ss. 83-96.
- Paajaste, Kai, 1998. *Makten från svunna tider – mot framtiden. Om 'parlamentarismen' i den svenska politiska 1900- och 1910-talsdebatten*. Pro gradu –avhandling i statsvetenskap. Jyväskylä Universitet.
- Palonen, Kari, 2000. Conceptual History as Political Theory, i *Finnish Yearbook of Political Thought 2000*, vol. 4. Jyväskylä, SoPhi, ss. 5-11.
- Pettersson, Lars, 1993. Forskning om svensk politisk historia 1809-1865, i Britta Lövgren et al., *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturöversikt*. Uppsala, HSFR, ss. 7-63.
- Richter, Melvin, 1995. *The History of Political and Social Concepts. A Critical Introduction*. Oxford, Oxford University Press.
- Rosanvallon, Pierre, 1994. The Republic of Universal Suffrage, I Fontana, Biancamaria (red.), *The Invention of Modern Republic*. Cambridge, Cambridge University Press, ss. 192-205.
- Skinner, Quentin, 1978. *Foundations of Modern Political Thought I-II*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Skinner, Quentin, 1984. The Idea of Negative Liberty, i Rorty, Schneewind & Skinner (red.), *Philosophy in History*. Cambridge, Cambridge University Press, ss. 193-221.
- Skinner, Quentin, 1988. Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action, i James Tully (red.), *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics*. Cambridge, Cambridge University Press, ss. 97-118.

- Stråth, Bo, 1990. Introduction. Production of Meaning, Construction of Class Identities, and Social Change, i Bo Stråth (red.), *Language and the Construction of Class Identities. The Struggle for Discursive Power in Social Organisation: Scandinavia and Germany after 1800*. Gothenburg, Dept. of History, Gothenburg University, ss. 1-23.
- Stråth, Bo, 1992. *Folkhemmet mot Europa. Ett historisk perspektiv på 90-talet*. Falun, Tiden.
- Thermænius, Edvard, 1933. *Sveriges politiska partier*. Stockholm, Hugo Gebers Förlag.
- Thermænius, Edvard, 1935. *Riksdagspartierna*. Sveriges Riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning. Band XVII. Stockholm, Viktor Petterssons Bokindustriaktiebolag.
- Thulstrup, Åke, 1968. *svensk politik 1905-1939. Från unionsupplösningen till andra världskriget*. Stockholm, Bonniers.
- Tully, James, 1988, The Pen is a Mighty Sword: Quentin Skinner's Analysis of Politics, i James Tully (red.), *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics*. Cambridge, Cambridge University Press, ss. 7-25.
- von Sydow, Björn, 1997. *Parlamentarismen i Sverige. Utveckling och utformning till 1945*. Stockholm, Gidlunds Förlag.
- Åsard, Erik (red.), 1996. *Makten medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*. Stockholm, Carlssons Bokförlag.
- Åsard, Erik, 1996. Det politiska ledarskapet i en föränderlig massmedievärld, i Erik Åsard (red.), *Makten medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*. Stockholm, Carlssons Bokförlag, ss. 11-21.

NATIONELL SCHISM BAKOM FOLKHEMSDEMOKRATIN

I Finlands politik blev 1918 det avgörande året, som hade sin påverkan under en lång period framöver. I Sverige var 1914 avgörande för den senare politiska utvecklingen. Då blev den fortsatta demokratiska vägen bestämd.

1914 års händelser möjliggjorde de demokratiska reformerna med lika och allmän rösträtt 1918 i kommunala valen (som låg till grund för förstakammarvalen) och 1921 i andrakammarvalen, samt att konungen 1917 ansåg sig böra utse den första rena vänsterregeringen med liberalen Nils Edén som statsminister. Viktigt var att även socialdemokraten Hjalmar Branting tillhörde ministären. I och med kampen om ett parlamentariskt styrelsesätt kom det gamla och det nya att mötas i Sveriges politiska liv.

Händelserna utanför Sverige bidrog till att man kunde genomföra rösträttsreformerna. Ur socialdemokratin försvann den revolutionära tonen efter valsegern vid 1917 års val och bildandet av regeringen Edén-Branting (1917-1920). Orsaker till detta kan, enligt Herbert Tingsten, anses ha varit att ”med regeringsskiftet minskades oron bland massorna, liberalerna ställde sig avvisande till utomparlamentariska medel, det ryska exemplet blev efter bolsjevikrevolutionen varnande i stället för efterföljansvärt, de demokratiska rörelserna i Tyskland och Österrike-Ungern vunno icke, såsom man väntat, några omedelbara framgångar. Inbördeskriget i Finland var också ägnat att stämma till försiktighet” (Tingsten 1941b, 75).

Västermakternas framgångar och revolutionerna i Tyskland och Österrike-Ungern påverkade på hösten 1918 i samma riktning som den ryska revolutionen ett och ett halvt år tidigare. De grupper som motstått demokratiseringssträvandena miste i och med störtandet av den tyska reaktionen allt fäste ute i världen – de konservativa hade ju haft orienteringen mot Tyskland som ett led i sitt tänkande, och drottning Victoria som en av de främsta representanterna för denna riktning. Man fick lov att inse att det inte längre gick att försöka hålla Sverige som ett slags reaktionär oas i Europa.

Kollisionskurs inombords

Ledstjärnan i den konservativa antiparlamentariska politiken var 1809 års regeringsform och dess maktfördelning mellan konung och riksdag. Statsrådets uppgift var att tjänstgöra som rådgivare åt kungen. Parlamentarismen var helt främmande för den svenska statstraditionen.

Vänstern, dvs. liberalerna och socialdemokraterna hade en gemensam motståndare att slåss med. Ledarna för vänsterpartierna, den liberale Karl Staaff och socialdemokraten Hjalmar Branting fick kämpa mot de konservativa högerkrafterna.

Motsättningen mellan högern och vänstern skärptes kraftigt efter 1910. På högersidan hade man sedan Gustaf V:s troninträde haft förhoppningar om en monarkisk renässans med personlig kungamakt som kronan på verket. En skarpt konservativ och antidemokratisk attityd hade blivit rådande inom högern i allt högre grad. Ett tecken på detta var den karolinska tankens renässans under åren före första världskrigets utbrott. Tanken på att främja forskningen kring Karl XII hade betonats och initiativet till Karolinska förbundet togs 1909 – som motpol till parlamentariska och demokratiska yrkanden på folklig maktbas.

För socialdemokraterna var fullbordandet av demokratin den viktigaste uppgiften. Liberalerna betonade rösträttens demokratisering vid sidan av sina parlamentariska tankegångar.

Den konstitutionella krisen, som tillspetsades 1914, var förknippad med frågan om försvaret. Till den liberala regeringen Staaffs (1911-1914) första åtgärder hörde att utse försvarsberedningar, som bl. a. skulle utreda försvarets organisation och dimensionering. Uppseendeväckande var att samtliga ledamöter i beredningarna var civila. Socialdemokraterna hade successiv avrustning på sitt program, och liberalerna krävde en allmän översyn av försvarskostnaderna. Allt detta inför första världskriget! Det var inte så underligt att vänstern och högern hamnade på kollisionskurs.

De konservativa kunde instämma i den berömde forskningsresanden Sven Hedins ord, att försvarsfrågan hade förvandlats till ”en lekboll i dagens politiska strider”. Med frammarschen av moderna partier blev det vanligt, att kontrastera sakliga grunder med de politiska strider-

nas oväsentligheter: om vänsterns idéer skulle spridas, blev allt bara ett frustrerande maktspel. Men Hedin presenterade i sin retoriskt mycket skickliga *Ett varningsord* (1912) ett "vi" som bestod av konservativa eller moderata, dvs. sådana män (sic!) som fått nog och som inte bara kunde se på hur landets väl och ve sattes på spel med ödesdigra experiment. De hade en känsla av samhörighet med Sverige och var beredda att acceptera en kraftig höjning av insatsen för försvaret.

Hedins "vi" var förknippad med den tysta majoriteten, de små i landet och de opolitiska – eller m.a.o. de människor som stod "utanför" och "över partierna":

"Vi, som icke ränt omkring på folkmöten för att lyssna till de tomma talen och som förstå att yttre faror, till motsats mot Jerikos murar, icke trumpetas omkull, vi, som aflämna våra valedlar, utan att hugga in i valstriden till förmån för vare sig högerens eller vänsterns makt – det är vi, som nu resa oss såsom *en* man för att tillropa hela folk ett ljungande och allvarligt 'gif akt!'" (Hedin 1912, 4)

Högeruppfattningen och kraven på nationell enighet innebar ett vertikalt lydndsförhållande i stället för arbetarrörelsens horisontella solidaritet. Det var som en pyramid, där den översta krigsherren (närmast en tänkt idealmajestät), kungen, stod överst och där armén identifierades med folket. Det fanns ingen plats för den representativa demokratin, för regering och riksdag:

"Ha ni lagt märke till de attentat som på sista tiden varit riktade mot Sveriges urgamla konungamakt? Man har strävat efter att skilja konungen från krigsmakten och beröva honom det stöd han behöver i sin armé. Man vill därmed också skilja konungen från hans folk [...]. Mellan konungen och armén får inga obehöriga tränga sig fram och för hären skymma den fria anblicken av den konungslige, den högsta ledaren." (Hedin, *Fyra tal*, s. 47 f., cit. från Stenkvis 1987, 295)

En högerdemonstration med 30 000 deltagare organiserades av Upplands bönder för att den 6 februari 1914 uttrycka oron i försvarsfrågan. De skulle stödja Gustaf V i kampen mot vänsterns avrustnings- och parlamentariseringsplaner. Detta bondetåg karakteriserades av sina upphovsmän som en opolitisk demonstration "öfver och utanför" (parti)politiken. En av männen bakom bondetåget, grosshandlare J. E. Frykberg uttryckte det så att "fosterlandets värn måste lyftas över partiernas strid och dagens småsinne" (Frykberg 1959, 67). Man kunde betona likheten mellan denna aktion och den gamla kungahyllningen vid Mora stenar, som ansetts ha varit "den första riksdagen". Eller som professor Rudolf Kjellén i *Nya Dagligt*

Allehanda den 5 februari 1914 tolkade det: ”en *omvänd eriksgata*”. Det gick lätt att införliva bondetåget i högerpolitiken.

”Stridsrop mot den svenska medelklassen”

De folk- och nationsuppfattningar, som yppade sig kring bondetåget var av oerhörd betydelse. De medförde kraftiga schismer. Bägge lägrens argumentation byggde på en nation i två delar, varav den ena bestod av de uteslutna. De skulle tas med i det politiska livet. Höger- och vänsternationerna kolliderade.

Karl Staaffs berömda ord ”skall konungamakt med folkmakt eller konungamakt med herremakt råda i Sveriges rike” i maj 1906 var startskottet i den kampen, som fick sin kulmen 1914. Hans tal utkristalliserade vänsteruppfattningen om nationen. Den utgjordes av fattiga och rika, av underklassen och överklassen. I ett annat tal före bondetåget hade Staaff avslöjat sådant som inte fick avslöjas, att det fanns en klyfta mellan fattiga och rika och att Sverige således var ett klassamhälle:

”Klyftan mellan dem, vilka leva ett i det hela ekonomiskt tryggt liv, och dem, vilkas liv om det i dag är torftigt i morgon kan vara nöd, är fruktansvärd. Ej underligt då, om livskampens bitterhet hos de senare också fyller sinnena med bitterhet.” (Staaff 1913, 46, cit. från Stenkvist 1987, 302)

Om det fanns det en sådan klyfta och dessa två nationer i landet, rycktes grunden undan för kraven på den nationella enighet som högern förespråkade.

Högermännen tolkade Staaffs ord om folkmakt och herremakt som ett stridsrop ”mot den svenska medelklassen [...] som här i landet städse stått såsom ett värn för friheten och reagerat mot förtryck och öfvervåld” (AK 1906: 57, Petersson i Påboda). Denna medelklass betraktades inom högern som det *nationella* folket, som bönderna tillsammans med lägre borgare tillhörde – *kungens folk*. Bara det räknades som folk. Det var nationellt p.g.a. att ha insett vikten av nationens och statens intressefråga, försvaret.

Enligt högerrepresentanterna utgjordes rikets tudelade nation av nationella och onationella, klarsynta och förledda. I högerretoriken yppade sig relationen mellan dessa två så att de inte

var helt oförenliga, utan de senare kunde införlivas med de nationella genom upplysningsarbetet. Klyftan gick alltså ”bara” mellan de sakkunniga och de okunniga, mellan de bildade och de obildade osv. Allt detta gällde speciellt försvarsfrågan, i vilken man kunde upplysa allmänheten genom broschyrer och föredrag om landets försvarspolitiska läge, och som i sitt väsen blev en konstitutionell kris mellan kungen och regeringen Staaff.

Det fanns en grundläggande skillnad mellan högerens och vänsterns föreställningar om nationen. Vänsterns skiljelinje mellan de fattiga och de rika var oberoende av det nationella sinnet. Alla tillhörde den nation, som för högern utgjordes av de klarsynta. Socialdemokraten Fredrik Ströms tal på Cirkus i Stockholm polemiserade mot överklassens glorifierade fosterlandsbilder och den medelklass vars ”fosterland” var liktydigt med högtidliga evenemang. Man fick inte längre utesluta underklassen från det som betecknades med ”fosterland”:

”Ty fosterlandet är icke bara forna tiders krigsbedrifter, gamla kungagravar eller den heliga Elins avhuggna lillfinger, icke heller är det bolagsmiddagar, officersfester och studentuppvaktningar, utan fosterlandet, det är riket och folket, med dess glädje och sorg, arbete och strävan.” (Ström 1914, 10, cit. från Stenkvist 1987, 290)

Det förflutna och förändringen

1914 års signifikans låg däri, att då förenades urgamla och från forntider hämtade sinnesbilder med en modern rörelseform på ett magnifikt sätt. Utformningen av bondetåget var i och för sig lånad från vänsterns förstamajdemonstrationer.

I denna högerdemonstration återknöts förbundet mellan kungen och bonden. Man ansåg att den hade djupa rötter i den svenska historien fr.o.m. mötet vid Mora stenar 1319 och med ett fjärde stånd i riksdagen, de självägande *bönderna*. Man drog direkta paralleller mellan då och nu. Högerens honnorsord konung och folk utgjorde nära nog en enhet med månghundraåriga rötter. Men folket identifierades närmast med den besuttna allmogen, som hade sina rötter i jorden. (jfr. Tingsten 1969, 58; Stenkvist 1987, 320-321)

De konservativa hade traditionellt haft företräde till rätten att tolka Sveriges historia, vilket syns i professor Gunnar Rexius’ konstaterande om det förflutnas och den svenska historiens förändrade betydelse i argumentationen:

”Under den snart ett sekel gamla diskussionen om parlamentarismens inympande på vårt statsskick har man tidt och ofta å ömse sidor sökt stödja sin sak genom retrospektiva historiska betraktelser, afseende att bevisa det egna programmets öfverensstämmelse med svensk tradition och utvecklingstendens. Förr tycktes högern ha monopol på detta argument.” (Rexius 1917, 181)

Det förflutna var ett mäktigt argument i sekelskiftets Sverige. Vänstern tog ”det förflutnas makt” på allvar och sökte inte direkt anknyta sin argumentation på den s.k. internationalismen, eftersom det ju var ”Sverige” som gällde – och hade varit gällande sedan Tegnér’s dagar då han uttryckte sin berömda tanke om nödvändigheten ”att inom Sveriges gräns erövra Finland åter”.

Vänstersympatisörer började i allt större grad bygga upp vetenskapligt, men först och främst historiskt stöd till de demokratiska och parlamentariska reformsträvandena. Detta skedde bl.a. genom att framhålla sådana svenska historiska figurer som Engelbrekt och Torgny Lagman för att stöda sina krav med ”historiska förebilder” (se Stenkvist 1987, 320 ff.).

Vänsterns fördel i kampen bestod i att även den kunde skaffa sig argument som var byggda på gångna tider och händelser i Sveriges. Detta gjordes på det sättet att man till exempel förebrådde högern för att ha brutit mot den konstitutionella och dualistiska tradition som de själv ständigt stödde sig på: ”Hur orimligt mycket kraft och tid har icke genom denna halsstarrighet blivit onyttigt förspild, vilken försening av den svenska samhällsutvecklingen har den icke på sitt skuldregister!” (Alexandersson 1915, 402). Man anklagade högerns politik för att strida mot deras egen tanke om regeringens och kungens ställning ”över partierna” och som opartiska instanser i politiken. Högern själv ansågs vara en partisk gruppering, vilket fick ett häftigt uttryck under bondetågsåret:

”Skall över huvud konungamakten i vårt land vara lyft över partierna, då finnes det ej annat sätt, mina herrar, att sauvera konungamakten mot berättigad förebråelse att hava ingripit in på en viss partisida, än att snarast möjligast upplösa riksdagen, på det att folket i val må säga avgörande ord.” (FK 1914: 22, Steffen)

Bondetåget var en antiparlamentarisk aktion. Högern fick för första gången ge sig ut på gatorna för att sprida sina åsikter. Att det var en modern rörelse efter förebild från arbetarna, bidrog till att vänsterns krav på parlamentarism och demokrati vann fotfäste i Sverige. Man hade gått med i den moderna politiken. Bondetåget och striderna 1914 öppnade en ny situa-

tion i den svenska politiken. Vid regeringsbildningen 1917 accepterade Gustaf V Edéns krav på att så länge han och andra ministrar skulle vara kungens rådgivare fick inga andra komma mellan kungen och dem; ett hemligt rådgivarskap mellan kungen och högerledarna hade varit ett faktum ända fram till dess (se Brusewitz 1951, 108 ff.).

Det socialdemokratiska partiets kynne kom emellertid att förändras i mycket. Det visade sig att samarbetet med socialdemokratiska ledare i regeringsställning på det hela taget kunde genomföras friktionsfritt. I november 1918, under intryck av brytningarna i författningsfrågan kunde en av dem, Erik Palmstierna anteckna att "Kungen sade igår rent ut, att han ofta tackar Gud, att han för ett år sedan tagit socialdemokraterna till sitt rådsbord, och att han trivdes så bra med oss" (Palmstierna 1953, d. 16/11 1918).

Man kan tänka sig att kungen böjde sig och "accepterade" parlamentarismen utifrån tanken att undvika det allra värsta, republik och kungamaktens totala fall. Man kan nog utan motsägelser hävda att republik var det allra värsta alternativet för de konservativa. Liberalerna förespråkade knappast tanken om republik under hela tiden, och socialdemokraternas partistyrrelse hade med Branting i spetsen avvisat de "allvarligare" kraven på republik med motiveringen att det inte var en aktuell fråga med anledningen av att en borgerlig republik knappast vore bättre än en borgerlig monarki. (se Tingsten 1941b, 123 ff.)

Vänstern skaffade sig ett överläge i den svenska politiska reformkampen om parlamentarismen genom att kunna basera sin argumentation på sådana faktorer som varit dominerande i högerens politiska språk, t.ex. att reformen kunde på sätt och vis presenteras i en samhällsbevarande dräkt. Ett annat viktigt inslag i kampen var att vänstern inte "provocerade" högeren med en alltför djärv internationalism.

Mot folkhemmet (?)

1914 var brytningsåret i svensk politik. Händelserna kring bondetåget var plötsliga och oväntat kraftiga i den motsättning som uppstod. Vänster- och högernationerna kolliderade. Högeren kunde inte längre kämpa mot de stora folkmassornas röster, speciellt när den redan själv tillgripit politikens moderna former. Därför är det inte förvånande att inte någon verklig

segerstämning vilade över den första rena parlamentariska vänsterregeringens tillkomst 1917. På den argumentativa nivån hade ett ”systemskifte” ägt rum redan 1914, en koalitionsregering á la Edén-Branting var något man kunde förvänta sig.

Parlamentarismens genombrott i Sverige möjliggjordes i och med 1914 års politiska konflikter. Samtidigt medförde de en uppdelning av det svenska folket och den svenska nationen. Det gällde kampen mellan underklassen och överklassen i stället för de nationella och denationella. Sveriges nation var splittrad, eftersom klyftan mellan de fattiga och de rika inte var ett problem som man kunde överkomma genom att ”upplysa” de delarna av folket som var obildade och okunniga, denationella. Det var ”statsintresset” eller ”statsgagnet” som disponerade högeruppfattningen, för de var den måttstock enligt vilket ”upplysningen” skulle ske och som skulle medföra den nationella enigheten.

Men den förändring som var på gång och som vann fotfäste innebar att språket med framhållande av statsintresset och andra statusbetonade aspekter med syftet att upprätthålla och bevara det bestående fick ge vika inför ett annat språk med påverkande nyanser av partiernas och valens disponerande inflytande i det politiska livet. Det var ett annat erfarenhetsmässigt tillstånd som börjat råda i den nya situationen, och en marxistbetonad sats som ”kampen mellan bourgeoisie och proletariat är ett stort historiskt faktum” (Larsson 1911, 7) talar om situationens vidare betydelse.

Högern accepterade *de facto* demokratiseringen och parlamentarismen, när den hade insett att underklassens stöd till vänsterpartierna var tämligen givet. Högern hade hamnat i ett underläge. Högernationen var ute och det var vänstern som kom att dominera den svenska politikens riktfrågor.

Först på 1930-talet kunde man överge denna uppdelning genom att bilda en rödgrön koalition mellan socialdemokraterna och bönderna. Socialdemokraterna hade till en början lanserat sig med begreppet arbetare, men så småningom ersattes detta med ”folket”. Efter att det hade varit ett omstritt och ambivalent begrepp i sekelskiftets Sverige var det den politiska vänstern som till slut skaffade sig tolkningsrätten till det med ”folkhemmet” som kronan på verket.

De svenska socialdemokraterna erövrade begreppet folkhem – från högern. Detta ursprungligen socialkonservativa begrepp hade lanserats av Rudolf Kjellén, och kan konstateras ha haft en djup klangbotten i svensk politisk kultur. För att citera historikern Bo Stråth: ”Denna klangbotten hade särskilt vuxit fram under 1890-talets och sekelskiftets nationalromantiska identitetsbyggande kring fria odalbönder samt folkliga och fosterländska krigarkungars kamp för försvar av svensk särart i kontrast till kontinental katolsk kultur” (Stråth 1992, 207). Därför åberopade även vänstern ”Sverige” och den svenska historien i sin argumentation för de politiska reformerna, och gjorde det med framgång.

Den socialdemokratiska partiledaren Per Albin Hansson ville göra partiet till ett folkparti i stället för klassparti, och socialdemokratins främsta uppgift var enligt honom att ha folkbefrielse som sitt mål i stället för klassmotsättningar. (se Tingsten 1941a, 324-325)

Man kan med fog hävda att Sveriges demokrati och folkhem inte hade blivit verklighet utan de hetsiga och t.o.m. söndrande schismer som man såg speciellt i 1914 års kamp. Vänstern utnyttjade Sveriges historia och högerns (organistiska) argument om samhällets bevarande, eller använde m.a.o. reformistiska argument som var iklädda en konservativ dräkt. Det var denna grund folkhemspolitiken senare byggdes på, eftersom Hanssons argumentation i stort sett baserade sig på arvet att kunna klä sina argument i motståndares språkdräkt.

Referenser:

- Alexandersson, Nils: Svensk parlamentarism, i *Forum* 1915, s. 387-389, 400-403, 414-417, 435-437, 448-452, (1915)
- Brusewitz, Axel: *Kungamakt, herremakt, folkemakt. Författningskampen i Sverige (1906-1918)*, (1951)
- Frykberg, Ragnhild: *Bondetåget 1914*, (1959)
- Hedin, Sven: *Ett varningsord*, (1912)
- Larsson, Oscar: Vårt partiprograms allmänna grundsatser, i *Tiden* 1911, s. 5-12, (1911)
- Palmstierna, Erik: *Orostid II 1917-1919*, (1953)
- Rexius, Gunnar: Parlamentarismen och svensk tradition, i *Svensk Tidskrift* 1917, s. 181-193, (1917)

Riksdagens protokoll. Andra kammaren 1906, [AK 1906]

Riksdagens protokoll. Första kammaren 1914, [FK 1914]

Staaff, Karl: *Tal i försvarsfrågan. Hållet i Karlstad den 21 december 1913*, (1913)

Stenkvist, Jan: Sven Hedin och bondetåget, i Johannesson et al. (red.), *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914*, (1987)

Ström, Fredrik: *Tal mot Sven Hedin*, (1914)

Stråth, Bo: *Folkhemmet mot Europa. Ett historiskt perspektiv på 90-talet*, (1992)

Tingsten, Herbert: *Den svenska socialdemokratins idéutveckling I*, (1941a)

Tingsten, Herbert: *Den svenska socialdemokratins idéutveckling II*, (1941b)

Tingsten, Herbert: *Gud och fosterland. Studier i hundra års skolpropaganda*, (1969)

RESAN BORTOM DEN VACKRA STILEN.

Chaïm Perelman och Quentin Skinner om politisk retorik

Inledning

Mycket tyder på att intresset för språkets betydelse i politiken ånyo håller på att väckas från att ha intagit en dvalliknande, undanskymd ställning i hundratals år. Som ett exempel på detta kan nämnas det sätt på vilket den s.k. lingvistiska vändningen i statsvetenskapen under de senaste årtiondena lyft fram sambandet mellan språk, tanke och verklighet och etablerat ett eget forskningsområde vid sidan av den traditionella strömfåran inom statsvetenskaplig forskning. En av anledningarna till detta är att det varit svårt att finna en diskussion om sambandet mellan språk och politik inom den traditionella behavioristiska eller post-behavioristiska forskningen. Ifall man mot förmodan lyckats finna en dylik diskussion, har den oftast handlat om hur man skall lösa tekniska problem inom ramen för en viss vetenskaplig metodik. Språket har däremot oftast setts som ett icke-problem, någonting som av läsaren kan tas som givet. (Hänninen & Palonen 1990, 7)

Till skillnad från en traditionell uppfattning som leder till att texter behandlas som om de hade en bestämd mening och att tolkning består av att motsägelser, oklarheter och metaforer måste bortförklaras (jfr. Lindensjö et al. 1996, 15), är det således viktigt att förstå texter som produkter av mänsklig handling, som konstruktioner med någon form av syfte, och att man åtminstone delvis kan avläsa ideologisk förändring genom förändringar i språkbruket. Följaktligen intar själva språkbruket en mycket intressant position eftersom det är föremål för mer eller mindre medvetna strävanden att påverka och ideologisera tankegångar. Allt språk är påverkan, den som talar vill alltid på något sätt forma andras tankar och känslor (Johannesson 1990, 10).

Syftet med denna artikel är att diskutera retorikens användbarhet och relevans för studier av sådana processer där olika politiska aktörer är inblandade och där politiken betraktas som en kamp om makt (jfr. Weber 1977, 41). Med retorik avses i allmänhet konsten att övertyga; att kunna påverka en viss mottagargrupp så att dess uppfattningar, attityder och tankar blir mera

positivt inställda till de påståenden talaren framför (Johannesson 1990, 11-14). I denna artikel fästs uppmärksamheten dock vid de retorikuppfattningar som presenteras av Chaim Perelman och Quentin Skinner. Mera bestämt är avsikten att jämföra dessa två författares förhållanden till och tolkningar av begreppet retorik samt att resonera kring vilken betydelse dessa kan ha för den politiska forskningen. Genom att studera hur olika politiska aktörer använder retoriska strategier och tekniker i syfte att övertyga sin publik – vad denna än består av – kan man erhålla viktig kunskap om politikens processer och uttalade förutsättningar. Detta eftersom språket är en väsentlig del av strävan efter makt och som i sin tur utgör själva kärnan i 'det politiska'. (jfr. Weber 1977)

Från den klassiska retoriken till den 'nya' retoriken

I inledningen konstaterades att retorik ofta sammankopplats med konsten att övertyga. Denna beskrivning är dock ytlig och det är nödvändigt att gå bortom denna ikon för att få en mera nyanserad bild av retorikens väsen. För att kunna göra detta måste man göra någon form av historisk exposé för att förstå hur retoriken uppstått och hur den utvecklats från antiken fram till våra dagar. Vi nöjer oss dock här av utrymmesskäl endast med en kort översikt.

Rent allmänt har uppfattningen om retoriken historiskt präglats av ett spänningsförhållande mellan å ena sidan retorik som konsten att övertyga samt å andra sidan retorik som en saklig argumentationskonst. Burke (1950, 50-51) beskriver detta spänningsförhållande på följande sätt:

”[T]raditionally there is the range of rhetoric from an “Art of Cheating“ (as systematically “perfected“ by some of the Greek Sophists) to Quintilian’s view of rhetoric as a power, art or science that identifies right doing with right speaking”.

Enligt Platon fanns en konflikt mellan sökandet efter sanning och strävan efter att övertyga. Det förra avsåg filosofernas kamp för att finna det absoluta och eviga, det senare avsåg däremot retoriken, ofta visualiserad som ett verktyg i händerna på den sofistiska skolan. Den aristoteliska synen på retorik vände sig mot denna strikta tudelning som medför en negativ

retoriktolkning och utvecklade resonemanget vidare genom att framhålla att retoriken bör förstås utgående från det sammanhang den används i. Således skilde Aristoteles mellan logik och dialektik, där logiken stod för den formella slutledningsförmågan medan dialektiken symboliserade de argument som härleds ur allmänt accepterade åsikter och som framförs i tvister eller diskussioner mellan två parter. Retoriken, slutligen, utgjordes enligt Aristoteles av de tekniker som en talare använder när han talar till en lekmanpublik som inte förmodas kunna följa en invecklad slutledning. (Perelman 1996, 7-11)

Denna uppfattning ärvdes i stora hela av romarna som satte stor vikt vid ”konsten att tala väl” (*ars bene dicendi*) speciellt i politik men även i andra högtidliga sammanhang. Bland dem som vidareutvecklade den grekiska retoriken kan speciellt nämnas Quintilianus och Cicero, vilkas tal och läroböcker fick utgöra exempel i retorikundervisningen långt in i modern tid. (Johannesson 1990, 12-13)

Från att ha varit en ärevördig och respekterad, men också omstridd, argumentativ aktivitet under högantiken, kom retorikens betydelse emellertid att successivt nedvärderas i och med framväxten av det s.k. nya vetenskapsidealet under 1600-talet (Descartes). Detta vetenskapsideal medförde två olika sätt att gestalta relationen mellan tänkande och politik. Å ena sidan kom tankeverksamheten, eller filosofin, att betraktas som ett primärt och styrande motiv i förhållande till politiken. Å andra sidan kom filosofin att underordnas politiken, genom att dess betydelse ansågs ligga i att rationalisera politik ur ett efterhandsperspektiv (Palonen 1996, 137). Den formella logikens betydelse kom således från och med 1600-talet att framhållas som grund för den tidens sanningsideal och följaktligen även för den argumentation som ansågs legitim. Däremot började man koppla retoriken till allt det som låg utanför det rationella och sanna, till något som appellerade mera till känslorna än till förnuftet.

Under 1700- och 1800-talet kom den retoriska utvecklingen att gå i tre skilda riktningar. Den första av dessa betonade retorikens epistemologiska frågor och sammankopplade den klassiska retorikens teoretiska element med psykologins intresse för människans natur, kunskap och handlingar. De mest kända företrädarna för denna inriktning var George Campbell (1719-1796) och Richard Whately (1758-1859). Företrädarna för den andra inriktningen intresserade sig däremot mera för vad det är som styr vår uppfattning om språkets och littera-

turens värde. Avsikten var till stor del att åstadkomma någon form av estetisk standard, utifrån vilken det skulle kunna vara möjligt att ta ställning till dessa värdefrågor. Representanterna för den tredje inriktningen, slutligen, behandlade frågor som anknyter till vältalighet i allmänhet och röstens, gesternas och uppträdandets betydelse för kommunikationen i synnerhet. Trots ambitioner att utveckla förståelsen av mänskligheten på ett allmänt plan, har de mest framträdande resultaten inom denna genre oftast bestått av ytliga beskrivningar av vältaligheten som konst. Att retoriken fick en pejorativ konnotation under 1800-talet kan till stor del sägas bero på att denna inriktning fick så pass stor genomslagskraft som den fick. Dess företrädare var mycket produktiva och lyckats således sätta präge på allmänhetens uppfattning av vad retorik är. Men eftersom vältalighetens konst betraktades som något ytligt, något som enbart talade till åhörarnas känslor och som hade föga med saklig argumentation att göra, uppstod härvidlag en negativ attityd till retoriken. Detta kom i sin tur att leda till att retoriken försvann från undervisningen vid de flesta läroverk i Norden och förlorade sin forna betydelse. (Summa 1989, 91-92)

Det skedde dock en slags renässans för retoriken under 1950- och 1960-talet, varvid författare som t.ex. Kenneth Burke (1897-1994), Chaïm Perelman (1912-1984) och Stephen Toulmin (f. 1922) kom att gå i spetsen för en rehabilitering av den klassiska retoriken. Skillnaderna mellan företrädarna för den 'nya retoriken' var visserligen rätt stora, men ett gemensamt drag var att de ifrågasatte den negativa attityd till retoriken som blivit förhärskande under slutet av 1800-talet (Summa 1996, 51-52). I det följande redogörs närmare för två av de författare som kommit att betyda mycket för retorikens utveckling – och i synnerhet för den politiska argumentationsanalysens utveckling – under 1900-talets andra hälft, nämligen Chaïm Perelman och Quentin Skinner.

Begreppet retorik enligt Perelmans och Skinners tolkning

Det mest framträdande med Chaïm Perelmans insats för retoriken kan sägas vara det sätt på vilket han försöker återställa samt förtydliga den klassiska retorikens betydelse. Tillsammans med Lucie Olbrechts-Tyteca omprövar han dock de antika sofisternas inställning till argumentationen som en del av kommunikationen. Relationen mellan talaren och åhöraren är, enligt Perelman, ständigt närvarande i det argumentativa språkbruket. Talarens intentioner

och åhörarens reaktioner på dessa finns inbyggda i varje argument. På så sätt knyter den nya retoriken sig an till den klassiska retorikens uppfattning om att övertygande inte inbegriper lögnaktiga påverkningsmetoder, utan innebär ett socialt orienterat tänkesätt. Det är således inte fråga om enbart värtalighet utan om ett tankesätt som betonar interaktionen och samförståndet mellan en viss aktör och en viss publik. (Summa 1996, 62-68)

Intresset för dessa frågor hade Perelman fått i samband med skrivandet av sin avhandling om Freges logik. Efter att ha färdigställt detta arbete började han allt mera fundera över problemet med värdesatsers rationalitet. Eftersom logiken inte kan ge svar på hur man kan dra rationellt acceptabla slutsatser utgående från värdepåståenden, verkade det inte finnas någon lösning på hur man förmår skilja ett värde, såsom rättvisa från dess motsats. I en inbördes rangordning av värde- och faktapåståenden, kommer faktapåståenden alltid före värdepåståenden, vilket hindrar de senare från att erhålla en rationell legitimitet (Perelman 1971, 512). Lösningen till problemet angående värdesatsernas rationella grunder fann Perelman i utvecklandet av en naturlig argumentationsmodell som i det stora hela kompletterar den logisk-analytiska argumentationen. I stället för att begränsa argumentationen enbart till förnuftsmässig slutledning (*reasoning*), så som den filosofiska traditionen efter Descartes och Leibnitz påbjöd, ville Perelman visa att det inte är meningsfullt att dra en exakt gräns mellan förnuft och känsla eftersom bägge är viktiga i all argumentation som sker i det verkliga livet. I huvudverket *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation* utvecklar således Perelman och Olbrechts-Tyteca en modell för naturlig argumentationen som bygger på interaktion mellan en talare och dennes publik och där talarens avsikt är att uppnå trovärdighet och samförstånd genom att utnyttja sådana argumentativa strategier som tar i beaktande såväl publiken som den kontext inom vilken argumentationen sker (Perelman 1971, 19-31).

En annan författare som, vid sidan av Perelman och de andra företrädarna för den 'nya retoriken', bidragit till retorikens renässans fr.o.m. 60-talet är Quentin Skinner. Hans specialområde består närmast av den politiska teorin under medeltiden fram till 1600-talet, vilket är föremålet för hans huvudverk *The Foundations of Modern Political Thought* (1978). Utgångspunkten för Skinners forskning är både en kontextuell och en textuell analys av det politiska tänkandets historia men han har även intresserat sig för J. L. Austins språkaktsteori och för hermeneutik. Gemensamt för dessa inriktningar är att de riktar större intresse mot språkan-

vändningen, *parole*, istället för språkets struktur, *langue*, vilket är huvudintresset för de strukturalistiska språkteorierna.

De retoriska inslagen i Skinners forskning består för det första av talrika empiriska beskrivningar av hur olika politiska aktörer genom historien använt sig av retoriska tekniker för att legitimera sina handlingar. I ett av kapitlen till sitt huvudverk, *Rhetoric and liberty* (Skinner 1978, 23-48), beskriver Skinner den betydelse retoriken fick i de italienska städernas självständighetskamp mot påve- och kejsardömet under medeltiden. I en annan artikel, *History and Ideology in the English Revolution* (Skinner 1965), behandlas sätten på vilka de olika parterna i det engelska inbördeskriget legitimerade sin egen politik. Skinner visar här hur både den parlamentariska och den monarkistiska historietolkningen använder sig av historien, i detta fall Vilhelm Erövrarens landstigning år 1066, som grund för legitimering av sina politiska anspråk. I sin nyare produktion intresserar sig Skinner däremot för utvecklingen av *ars rhetorica* och hur den retoriska traditionen påverkat 1500- och 1600-talets engelska filosofer, t. ex. Thomas Hobbes (Skinner 1996).

Men Skinners retoriska insats består även av ett annat, och kanske mera viktigt, inslag. Detta är mera teoretiskt till sin natur och kan sägas bestå av en modell för hur en viss aktör, en 'innovativ ideolog', kan utnyttja olika språkhandlingar (utgående från Austin) för att påverka hur människor uppfattar, förstår och värderar olika fenomen, t.ex. olika politiska handlingar. Skinner beskriver sålunda ett antal olika strategier, taktiker och tekniker med hjälp av vilka legitimering kan göras (Skinner 1988a, 1988b). Det är viktigt att notera att retoriken i Skinners tappning består mer av en slags självreflekterande verksamhet, där det intressanta är hur en aktör använder retoriken för att ändra på ett visst vedertaget eller accepterat förhållande (jfr. Skinner 1988a, 106). Hans intresse är således, för att låna Austins terminologi, starkare förknippat med vilka illokutionära funktioner en språkhandling har än vilka dess perlokutionära funktioner är, d.v.s. vilka dess effekter är. Själva poängen med språkhandlingen kan t.o.m. anses vara desto mera betydelsefull, ju mera profilerad och provokativ den är till sin karaktär (Palonen 1996, 145).

Det finns en svårighet med vår uppgift att jämföra Skinners och Perelmans retorikuppfattningar. Perelman står för någonting som inom filosofin och även retoriken kallas den aristo-

teliska traditionen, medan Skinner har främst intresserat sig för den romerska retoriktraditionen och då speciellt för dess reception under renässansen. Men denna svårighet uppstår kanske främst för dem som avser att troget avläsa en författares idéer och tankegångar. Det är dock på sin plats att här föra en kort diskussion kring denna fråga innan vi går vidare till relationen mellan retorik och politik eller politisk forskning.

Perelmans arbete går ut på att på sätt och vis formulera en retorisk filosofi kring rättvisa eller etik (Perelman 1984, 192; jfr Rosengren 1998a, 11 ff. och Jørgensen 2000). Den moderna versionen av retorik, som vi kan ta del av i Perelmans arbeten, utgör ingen motpol vare sig till filosofin eller 'sofistiken'. I stället söker den fungera som en slags förmedlare mellan dessa två riktningar, som historiskt alltsedan Platons dagar framställts som ett motsatspar. (Perelman 1984, 194) Perelman bygger sin retorikuppfattning på den aristoteliska traditionen, men moderniserar och utvidgar den samtidigt.

Perelmans framställning av och uppfattning om retorik är tudelad: å ena sidan strävar den efter att vara en slags filosofi, och å andra sidan framhåller den universalitet (i det partikulära) som grunden för värdepåståenden (Crosswhite 1995, 140-141). *The New Rhetoric* rör sig, enligt James Crosswhite, på det filosofiska planet i stället för det praktiska argumentativa planet (ibid., 134-135). Perelmans syfte med sin argumentationsteori är då att etablera möjligheten för *rhetorical reasoning* (ibid., 141), eftersom

“the discourse of the philosopher himself and his conception of the universal audience is not the discourse of a god - of a universal and eternal truth - but that of a man, inevitably conditioned by the understandings, the aspirations, and the problems of his milieu. Hence, the inevitable pluralism in philosophy, where incontestable truth does not exist“ (Perelman 1984, 193-194).

Denna typ av retorisk filosofi är baserad på *sensus communis* (se Rosengren 1998b, 12 ff.) Dessutom är det Perelmans mening att utveckla sin teori utifrån frågor kring möjligheten till etik, att vara mån om ”det goda” – huruvida publiken borde övertygas med argument eller inte. Enligt Crosswhite bygger Perelman sin teori på att ta vara på detta, istället för den sofistiska strävan att enbart vara effektiv i argumentationen utan att bry sig om vad som är gott. (Crosswhite 1989, 162) Perelman koncentrerar sig, enligt Crosswhite, på vissa moderna för-

hoppningar - etiska förhoppningar - utan att ansluta sig till eller fortsätta i riktning med den moderna essentialismen och rationalismen:

“Perelman is convinced that freedom and reason - ways of being human - are understood best as ethical and rhetorical projects motivated by hope, rather than as metaphysical and logical projects grounded in futile attempt at certain knowledge“ (Crosswhite 1995, 140).

Den universella publikens idé, som kanske är det mest omdiskuterade begreppet i Perelmans teori, är vägen till en högre grad av universalitet i värde- och etiska frågor. Denna tanke baserar sig på konstaterandet att det skulle bli meningslöst om var och en helt enkelt efter omständigheterna skulle välja sin egen universella publik. (ibid., 140-141) Däremot kan man säga att retorik i den här meningen utgör ett medel för etiska utsagor att nå en viss grad av universalitet inom en viss gemenskap. Värden kan erhålla status som fakta eller sanningar - en fråga som är nära bunden till något som kallas *doxa* (Crosswhite 1989, 165; se Rosengren 1998b).

Vi kan sammanfatta det ovanstående så att det för det första finns ett filosofiskt moment inom den perelmanska retoriken som vi borde beakta i stället för att förkasta det, vilket ju blir följden med den gamla dikotomin mellan filosofi och sofism. För det andra, hävdar Crosswhite, är retorik en form av filosofi som förmår undvika det till etiska frågor hörande dilemmat mellan den tomma universaliteten och den konkreta partikulariteten. Retorik kan övergå detta problem med hjälp av den universella publikens idé - eller, för att anknyta till Rosengren, med hjälp av tanken om *doxa*. Således har vi till hands en teori om rationalitet som inte skyr eller underskattar “the particular ethical interest of reason“. (Crosswhite 1989, 171)

Det partikulära, eller det ‘sofistiska’, är inbyggt i Perelmans argumentationsteori på ett implicit sätt. Det partikulära är något som behövs för att man kan komma fram till universaliteten och den universella publikens begrepp. Det praktiska och ‘sofistiska’ inslaget – de praktiska kraven på argumentation och på effektiviteten i förhållande till publiken i praktiska situationer – är på ett övergripande sätt närvarande i Perelmans argumentationsteori. Om man förbiser den ‘klassicistiska’ last, som finns i Perelmans teori, kan hans teori om retorik användas som en heuristisk utgångspunkt och värdefull analysapparat i politologisk forskning (jfr. Palonen 1997, 89). Det är på denna punkt som vi anser gör vår jämförelse möjlig – utan

att se ned på den etiska och moraliska aspekten i Perelmans teori. Man kan säga att det är denna politikuppfattning, som vi tar oss an, och som kräver en viss syn på Perelman då man vill använda sig av och utnyttja både den aristoteliska och den romerska retoriska riktningens värdefulla aspekter för politik i forskningen. Skinners intresse i sin tur är – i stället för det etiska draget som finns hos Perelman – mer eller mindre riktat direkt på den romerska traditionen och har således en tydlig praktiskt-argumentativ aspekt med sig redan från början.

För tydlighets skull bör vi nu klargöra att vår uppgift i denna artikel styrs av tanken att analysera Skinner och Perelman i syfte att möjliggöra användandet av deras teoretiseringar och tankar i en mer deskriptivt färgad politologisk forskning, inte av att ta del i diskussionen kring normativ retorik.

Retorikens betydelse i politisk forskning

Vilken relevans kan då Skinners och Perelmans retorikuppfattningar anses ha för forskningen kring politiska fenomen? Båda författare har fått utstå en del kritik som bl.a. gällt de premisser som varit grund för deras resonemang samt de tillämpningsmöjligheter man ansett deras teorier ha. Samtidigt är det utan tvekan så att bägge författare beskriver något som i hög grad fångar upp det 'politiska' i verkliga livet.

Vad menas då med det 'politiska'? För att använda Weber som utgångspunkt, kan man säga att politik innebär strävan efter makt eller inflytande på maktfördelningen, vare sig det gäller maktfördelningen mellan stater eller de grupper av människor som en stat omsluter (Weber 1977, 41). Man kan tolka detta som att själva essensen i det politiska består av konflikten mellan olika aktörers intressen och där aktionen, och inte minst talet, framstår som uttryck för det politiska, för viljan att förändra. Resultaten i retoriska förändringsprocesser blir dock sällan så som tänkt:

”Det är en ovillkorlig sanning och ett grundläggande faktum i all historia, att det slutliga resultatet av en politisk handling ofta – nej, rent av som regel – står i ett totalt inadekvat och ofta rakt igenom paradoxalt förhållande till handlingens ursprungliga mening.” (Weber 1977, 82)

Man kan således sammanfatta det 'politiska' i detta avseende som försök att påverka och förändra existerande förhållanden genom att använda retorikens hjälp. Dessa strävanden sker inom kontingenta ramar och det viktiga blir således att analysera avsikten med handlingen, inte vilka dess effekter blir. En annan viktig utgångspunkt är själva konflikten, d.v.s. antagandet att politik är kamp mellan olika viljor eller intressen. Denna konfliktkonstellation kan sägas bestå av fyra viktiga element; aktör, argumentationens utgångspunkter, publik och olika argumentativa tekniker. I det följande analyseras sålunda först hur Perelman och Skinner tolkar ovannämnda fyra element, varefter frågan om relevansen av författarnas retoriktolkningar diskuteras.

Aktörselementet

Ett gemensamt drag hos båda författarna är att de utgår från ett aktörsperspektiv i den kontingenta världen. Detta perspektiv kan förstås som en naturlig del i den relation som råder mellan talare och publik, och som utgör självaste kärnan i den klassiska retoriken. Denna tanke kan beskrivas med hjälp av följande citat av Burke:

"If men were not apart from another, there would be no need for the rhetorician to proclaim their unity. If men were wholly and truly of one substance, absolute communication would be of man's very essence." (Burke 1953, 22)

Detta citat lyfter speciellt fram identifikationens funktion, men även aktörsperspektivet som en viktig beståndsdel i retoriken. Liknande tankegångar finns även hos Perelman och Skinner. Perelman framhäver talarens ställning som aktör i förhållandet till en verklig eller imaginär publik till exempel på följande sätt:

"When a *speaker* stands before his audience, he can try to locate it in its social setting. He may ask himself if all the members fall within a single social group, or if he must spread his listeners over a number of different – perhaps even opposed – groups." (Perelman 1971, 22; vår kursiv.)

Man kan klart och tydligt finna en aktörshänvisning som genomsyrar hela framställningen i *The New Rhetoric*. Ännu tydligare kommer detta fram i Skinners verk, där han förkroppsligar aktören med hjälp av den s.k. innovativa ideologen. I följande citat beskrivs den uppgift som denne står inför:

”[...] the task of the *innovating ideologist* is a hard but an obvious one. His concern, by definition, is to legitimate a new range of social actions which, in terms of existing ways of applying the moral vocabulary prevailing in his society, are currently regarded as in some way untoward or illegitimate. His aim must therefore be to show that a number of existing and favourable evaluative-descriptive terms can somehow be applied to his apparently untoward actions. If he can somehow perform this trick, he can thereby hope to argue that the condemnatory descriptions which are otherwise liable to be applied to his actions can in consequence be discounted.” (Skinner 1988a, 112; vår kursiv.)

Hos Perelman accentueras vikten av att talaren (*the speaker*) tar hänsyn till publiken, till de faktorer som påverkar framförandet samt själva ärendet. Hela framställningen är byggd upp kring talaren som subjekt. Hos Skinner är legitimeringen en öppen retorisk fråga. Dels kan man i vissa av hans mera teoretiska texter finna hänvisningar till en till synes obestämd agent i form av den historiska utvecklingen, dels kan man i andra texter finna hänvisningar till en klart uttryckt aktör, den ’innovativa ideologen’ så som citatet ovan ger exempel på. Detta kan måhända sägas hänga samman med de skiftningar som skett i Skinners forskningsobjekt från 60-talet framåt. Ser man dock enbart på de texter där Skinner behandlar den ’innovativa ideologen’, framträder ett klart aktörsinriktat perspektiv, vilket på många sätt liknar det som Perelman använder.

Argumentationens utgångspunkter eller lingvistiska konventioner

Quentin Skinner för bland annat i *The Foundations of Modern Political Thought* (1978) fram tanken om att man istället för språk och traditioner som sådana bör koncentrera sig på de olika språkliga manövrer som en (politisk) aktör kan göra vid en viss tidpunkt och i en viss kontext (ibid., xii-xiii; Skinner 1988a, 107). Detta, som Skinner kallar för den innovativa ideologens uppgift, består av att (upp)finna olika strategier och tekniker för att påverka olika termers meningsinnehåll (betydelse) samt att eventuellt ändra de språkliga konventionerna för språkbruket. Dessa konventioner kan förstås som en mer eller mindre typisk normativ vokabulär som gäller för en viss epok eller tidsperiod. Genom att manövrera språket i de beskrivningar man gör av vissa givna handlingar, är det således möjligt att legitimera eller förebrå handlingarna ifråga utifrån den gällande normativa vokabulären. Trots risken att denna tanke kan leda till en uppfattning som överdriver språkets betydelse för samhällsprocesser, innebär

förekomsten av en dylik normativ vokabulär en möjlighet att framföra alternativa tolkningar och beskrivningar av normativt och evaluativt representerade saker och ting (Skinner 1999, 67).

Det avgörande är hur man behandlar texterna, huruvida man betraktar texter i sig eller texter i ständig växelverkan med sin egen (språkliga) kontext. Skinner koncentrerar sig på det sistnämnda förfaringssättet. Skinner har kallats för revisionist och det är han i den meningen att han menar att man i stället för att strikt se på, säg, klassiska texter bör ta hänsyn till hela politiska språket under den tid dessa texter skrevs. Trots denna inställning gentemot sitt forskningsobjekt anser Skinner att det är värt att studera klassiska texter i sig och att försöket att förstå dem utgör den primära forskningsansatsen för det politiska tänkandets historia. I och för sig har Skinner själv studerat precis dessa klassiska och kanoniserade texter. Skillnaden till idéhistorien är att man inte uppfattar frågorna ställda i de klassiska texterna som 'eviga frågor', som skulle uppstå oberoende av de för tiden typiska problemen. Därför formuleras en forskares uppgift som följande:

"We can hardly claim to be concerned with history of political theory unless we are prepared to write it as a real history – that is, as the record of an actual activity, and in particular as the history of ideologies." (Skinner 1988a, 99)

Denna inställning är inte så radikal att man behöver överge klassiska texter, eller begrepp som upplevts som viktiga och värdefulla för vår egen tid och vår egen självreflexion. Tvärtom syftar denna omvändning till att förmå oss bättre förstå den historiska betydelse som en text eller händelse har. Därför gäller det att själv avgöra vad man skall studera. Detta skall man göra utifrån de principer eller kriterier enligt vilka just detta objekt är värt att studera på speciellt detta sätt. (Skinner 1988a, 100-101)

Argumentationens utgångspunkter består enligt Perelman av de områden av preliminär överensstämmelse som finns mellan argumentatör och publik, och som föregår själva argumentationen. Dessa kan kallas implicita förkontrakt i argumentationen och består av sådana domäner av 'gemensamt' accepterade förhållanden ur vilka argument kan härledas. Enligt Perelman utgörs dessa *loci* främst av *kvantitativa* och *kvalitativa* regler för slutledning. Med de förstnämnda avses argument som hänvisar till mängdens legitimerande funktion (t.ex. de-

mokratin som majoritetsåsiikt, bondeförnuftet, den allmänna opinionen osv.). Med de senare avses däremot argument som hänvisar till det unika eller specifika (t.ex. *carpe diem*). Andra slags principer för att bedöma värdet av argument har till exempel att göra med *ordning* (den föregåendes prioritet i jämförelse med den senare kommande), *existens* (det existerande är bättre än det potentiella), *väsen* (individerna som bäst representerar sin art) och *person* (den grad till vilken man förknippar en viss person med värdighet eller autonomi). (Perelman 1971, 85-95)

Skinner för ett motsvarande resonemang, men har en något annorlunda infallsvinkel. Han använder sig av begreppet normativ vokabulär för att beskriva de utgångspunkter som ligger till grund för argumentationen. Denna vokabulär motsvarar i det stora hela det som Perelman benämmer förkontrakt. Skillnaden synes vara att Perelmans benämning lånar klassiskt retoriska termer medan Skinner använder sig av en terminologi som i stort sett bygger på J. L. Austins språkaktsteorier. Man kan skilja mellan tre olika nivåer enligt vilka termerna i Skinners normativa vokabulär får sin mening. Den första nivån utgörs av termernas applikationsområde, kriterierna för dess 'normala bruk' (*range*). En term får alltså sin betydelse i och med den funktion den fyller i tänkandet, på vilket sätt den används. Den andra nivån består av applikationskriterierna för termen, d.v.s. vilka förhållanden den kan användas i (*range of reference*). Den tredje nivån handlar om termens performativa funktion (*range of attitudes*), dess bedömande och evaluerande funktion. Enligt detta kan en term således göra även annat än att enbart beskriva. Den medför alltså en slags värdering av objektet i fråga. (Skinner 1988b, 122)

Man kan tänka sig att man måste anta (implicita) förkontrakt på någon av dessa nivåer för att förändringsförsök eller konflikt skulle kunna uppstå på en annan. På så vis är Perelmans och Skinners argumentationsteoretiska ansatser inte bara parallella utan också kompletterande till varandra genom att korsa varandras analytiska uppställningar.

Publikens betydelse i och för argumentationen

Det ovannämnda för oss in på en tredje viktig gemensam aspekt i Skinners och Perelmans produktion. Denna aspekt sammanhänger med den publik till vilken (den politiska) aktören riktar sig. Argumentationen förutsätter existensen av en publik och skiljer sig från tvångsmedel och logisk slutledning. Perelman skiljer mellan två olika publik; den *universella* och den *partikulära*. Ett övertygande av den universella publiken, som består av alla normala vuxna människor med normalt förnuft, förutsätter att talaren använder argument som kan anses goda och sanna inom de lingvistiska konventionerna i ett visst samhälle.

”Argumentation addressed to a universal audience must convince the reader that the reasons adduced are of a compelling character, that they are self-evident, and possess an absolute and timeless validity, independent of local or historical contingencies.” (Perelman 1971, 32)

Att lägga fram sina argument inför den universella publiken utgör således, enligt Perelman, på sätt och vis själva grunden för det grundläggande ‘rationella argumentet’. Om argumenten kan godtas av denna publik, kan de således förväntas besitta en rationell oantastlighet. Detta resonemang har dock blivit föremål för viss kritik, liksom själva grundantagandet om universalpublikens existens (se Crosswhite 1995; Summa 1996).

Den partikulära publiken, däremot, kan bestå av vilken som helst bestämd åhörargrupp, och behöver inte alltid vara den som fysiskt befinner sig i samma rum som talaren (t.ex. i fråga om politikens anförande inför parlamentet). Den partikulära publiken kan sålunda karakteriseras som motsatsen till den universella publiken och inbegriper vädjande till speciella förväntningar och intressen hos åhörarna i stället för det rena förnuftet och den logiska slutledningen. Denna åtskillnad strävar efter att lösa den inom retorikens historia länge rådande tvisten om hur man kan skilja en accepterad, förnuftsbasead argumentation från en tvivelaktig och till känslorna vädjande form av retorik. Det är fråga om gränsdragning mellan överbevisande och övertygande. (Perelman 1971, 31-47; jfr. Crosswhite 1989, 166-168 och Summa 1996, 67)

Liknande resonemang finns även hos Skinner, men dock i mera implicit form. När Skinner framställer olika möjligheter för att legitimera politiska handlingar, utgår han från ett antagande om en publik som aktören i en viss situation riktar sig till. Även de mest radikala reformförsöken behöver konventioner för att kunna legitimeras inför sin publik. Publikantagandet är således inte lika klart uttalad hos Skinner som hos Perelman, men det finns dock närvarande i och med hänvisningarna till den normativa vokabulären i ett visst samhälle och vid en viss tidpunkt:

”[A]n understanding of the intended force of the utterance will thus depend on some prior knowledge of the nature and strength of the conventions governing the distinctions, regarded as appropriate in the given situation and society, between more public and more private utterances.” (Skinner 1970, 134)

Vid sidan av en fysiskt närvarande eller annars samtida publik, kan man enligt Skinner rikta sig till flera alternativa framtida publik, talaren kan till exempel ”appeal at the same time to a future or more remote audience” (ibid.).

Skinner uppfattar relationen mellan publiken och legitimeringen i termer av makt som chansen att skapa något nytt i en viss politisk situation. Därav följer att legitimiteten framstår som en fråga om en retoriskt konstruerad legitimitet att åberopa vissa principer som bl.a. bygger på lag, tradition och karisma. Dessa i sin tur berättigar själva verksamheten och handlingarna. (se Pekonen 1996, 100)

Politik har emellertid med konflikt och kamp att göra – och oftast inom kontingenta ramar. Då blottar sig en klyfta mellan den retorik som förespråkar någon form av universalitet och den version av retorikuppfattning som baserar sig på föreställningen om den kontingenta världen. Enligt den sistnämnda uppfattningen, som också Skinner står för, beror legitimiteten på att publiken accepterar den. Detta emedan den kunskap som man använder, t.ex. i beslutsfattandet, är ofrånkomligt subjektiv, värdeladdad och saknar fasta grunder i objektiv mening. Därav följer att förmågan att övertala får en viss framtoning i relationen mellan legitimering och publik. (ibid., 101) Det finns ett behov av att ständigt vara kapabel att legitimera sin makt, och att veta att makten också kan förlora sin legitimitet när som helst.

Perelmans uppfattning å sin sida står nära den aristoteliska uppfattningen. För att använda Mats Rosengrens språkbruk, kan man säga att legitimeringen inför en viss publik kräver att man söker legitimeringen på basis av den rådande *doxa* (se Rosengren 1998b). Vi har således med två olika traditioner att göra. Om man dock inte, som vi tidigare föreslog, fastnar vid det klassicistiska draget som finns med i Perelmans arbeten, så uppstår det inte några större svårigheter på den här punkten heller. I båda fallen är nämligen legitimeringen i grund och botten en fråga för retorik, som kan hjälpa en att utföra politiskt forskning ur en så att säga nominalistisk synvinkel. Då fäster man inte uppmärksamheten vid den ideologiskt färgade sidan av relationen mellan legitimering och publik.

Argumentativa strategier och taktiker eller argumentationens gång

Den fjärde aspekten som vi vill lyfta fram berör den betydelse Skinner och Perelman tillmäter argumentationen i olika mänskliga processer (som kan vara avsiktliga eller icke-avsiktliga). Man kan ana vissa skillnader i hur de bägge författarna tolkar argumentationen som ett medel för att påverka tankar och attityder i en kommunikationsprocess. Medan Perelman strävar efter att konstruera en allmän filosofisk ram för analyser av olika argumentationsprocesser (som gäller såväl vetenskapliga och teoretiska framställningar som vardagliga kommunikationsformer), opererar Skinner med språkhandlingar som avser förändringar i hur vi uppfattar och förstår bruket av olika termer.

Den klassiska retoriska uppdelningen i *ethos*, *pathos* och *logos* ligger som grund för Perelmans sökande efter att systematisera argumentationsprocesser. Perelmans analysram kan sålunda användas som en utgångspunkt för att försöka urskilja det politiska i förhållandet mellan talare, publik och argument; det politiska kan så anses ligga i den konflikt som ovannämnda kategorier beskriver i en argumentationsprocess. Det viktiga är således inte att fokusera på själva ställningstagandena utan att fästa uppmärksamhet vid de förhållanden som skapas med hjälp av kategoriseringarna. (jfr. Palonen 1988, 33) Man kan t.ex. tänka sig att en talare försöker övertyga publiken om rättfärdigheten i en viss planerad aktion genom att använda sig av metaforen ”vi sitter i samma båt” för att påverka åhörarnas tankar i en sådan riktning där det inte finns några alternativ till den föreslagna handlingslinjen. Ett dylikt förfaringsätt skapar oftast en konflikt mellan talaren och speciellt de presumtiva motståndarna till förslaget.

Perelman beskriver två huvudtyper av retoriska tekniker. Den ena, och viktigaste för att avläsa det politiska i en retorisk situation, är den dissociativa tekniken, medan den andra baserar sig på olika slags retoriska associationer. I samband med den dissociativa tekniken anger Perelman ett analytiskt verktyg som består av s.k. filosofiska par och som illustrerar hur dissociativa processer kan användas för att förändra innebörden i olika termer. Perelman menar att de dissociativa argumenten ofta innebär att uttrycksform och verklighet ställs i motsatsförhållande till varandra. Resonemanget baserar sig på de betydelseförskjutningar som uppstår när man placerar olika begrepp i parvisa konstellationer. En kritisk argumentation försöker t.ex. påvisa konflikter och inkompatibilitet mellan olika uttrycksformer. Dessa konflikter kan därefter förklaras eller förlikas genom att ställa dem mot en konsistent men osynlig verklighetsnivå. Man separerar således "verkligheten" från uttrycksformen. Perelman talar om dikotomin mellan term I och term II ("uttrycksform" resp. "verklighet"). Term II kan förstås enbart i förhållande till term I. Den är resultatet av en dissociation som berör term I. Term II är således både explanativ och normativ i förhållande till term I och kan användas som standard för evaluering av olika aspekters inbördes värde inom term I. (Perelman 1971, 415-419)

Kraften i denna typ av argumentationsteknik bygger på att begreppen börjar leva sitt eget liv och integreras i språket så att man inte längre känner igen dem såsom produkter av argumentation.¹ Att förena dessa motsatsförhållanden med det behandlade temat leder till en nygestaltning av begreppets struktur. Dissociativa argumentationsteknikers kärna är således den *transformation* som sker mellan s.k. filosofiska par och som gör att det 'absoluta' begreppet (term II) hamnar i en ny och relativ ställning i förhållande till det 'svagare' begreppet när man ombildar paren. Ett exempel som både Perelman och till exempel den svenska kampen om parlamentarismens införande bjuder på är paret *Lagens tolkning / Lagens bokstav* (se t.ex. Paajaste 1998, 204). När detta par kommer i kontakt med paret *Lagens bokstav / Lagens anda* kommer "tolkning" som hade en relativ och svag ställning i det första begreppsparat att få en stark och absolut ställning med hjälp av det nya paret som ju relativiserar *lagens bokstav*, d.v.s. den absoluta termen i det första paret. Man kan tala om *lagens bokstav* i en uppskat-

¹ Som exempel på sådana resultat har vi paren "verklighet – uttrycksform", "mål – medel", "teori – praktik", "innehåll – form".

tande ton som låter oss förstå att det är bokstav som bör följas. Eller så kan man framställa lagens anda som högvärdigare än de döda bokstäverna, som ju inte säger någonting i sig. (Perelman 1996, 142 ff.)

Det finns även tekniker som kopplar samman enskilda begrepp eller uttryck och således möjliggör en värdering av det ena genom det andra. Dessa tekniker kallar Perelman för *associativa*. Den första tekniken bygger på användandet av *kvasilogiska argument*. Det handlar om argumentering som kan förliknas med logisk slutledning, men som innehåller icke-formella element och icke-formella slutledningar. Det avgörande är hänvisningarna till logikens och naturvetenskapens argumentationssätt, eftersom dessa har en stark status i vår kultur. (Perelman 1971, 185 ff.) För det andra kan man använda sig av tekniker som baserar sig på *hänvisningar till verklighetens strukturer*. Detta sätt att argumentera grundar sig på tidigare godkända fakta och bedömningar, och visar således hur det aktuella argumentets legitimitet står i beroendeförhållande till tidigare accepterade ”fakta”. Som exempel kan nämnas till exempel ”orsak – verkan” (s.k. pragmatiska argument) där man kopplar samman element så att ”orsak – verkan” -förhållandet framgår. Argument som hänvisar till verklighetens struktur vädjar alltid till en verklighet som är betrodd. (ibid., 261 ff.)

En tredje associativ teknik består av användandet av *verklighetsskapande argument*, som oftast bygger på specialfall (hänvisar till den allmänna regel som specialfallet representerar) eller analogier (liknar det argumenterade temat vid något som redan är känt). En speciell teknik i detta sammanhang är den s.k. döda metaforen, d.v.s. metaforer som förlorat sin igenkännlighet som jämförelsebild i förhållandet till ett annat objekt och vars tolkning etablerats enligt ett visst mönster. Dessa har en mycket övertygande kraft och kan ofta ensamma utgöra fullt tillräckliga argument för en viss sak till skillnad från de s.k. aktiva metaforena som kan vara enbart hänvisande till sin karaktär. Vanliga exempel på döda metaforer är förvaltningsmaskineriet och organisationsnivå. (ibid., 350 ff.; Summa 1989, 109)

Skinner's förfaringssätt är ett annat. Hans resonemang berör i första hand olika sätt att försöka legitimera politiska handlingar på lång sikt genom att man försöker manipulera meningsinnehållet i vissa vedertagna termer. Han skiljer mellan två huvudsakliga strategier för att manipulera det bestående språkbruket och speciellt dess normativa och evaluativa aspekter.

Den första strategin består av att omvandla eller manipulera de deskriptiva termernas vedertagna språkaktspotential, vilket utmanar motståndarna att ompröva förebråelsen eller neutraliteten i språket (Skinner 1988a, 113). Den andra strategin består av att manipulera kriterierna för användningen av en existerande uppsättning av etablerade fördelaktiga evaluativt-deskriptiva termer för att deras positiva värdeladdning även skall omfatta åtminstone en del av de handlingar aktören föreslår (ibid., 115). Denna strategi utmanar sålunda motståndarnas sätt att använda applikationskriterierna för en viss term och ifrågasätter huruvida den av aktören föreslagna, och kanske kontroversiella, handlingen faktiskt kan uteslutas (ibid., 114-116).

Inom den förstnämnda strategin kan man använda två olika taktiker. Den första taktiken består av att introducera helt nya positiva termer i språket. Här har man två möjligheter att vända sig till. Å ena sidan kan man lansera en ny term som beskriver antagna principer och sedan applicera dem som beskrivningar av handlingen som ansetts inneha en negativ konnotation. Denna metod är dock ganska sällsynt i ideologiska debatter, eftersom den oftast kan vara ganska svårhanterlig. Å andra sidan är det möjligt, och betydligt mera vanligt, att förvandla en neutral beskrivning så att den får en utvidgad och fördelaktig evaluativt-deskriptiv betydelse (oftast med hjälp av metaforer) och därefter kan användas för att beskriva en viss handling som man vill ska uppfattas positivt. (Skinner 1988a, 114)

Den andra, och mera djärva, taktiken innebär att man varierar användningsområdet för sådana språkakter som vanligen utförs med hjälp av negativa evaluativt-deskriptiva termer. Här har man återigen flera möjligheter. Den första och vanligaste metoden är att använda en term, som i vanliga fall uttrycker ogillande, så att dess språkaktspotential neutraliseras. Med hjälp av termens nya innebörd, markerar aktören sålunda att en viss handling eller fenomen skall vara föremål för uppskattning istället för, som tidigare, ogillande. Skinner tar här det engelska ordet *ambition* som exempel. Denna term användes ursprungligen för att uttrycka häftigt ogillande, men fick i början av 1600-talet sin nuvarande neutrala innebörd (Skinner 1988a, 114). Den andra och mera dramatiska möjligheten består i att man helt svänger om språkaktspotentialen i vedertagna och ofördelaktiga evaluativt-deskriptiva termer så att de istället erhåller en positiv innebörd. Skinner nämner här som exempel den engelska termen *shrewdness* (skarpsinnighet, klokhet) som först användes uteslutande för att uttrycka ogillande,

men efter samma tidpunkt som ovan började användas i rakt motsatt betydelse (Skinner 1988a, 114-115). Man kan även, enligt Skinner, tänka sig ytterligare en tredje och ganska enkel möjlighet, nämligen att helt utelämna vissa omstridda termer från vokabulären. Denna teknik kan användas av någon som inte delar den allmänna åsikten om ett visst fenomen eller en viss handling, och följaktligen vill avskaffa de termer som beskriver detta 'icke-önskade' tillstånd. (Skinner 1988b, 128-129)

I sin senare produktion vänder sig Skinner till den klassiska retorikens frågor och figurer. Han presenterar *paradiastole*-troppen som en praktisk retorisk teknik för att kunna förändra betydelsen hos en term eller dess applikationskriterier. Idén med *paradiastole* är att alla dygder har sina grannlastar, d.v.s. att det är möjligt att beskriva en dygd så att den blir till last. Denna trop bibehåller en speciellt politisk aspekt eftersom *paradiastole* bygger på att försöka stärka det svagare lokuset, vilket på latinet kallas för *In utramque partem*-figur. (Skinner 1999, 67 ff.; Palonen 1997, 177 ff.) Således överlappar Skinners och Perelmans uppfattningar varandra, eftersom Perelmans analytiska verktyg vad beträffar retorikens dissociativa teknik, filosofiska par, är likställbara med Skinners *paradiastole*. Man försöker omforma t.ex. vår verklighetsbild om politik med hjälp av retoriskt vävda språkfigurer som förorsakar betydelseförskjutningar i de begrepp som beskriver den politiska verkligheten.

Slutsatser

Den största betydelsen av Perelmans argumentationsteori står att finna i den systematisering han gör av olika retoriska tekniker och det sätt på vilket han åskådliggör dessa. Det står även klart att Perelmans insats haft stor betydelse för retorikens återbördade rumsrenhet under 1900-talet. Det som måhända något minskar Perelmans relevans för samhällsforskare är hans antagande om att all argumentativ verksamhet strävar till samförstånd och att argumentationen till syvende och sist är beroende av huruvida dess utgångspunkter överhuvudtaget möjliggör ett samförstånd mellan talare och publik. Sett ur en statsvetenskaplig synvinkel är detta problematiskt, eftersom den politologiska forskningen ingalunda begränsar sig enbart till sådana politiska fenomen som inbegriper samförstånd.

Åtskilliga av de fenomen som är intressanta för den politiska forskningen är just sådana fenomen som inbegriper konflikt och kamp mellan olika intressen, som t.ex. Christian Plantin hävdar. Därutöver har Perelman även av Michel Meyer kritiserats för att reducera retoriken till enbart argumentation, utan att alls beakta värtaligheten och själva manipulationen i den retoriska processen. (Summa 1996, 72-73)

Man kan dock fråga sig om denna kritik gör Perelmans modell rättvisa, eftersom den i allt för hög grad använt ett sådant perspektiv, där det 'politiska' inslaget tenderar försvinna eftersom det lätt uppfattas såsom en självklarhet. Problemet synes vara att man närmar sig Perelman med vissa på förhand givna föreställningar om vad politik är och bör vara, vilket föranleder slutsatsen att hans teori utestänger själva konfliktelementet. Man borde därför, enligt vår mening, se Perelmans produktion som en allmängiltig modell för argumentation och som inrymmer såväl konsensus som konflikt och inte adoptera ett formaliserat betraktelsesätt som utestänger någondera delen. På liknande sätt anser Palonen (1997, 82) att den retoriska situationen blir politisk i och med att talare och publik erkänner varandra som aktörer. Han kritiserar således antagandet om att Perelmans modell bara skulle gå att använda i sådana retoriska situationer där konsensuselementet är framträdande.

Vad Skinners teori beträffar har det framförts ett antal kritiska synpunkter som närmast berör nyttan med en förklaring av politisk och social historia med hjälp av illokutionära språkarter. Det har ifrågasatts huruvida dessa redskap kan öka vår kunskap om språkets betydelse för den sociala utvecklingen. Som exempel har Skinner kritiserats för att i misstag identifiera förståelsen av en text med förståelsen av en författares intentioner i själva skrivprocessen. Detta leder till att språkets betydelse får en alltför undanskymd ställning och att man inte i tillräcklig grad beaktar den produktivitet som språket i sig äger. (Tully 1988, 4-5)

Skinner är dock en nominalist som inte betraktar språket som en totalitet, d.v.s. han fäster inte så stor betydelse vid språket i sig. I själva verket har han, som ovan redan konstaterats, i och med sin glidning mot retorikens användande i politisk analys velat undvika att överdriva språkets påverkan som ett slags styrande överideologi. Därför betonar han däremot att det är viktigt att fästa uppmärksamheten vid aktörens intentioner och dennes retoriska drag. Detta innebär med andra ord att Skinner kan bidra med något väsentligt till vår kunskap om vilken

roll språket spelar i händerna på en viss politisk aktör. En forskare som är intresserad av ideologisk förändring kan alltså med fördel använda sig av Skinners program för att kunna greppa fenomen som är politiska till sin natur, men som lätt förbises ifall man inte på detta sätt tar både handlingens kontext och själva handlinssätten på allvar.

En analysmodell som baserar sig på retoriska utgångspunkter kan således med fog påstås ha en hög relevans för studier av politiska fenomen, oberoende av i vilken tid eller var dessa inträffar. Med detta menar vi att Perelmans och Skinners teorier är synnerligen användbara, men inom vida kretsar försummade, redskap för modern politisk analys. De förmår kasta ljus över viktiga delar av mellanmännisklig kommunikation och dess betydelse för sociala tankestrukturer. De utgör också universella redskap med vilkas hjälp vi kan studera politiska fenomen i det förgångna utan att i allt för hög grad bryta mot regeln om att undvika anakronismer.

Därutöver tror vi att många av det moderna samhällets problemställningar kan spåras eller beskrivas med hjälp av analysmodeller som utgår från språket i stället för enbart strängt behavioristiska utgångspunkter. Ett exempel på detta är Ulrich Becks tankar om den moderna reflexiviteten för vilken språket utgör en viktig uttrycksform i en tid då det politiska ofta tar sitt kontingenta uttryck i rent av helt nya och förutsebara former. Det politiska kan gestalta sig i t.ex. nästa vilken som helst utomparlamentarisk form (som att man börjar uppleva sina vardagliga val som politiska). (jfr. Beck 1997) Sätillvida kan retoriken bjuda oss, vid sidan av stil- och s.a.s. renare argumentationsanalyser, en djupare förståelse av den moderna politikens kontingenta och föränderliga grunder. Människans tankar om sig själv och det samhälle hon lever i ges språklig form och förändras likaså med hjälp av språket.

Med hjälp av retoriken kan man, *summa summarum*, behärska språkets stilistiska användande. Dessutom, och än viktigare för en politolog, kan man också lära sig att manipulera och påverka genom språkbruket. På ett motsvarande sätt kan den retoriska grundkonstellationen, som en motsättning mellan talaren och dennes publik, användas för att bedriva en politisk (argumentations-) analys, vid sidan av mer stilistiskt och tekniskt betonade retoriska analyser. Man bör dock komma ihåg att det inte enbart är språket som styr vårt sociala och politiska liv, samt att det inte heller är enbart samhällsliga strukturer som skapar vår verklighetsupp-

fattning. Det är däremot fråga om en blandning av dessa två uppfattningar som en forskare måste åtminstone försöka ge sig i kast med för att kunna nå förståelse på en mångfasetterad helhetsbild som han eller hon måste sträva efter.

Litteratur:

- Beck, U. (1997): *The reinvention of politics: rethinking modernity in the global social order*. Cambridge: Polity Press.
- Burke, K. (1953): *A Rhetoric of Motives*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Crosswhite, J. (1989): Universality in Rhetoric: Perelman's Universal Audience. Ingår i: *Philosophy and Rhetoric*, Vol. 22, No. 3, ss. 157-173.
- Crosswhite, J. (1995): Discussion Note. Is There an Audience for this Argument? Fallacies, Theories, and Relativisms. Ingår i: *Philosophy and Rhetoric*, Vol. 28, No. 2, ss. 134-145.
- Hänninen, S. & Palonen, K. (1990): Introduction. Reading, Politics and Power. Ingår i: Hänninen, S. & Palonen, K. (red.) *Texts, Contexts, Concepts. Studies on Politics and Power in Language*. Jyväskylä: The Finnish Political Science Association, ss. 7-11.
- Johannesson, K. (1990): *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedts.
- Jørgensen, C. (2000): Hvem bestemmer hvad der er god retorik. Ingår i: *Rhetorica Scandinavica*, Nr. 15, ss. 34-48.
- Lindensjö, B., Mörkenstam, U., Reinikainen, J. (red.) (1996): *Liberalism och den moderna demokratin*. Lund: Studentlitteratur.
- Paajaste, K. (1998): Parlamentarismen som partiskhetens inkarnation. En analys av Sveriges politiska debatt 1900-1920. *Politiikka* 40:3, ss. 197-211.
- Palonen, K. (1988): *Tekstistä politiikkaan. Jobdatusta tulkintataitoon*. Hämeenlinna: Vastapaino.
- Palonen, K. (1996): Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria. Ingår i: Palonen, K. & Summa, H. (red.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, ss. 137-159.
- Palonen, K. (1997): Argumentin politiikka. Chaïm Perelmanin retoriikan implisiittisestä politiikkakäsityksestä. Ingår i: Palonen, K. *Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luenasta*. Jyväskylä, SoPhi. ss. 75-95.

- Pekonen, K. (1996): Elävä metafora antiautoritaarisen karisman retoriikkana. Ingår i: *Politiikka* 38:2, ss. 98-110.
- Perelman, C. & Olbrechts-Tyteca, L. (1971): *The New rhetoric. A Treatise on Argumentation*. Notre Dame/London: University of Notre Dame Press. (orig. La Nouvelle Rhétorique: Traité de l'Argumentation, 1958).
- Perelman, C. (1984): The New Rhetoric and the Rhetoricians: Remembrances and Comments. Ingår i: *Quarterly Journal of Speech* 70, ss. 188-196.
- Perelman, C. (1996): *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino. (orig. L'empire rhétorique. Rhétorique et argumentation, 1977).
- Rosengren, Mats (1998a): *Psychagogia. Konsten att leda själar. Om konflikten mellan retorik och filosofi hos Platon och Chaim Perelman*. Stockholm: Symposion.
- Rosengren, Mats (1998b): Doxa och den nya retorikens kunskapssyn. Ingår i: *Rhetorica Scandinavica*, Nr. 8, ss. 10-17.
- Skinner, Q. (1965): History and Ideology of the English Revolution 1642-1660. *The Historical Journal* vol. 8, ss. 151-178.
- Skinner, Q. (1970): Conventions and the understanding of speech acts. *Philosophical Quarterly* 1970, ss. 118-138.
- Skinner, Q. (1978): *The foundations of modern political thought. Volume I: The renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Q. (1988a): Some problems in the analysis of political thought and action. Ingår i: Tully, J. (red.) *Meaning and context. Quentin Skinner and his Critics*. Princeton, N.J: Princeton University Press, ss. 97-118.
- Skinner, Q. (1988b): Language and social change. Ingår i: Tully, J. (red.) *Meaning and context. Quentin Skinner and his Critics*. Princeton, N.J: Princeton University Press, ss. 119-132.
- Skinner, Q. (1996): *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Q. (1999): Rhetoric and conceptual change. Ingår i: *Finnish Yearbook of Political Thought. Conceptual Change & Contingency*. Vol. 3. 1999. Jyväskylä: SoPhi, ss. 60-73.
- Summa, H. (1989): *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka*. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

- Summa, H. (1996): Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Ingår i: Palonen, K. & Summa, H. (red.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, ss. 51-83.
- Tully, J (1988): Overview. Ingår i: Tully, J. (red.) *Meaning and context. Quentin Skinner and his Critics*. Princeton, N.J: Princeton University Press, ss. 3-6.
- Weber, M. (1977): Politik som yrke. Ingår i: Weber, M, *Vetenskap och politik*. Göteborg, ss. 40-95. (Orig. Politik als Beruf, 1919).

VALTION ETU VAI KANSAN TAHTO.

Kamppailu 'parlamentarismista' Ruotsissa 1900-1920

Ruotsalaisen politiikan modernisaation merkkipaaluiksi on yleisesti asetettu säätyvaltiopäivistä kaksikamariseen järjestelmään siirtyminen 1866 ja äänioikeus- ja vaalireformit 1907/1909, 1918 ja 1921. Niissä miehet saivat ensiksi yleisen äänioikeuden toisen kamarin vaaleissa, sitten saatettiin voimaan yleinen ja yhtäläinen äänioikeus kunnallisissa vaaleissa (jotka olivat perustana ensimmäisen kamarin vaaleille) ja lopuksi yleinen ja yhtäläinen äänioikeus toisen kamarin vaaleissa. Oma merkityksensä on nähty yksikamarisiin valtiopäiviin siirtymisellä 1971 sekä vuoden 1974 uudella hallitusmuodolla parlamentaarisen monarkian ideoineen.

Myös kiista parlamentarismista ja lopulta sen käytännön toteutus 1900-luvun alun Ruotsissa merkitsi muutoksia poliittisessa järjestelmässä, mutta lisäksi itse politiikassa ja käsityksissä politiikasta. Siksi voikin hyvällä syyllä väittää, että ruotsalaisessa politiikassa tapahtui perustavanlaatuisen muutos, kun sosialidemokraatti Hjalmar Brantingin ja liberaali Nils Edénin koomushallitus aloitti toimintansa vuoden 1917 vaalien jälkeen. Ruotsalaisen parlamentarismien läpimurto on useimmiten sijoitettu tämän hallituksen muodostamiseen.

Argumentaatio käydyssä kiistassa siirsi ruotsalaista politiikkaa askeleen verran pois päin imperiumin ajalta juontavasta politiikka-käsityksestä. Tämä tapahtui pinnallisesti katsoen perinteistä ja konservatiivista ruotsalaista poliittista sanastoa käyttäen. Poliitiikan muutos esitettiin ja koettiin 'vain' teknisluontoisena valtiosäännön käytäntöä koskevana muutoksena, mikä oli ennen muuta vasemmiston argumentoinnin tulosta. Vasemmiston retorinen strategia lähti siitä, että parlamentaarisen hallitustavan soveltaminen käytäntöön piti sisällään muutoksen hallituksen ja edustuksen suhteissa (Alexandersson 1915, 415). Muutoksen oli tarkoitus käytännössäkin ajanmukaistaa tämä suhde.

Tärkeämpää kuin se, milloin parlamentaarinen järjestelmä teknisesti ottaen on tullut käyttöön, on siitä käydyssä kamppailussa käytetty retoriikka ja argumentaatio. Silloin luotiin modernia ruotsalaista poliittista sanastoa, jota edelleenkin käytetään. Vuosisadan alun kamppai-

luissa käytetyllä poliittisella kielellä on ollut vaikutuksensa politiikan tutkimuksen lisäksi erityisesti ruotsalaiseen arkipuheeseen. Poliitiikan modernisaatio Ruotsissa on usein nähty lineaarisena edistyskertomuksena, mutta vastoin tätä oletusta voidaan väittää, että jatkuvuus ruotsalaisessa politiikassa on jälkikäteisen hegemonian ja voittajien historian tuotetta – poliittisesti tarkoituksenmukainen legitimaatiokeino. Ruotsalaisen politiikan modernisaatio ei ole ollut niin konsensukseen ja harmoniaan perustuva kuin valtaosa ruotsalaisesta (sosialidemokraattisesta) tulkinnasta on pyrkinyt osoittamaan (ks. Paajaste 1998a).

Status ja vaalit

Modernissa valtiossa puolueet olivat Max Weberin käsityksen mukaan organisaatioita, joiden lähtökohtana oli saada (legaalisesti katsoen) vapaasti rekrytoida uusia kannattajia. Puolueiden tarkoitukseksi voidaan katsoa *polycyn* määrittäminen kannattajalukujen perusteella: ”The *ultima ratio* of all modern party politics is the voting or ballot slip.” (Weber 1917, 98-99) Siksi puhe ’kansan tahdosta’ oli Weberille lähinnä fiktiota, eikä voluntaristinen mielipiteenilmaus voinut olla riittävä, vaan myös poliittinen tahdonilmaus täytyi suhteuttaa realisoitavissa oleviin mahdollisuuksiin. Silloin demokratiassa ei ole kyse toteutuneesta asiantilasta, vaan erityisesti toimintamahdollisuuksien horisontista.

Poliitiikan suuntakysymyksissä lukumäärä on kriteeri. Modernissa parlamentaarisessa valtiossa päätökset tehdään vaalilipun *ultima ration* varjossa, koska vaali- ja parlamentaarinen työ edellyttää sekä reaalista että arvioitua ääntenlaskua. Lukumäärän voi sanoa symbolisoivan vaalien ja äänestyksen kontingenssia, sillä lukumäärä politiikassa ei korvaa Jumalan ääntä, vaan toimii välineenä sitovien päätösten aikaansaamiseksi tasavertaisten toimijoiden kesken. Vaalilippu toimii siis vallan välineenä, joka tarjoaa oikeuden sekaantua yhteiskunnan asioihin. (Weber 1917, 102-103)

Weberille parlamentarismi merkitsi mahdollisuutta punnita sanojen kantavuutta ja parlamentin kompetenssia kontrolloida hallintoa. Parlamentaarisen päätöksenteon voimana on sen kyky tuottaa suhteellisesti paras tulos samassa mielessä, kuin valitsijoiden on valittava suhteellisesti paras puolue. Tämä tarkoittaa sitä, että poliittisten toimijoiden on operoitava mahdollisuuksien realisoitavuudella, jolloin on pyrittävä kantaan, jonka enemmistö voi hyväksyä.

(Weber 1917, 127-128) Parlamentin johtava asema politiikassa merkitsee myös sitä, että hallituksen johtaja nimetään parlamentin jäsenten keskuudesta tai hänen on vähintäänkin nautittava parlamentin enemmistön luottamusta. Ruotsalaisten reformistien (vasemmiston) argumentaatiossa tämä ilmeni ajatuksena, että

”Skulle förbindelsen med majoriteten slappna, förlorar regeringen nämligen i *parlamentarisk* styrka och grundvalen för dess maktställning blir osäker. Det vore en farlig missuppfattning, om man hyste den föreställningen, att regeringens ’självständighet’ och ’styrka’ gradmätas efter dess förmåga att handla oberoende av andra kammarens majoritet” (Palmstierna 1913, 36).

Poliittinen toiminta on aina suhteutettava tilanteisiin, joissa toimitaan, vaikka tämä ajatus samanaikaisesti peitettiin ikään kuin annetun totaliteetin, ’yleisen hyvän’ taakse. Tarkoituksena oli vedota konservatiiveihin siten, että uusien ajatusten ja vallitsevien käytäntöjen välillä ei ollut ylittämätöntä kuilua. Reformistien antama tuore panos ruotsalaiseen keskusteluun politiikasta ja parlamentarismista merkitsi äänioikeus- ja vaalireformikeskustelujen myötä politiikan temporaalisen ulottuvuuden nousemista yhdeksi sitä jäsentäväksi elementiksi topologisten ja spatiaalisten kriteereiden - kuninkaan, aseman, koulutuksen ja varallisuuden - lisäksi.

’Valtion edun’ väistyminen

Parlamentarismista käyty käsitteellinen ja argumentatiivinen kamppailu kytkeytyy osaksi ns. kokonaisetupaatosta, jolla konservatiivista poliittista toimintaa legitimoitiin. Siinä keskeistä oli ’valtion etu’, *statsintresse*, joka konservatiivien käsityksen mukaan oli ruotsalaisen politiikan kulmakivi. Ensi sijassa ulkopoliittisesti tärkeäksi nähty *statsintresse* määrittä ja rajasi konservatiivien mukaan Ruotsin sisäpoliittista toimintakenttää, eikä siihen mahtunut parlamentarismien ajatusta sen avoimen puolueellisuuden vuoksi.

Konservatiivien käsitys politiikan todellisesta luonteesta ja toisaalta parlamentarismien perusteettomuudesta pohjautui pitkälti ruotsalaisiin historiantulkintoihin (esim. Hallendorff 1921). Vapaudenajan puoluekiistojen ja sen ajan ’parlamentarismien’ seurauksiin nojaten he pyrkivät oikeuttamaan vallitsevan käytännön ’todellisella valtion edulla’ (ks. Paajaste 1998b). *Statsintressen* vastakohtana nähtiin luokkapoliitikka ja eturistiriidat, joiden seuraus olisi ilmeinen, valtion alennustila vapaudenajan tyyliin. Siksi yhtenä konservatiivisena piirteenä olikin luottaa

vakaaseen, riippumattomaan ja kompetenttiin hallintoon, jonka tehtävä oli avustaa monarkia vallan käytössä.

”Det verkliga statsintresset är till sitt väsen alldeles skilt från varje klassintresse av vare sig finare eller grövre art. Det är ingenting mer eller mindre än den offentliga pliktens herravälde över klassmedvetande och klasskampen. Det representeras av offentliga korporationer, vilkas uppgift [...] icke är att förfäkta vare sig sina samfällida eller sina enskilda medlemmars intressen, utan att ansvara för statens bästa inom det verksamhetsområde, som blivit den var för sig tilldelat.” (Harald Hjärne Elvanderin 1961, 176 mukaan)

Todellisen vallan nähtiin olevan virkamieskunnan, oikeuslaitoksen, sotavoimien ja kirkon kässissä - ei valtiopäivillä. Kun konservatiivitkaan eivät enää voineet vastustaa äänioikeus- ja vaalireformeja, oli selvää, että *statsintressen* edustuksen tulisi organisoitua ensimmäiseen kamariin, jonka enemmistö vaaliteknisistä syistä koostui oikeiston ja konservatiivien valtiopäivämielistä.

Vasemmiston ja oikeiston välinen ero käsityksissä politiikasta näkyi argumentaatiotavoissa, sillä se mikä vasemmiston kielenkäytössä oli normaalia ja asiallista oli oikeistolle lähinnä poikkeuksellista ja sattumanvaraista. Niinpä 'parlamentarismi' näyttäytyi silloin reformisteille yhtenä niistä työkaluista, joita ilman yhteiskunta ei kykene tulemaan toimeen sikäli, kun sen elämän on tarkoitus kehittyä normaalisti (Palmstierna 1913, 33). Oikeistolle puolestaan oli tärkeintä, että politiikkaa määräsi tietynlaiset politiikan ylä- tai ulkopuoliset ja vakaat perusteet. Heidän mukaansa valtiollinen elämä tunsu vain yhden pyhän perustotuuden eli vastuun isänmaan olemassaolosta ja sen varassa lepäävästä kansan hyvinvoinnista (*Svensk Tidskrift* 1914, 81). Tällöin parlamentaariseen järjestelmään kuuluva ajatus kansan tahdosta tai sen ilmaisusta ja vaikutuksesta politiikan linjakysymyksiin ei voinut olla muuta kuin puhdas epävarmuustekijä. Oikean valtiomiehen tehtäviin ei sisältynyt kansan tahdon kuunteleminen, vaan sen ohjaaminen siihen suuntaan, minkä kulloinkin ymmärtää valtion parhaaksi. Tällaisen käsityksen perusteluna oli yhtäältä valistuksen puute politiikassa tärkeinä pidetyistä asioista ja toisaalta riittämätön kyky vastustaa agitaattorien houkutuksia (vrt. Kurunmäki 1997, 100-101).

Vasemmiston parlamentaariset pyyteet koettiin ennen muuta ruotsalaisia, jo Ruotsin imperiumin ajalta juontavia perinteitä murtaviksi. Parlamentaarisessa ajattelutavassa päätöksente-

kokriteerit eivät enää olleet ulkoapäin annettuja, vaan poliittisen harkinnan painopisteetkin muuttuivat vallitsevien poliittisten suhteiden mukaisesti. *Statsintresse* alkoi vähä vähältä menettää etulyöntiasemaansa politiikkaa jäsentävänä kriteerinä, kun vasemmisto ryhtyi lanseeraamaan käsityksiä, joiden mukaan *statsintressen* luonne nähtiin pikemminkin tilapäisenä ja ajallisena poliittisen deliberaation tuloksena. Se muotoutui kansan tahdon manifestaationa valtiopäivien enemmistön mielipiteen kautta. *Statsintresse* oli asetettava harkinnan kohteeksi yhä uudelleen, koska sen ei enää automaattisesti nähty jäsentävän poliittista toimintaa:

”Någon generell regel kan naturligtvis icke uppdragas för vad som i detta avseende är för landet nyttigt. Först genom långvarig praxis torde man vinna tillräcklig erfarenhet därom, och det tillhör regerandets konst att utfylla den befintliga marginalen.” (Palmstierna 1913, 36)

Valtakunnan politiikassa konstituutio (valtiosääntö ja valtiopäiväjärjestys) oli sekin pitkään ollut oikeiston monopolina. *Statsintressen* nähtiin kiteytyvän sisäpolitiikkaa jäsentäessään juuri siinä. Niin oikeistossa kuin vasemmistossakin oltiin yhtä mieltä siitä, että konstituution tarkoituksena oli vastata kahtalaiseen historialliseen kokemukseen, 'säätyanarkiaan' ja monarkin despotiaan (esim. Alexandersson 1915, 415). Vasemmiston puolella konstituution asemaa itse politiikan perusteista nousseena ja politiikkaa sen ulkopuolelta ohjaavana, lähes absoluuttisena instanssina, pyrittiin relativomaan. Vuoden 1809 hallitusmuodon synty nähtiin vasemmistossa puhtaana kompromissina. Se oli käsitetty vain tilapäiseksi keinoksi kuninkaan ja valtiopäivien välisten suhteiden tasapainottamiseksi ennen seuraavaa askelta edistyksen tiellä, vuoden 1866 valtiopäivä uudistusta, jossa säädöt lakkauttivat itsensä. (Alexandersson 1915, 417)

Valtiopäiväkeskusteluissa hallitusmuodon merkityksestä konservatiivit korostivat sitä, että sen dualismi kamarien välillä oli tarkoitettu estämään yksipuolisia ja liian hätiköityjä päätöksiä. Liberaali Karl Staaff (pääministerinä 1905-1906 ja 1911-1914) haastoi konservatiivien käsityksen suoraan konservatiivien ajatusmaailmaan tähtäävällä, mutta kielellisesti varsin konservatiivisella tavalla. Hän oli vakuuttunut, että ensimmäisen kamarin tehtävänä oli estää tilapäisten kansan tuntojen korottaminen valtakunnalle (*riike*) tärkeiksi päätöksiksi. Mutta vastoin konservatiivien käsitystä keinot tällaisten päätösten tekemiseksi koostuivat siitä, että kansanedustuksen enemmistön yleinen suuntaus ja katsomus vastasi enemmistön näkemyksiä koko

maassa. Ne taas määräytyivät reformistien käsitysten mukaan aikojen ja olosuhteiden mukaisesti. (Riksdagens protokoll. Motioner i andra kammaren 1907:203)

Kun konservatiiveille sattumanvaraisuus tarkoitti ihmisjoukkojen ja tilanteiden mukaan vaihtuvia näkemyksiä ja käsityksiä, 'tilapäisyys' näyttäytyi vasemmistolle siten, että yksi syy poliittisen katsomuksen vaihteluille perustui siihen, millä tavalla enemmistö tietynä ajankohtana vastasi tehtävänsä: "att styra land och folk väl" (ibid.). Kansan enemmistön mielipiteillä oli aika puolellaan ja se tuli politiikassa ottaa huomioon, ei *statsintresseä* sinänsä jonakin valmiiksi annettuna. Sen konservatiivitkin olivat joutuneet toteamaan vastustaessaan ajatusta, että 'todellisten valtion edun puolustajien' odotettiin esittävän vaateensa 'yksittäisten ja demokraattisten etujen' kielellä (Hjärne 1911, 101).

Vaalien ja puolueiden nousu

Jo vuosisadan vaihteessa oli myös konservatiivien ajatteluun alkanut tunkeutua uusia käsityksiä puolueista, vaaleista ja äänioikeudesta. Se merkitsi 'valtion edun' merkityksen vähittäistä heikkenemistä ajattomana topoksena politiikassa. Konservatiivien rivit alkoivat rakoilla muun muassa äänioikeuskeskustelussa. Äänioikeuden laajentamisen puolesta propagoitiin oikeisto-leirin sisällä esimerkiksi sillä argumentilla, että korruptiota ja nurkkakuntaisuutta esiintyy useimmiten siellä, missä julkinen debatti on rajattu pienen piirin etuoikeudeksi. Äänioikeusreformi jopa varallisuudesta riippumattomaksi merkitsisi siten yksittäisten intressien syrjäyttämistä, jolloin politiikasta tulisi terveempää ja elinvoimaisempaa. (vrt. Elvander 1961, 174-175)

Kun kuninkaallisessa esityksessä valtiopäiville vuonna 1904 ehdotettiin yleistä äänioikeutta miehille, oli perustelun lähtökohtana yleinen koulutustason nousu ja kasvanut poliittinen mielenkiinto, joka oli herännyt kunnallisen itsehallinnon ja yhdistystoiminnan kasvun myötä, mutta myös yleisen äänioikeuden toteuttaminen muissa maissa. Keskeisenä elementtinä reformissa oli konservatiivinen ajatus 'inga rättigheter om icke skyldigheterna är fullgjorda', ja siksi se edelleen sisälsi joukon erilaisia rajoituksia (mm. ikä 25 vuotta, suoritettu asevelvollisuus, tietty tuloraja). Vuonna 1907 toteutetun yleisen äänioikeuden seuraukseksi tulkittiin esimerkiksi hallituksen muodostamisprosessin byrokraattisen elementin katoaminen parla-

mentarismien eduksi, vaikka reformi sisälsi toisen kamarin osalta suhteelliset vaalit eikä enemmistövaaleja, joiden tulkittiin mahdollistavan paremmin parlamentaarisen hallituksen muodostamisen proseduurin. Poliittika nähtiin nyt tiukemmassa suhteessa puolueisiin, kuin korporatioihin ja virkamieskuntaan (Alexandersson 1915, 448).

Liberaalit olivat esittäneet parlamentaarisen hallitustavan periaatteen julistuksessaan syksyllä 1907 ja vuoden 1908 vaaliohjelmassaan. Siinä painotettiin sitä, että hallituksen muodostamisen lähtökohtana tuli olla toisen kamarin voimasuhteet. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi liberaalit ponnistelivat oppositiojohtaja Karl Staaffin johdolla enemmistövaaliperiaatteen puolesta, koska sen nähtiin suhteellista vaalitapaa paremmin sallivan suurten puolueiden syntymisen ja siten estävän pitkälle johtavan pieniin puolueisiin jakautumisen - konservatiivien yhtenä argumenttina parlamentarismia vastaan oli politiikan 'murentuminen' pienten kuppikuntien puoluepolitiikaksi.

Vaikka Staaff ei alunperin halunnut ottaa periaatteellista kantaa suhteellista vaalitapaa vastaan, hän katsoi muiden liberaalien kanssa äänioikeuskysymyksen ja vaalitavan kytkemisen yhdeksi kysymykseksi vähintäänkin sopimattomaksi. Liberaalit alkoivat hiljalleen siirtää parlamentaarista hallituksen muodostamisperustetta eksplisiittisesti etualalle poliittisten tavoitteidensa joukossa. (ks. Kihlberg 1962, 284-285)

Parlamentarismien vastaiset argumentit olivat ajan oloissa mahtavia. Ernst Trygger (pääministerinä 1923-24) esimerkiksi katsoi, että hallituksen tekemien päätösten sisällön on vastattava yhteiskunnan parasta siinä mielessä, että päätökset tehdään niiden historian määräämällä tavalla ja/tai historiallisen tehtävän mukaisesti. Enemmistön ei siksi katsottu voivan ajaa läpi tahtoaan täysin vastoin historiallista kokemusta. Niinpä äänet tulisi punnita, ei laskea, eikä yksi ääni automaattisesti ollut yhtä hyvä kuin toinen. Äänioikeuden rajoittamisen tarkoitus nähtiin konservatiivien piirissä takeena siitä, että valituiksi tulevilla henkilöillä olisi sellaiset ominaisuudet, joita vaaditaan itsenäiseen harkintaan sen suhteen, mikä objektiivisesti ottaen olisi valtion etu kussakin tilanteessa - tai kääntäen miten kussakin tilanteessa tulisi toimia, jotta valtion etu toteutuisi. Yleinen ja yhtäläinen äänioikeus johtaisi siihen, että valtiovaltaa ei enää voitaisi varata niiden käytettäväksi, joilla siihen olisi todelliset edellytykset, vaan siitä

tulisi väliaikaisten puolue-enemmistöjen väline eri luokkien etujen ajamiseksi. (esim. Aronson 1990, 94-96).

Konservatiivit katsoivat parlamentarismien sekä demokratian vaaleineen olevan liian yksinkertainen järjestelmä, kun niiden oli määrä vastata valtiollisen järjestelmän vaateisiin ja kun tavoitteena oli 'yleinen paras' (ks. Hjärne 1911). Konservatiiveja vaivasi pelko tämän 'yleisen parhaan' relativoitumisesta, koska vasemmiston tavoitteena oli nimen omaan muutos vallankäytön perustassa:

”Demokrati är den sociala maktutövningen, som gör alla ansvariga för den maktutövning, som berör allmänt väl, samt ger alla makt att övervaka och ingripa i maktens förvaltning, utan annan begränsning än det *allmänna bästa* kräver.” (Steffen 1911, 328)

Vasemmistopuolueet halusivat kansan tahdon politiikan vaikuttavaksi tekijäksi asemaan ja omaisuuteen sidotun vaikuttimen sijaan, sillä demokratiassa mikään ei saanut estää kansan mielipiteen täyttämistä. Siinä formuloitui vasemmiston tärkein syy pyrkimykselle saada aikaan demokraattinen, myrskyn lailla ensimmäisen kamarin konservatiivisen enemmistön pois huuhtova suurtulva. Paras ase sen toteuttamisessa olisi vasemmistopuolueiden politiikka. (Möller 1915, 10) Se oli tietenkin oikeiston suurin pelon aihe, vaikka jo vuosisadan vaihteen tienoilla alkoi esiintyä käsityksiä, joissa puolueiden vaikutus enemmän tai vähemmän nähtiin (joskaan ei hyväksytty) väistämättömäksi osaksi politiikkaa. Esimerkkinä tästä on oikeistopääministeri Arvid Lindmanin yhdessä kuninkaan kanssa suunnittelema yritys luoda antiparlamentaarinen prejudikaatti jatkamalla pääministerinä huolimatta vuoden 1908 vaalitappiosta ja vuoden 1909 epäluottamuslauseesta (Brusewitz 1951, 45-46, 23).

Joka tapauksessa vasemmisto sai kamppailla vahvaa konservatiivista asennetta vastaan. Demokratia ja parlamentarismi johtaisivat yhteiskunnassa konservatiivien näkemyksen mukaan väistämättä organisaatioiden syntymiseen: ”[o]ch där organisationer uppstå, öfvergår makten till dess eller snarare till dem, som förstå och vilja drifva det organisatoriska maskineriet” (Bagge 1912, 67). Tällaisissa poliittisissa organisaatioissa harjoitettaisiin 'vaali- ja agitaatiotekniikka', joka oli suora vastakohta konservatiivien perinteiselle käsitykselle positiivisesta poliittisesta työskentelystä. Varsinainen poliittinen johto olisi manipuloitavissa, koska hyvästä agitaatiokoneistosta ei historiallisen kokemuksen mukaan tulisi hyvää hallituskoneistoa (Hallengendorff 1913, 171-172).

Edistystä konservatiivisesti?

Ruotsalaisen politiikan 'perusta' alkoi 1900-luvun vaihteessa saada uusia muotoja. Vanhojen säätyajalta juontavien politiikan peruselementtien aseman, koulutuksen ja varallisuuden tilalle nousi siten vaaleissa, puolueissa ja kansanliikkeissä ilmaisunsa saava kansan tahto. Poliitikasta alkoi tulla jotain relativista suhteessa vanhoihin ruotsalaisiin politiikan stabiileihin ja erilaisiin 'annettuihin topoksiin' perustuviin muotoihin.

Oikeisto vetosi retoriikassaan 'pyhiin' ja politiikan yläpuolisiin instansseihin politiikkaa jäsentävinä tekijöinä. Konservatiivien politiikan voi nähdä juontuvan 1800-luvun byrokraattisesta ja antipoliittisestakin kielenkäytöstä. Kun vasemmisto oli tuonut näyttämölle näkökulman, johon sisältyi aiempaa relativisempia, aikaan ja tilanteeseen sidottuja käsityksiä politiikasta, asetelma oli oikeiston ja vasemmiston kesken yhteismitaton. Tässä tilanteessa vasemmisto näki parlamentarismia keinona ylittää vastakkainasettelut, joita he pitivät tyypillisinä vanhalle konservatiiviselle politiikalle ja eritoten sen vallanjako-opille (ks. Paajaste 1998a). Vasemmiston tehtävänä oli uudessa tilanteessa haastaa *statsintresse* ja vanha käsitys konstitutiosta radikalisoimalla niiden tulkinnoissa ajalliset ulottuvuudet ja tilannesidonnaisuudet mahdollisuuksina uudelle politiikalle.

Todellinen valtion etu näyttäytyi konservatiivien mukaan konstituution dualismissa, koska se takasi puolueettoman (*opartisk*) ja yksittäisten intressien yläpuolisen valtiiovallan olemassaolon. Sen puolestaan argumentoitiin konservatiivien parissa olleen edellytyksenä "för inre harmonisk utveckling och ett framgångsrikt häfdande af yttre själfständighet" (Stavenow 1916, 181). Mutta *statsintressen* merkitys alkoi murentua, kun puolueiden ja vaalien merkitys politiikassa korostui. Konservatiivien oli otettava vakavasti vasemmiston käsitykset parlamentaarisesta hallitustavasta ja puolueiden merkityksestä siinä. Heidän oli pohdittava vaihtoehtoja tilanteessa, josta eivät itsekään enää uskoneet olevan paluuta perinteiseen vahvasti kuningaskeskeiseen poliittiseen kulttuuriin. Konservatiivit joutuivat parlamentarismia- ja puoluevastaisuudestaan huolimatta ottamaan argumentaationsa lähtökohdaksi puolueiden kasvaneen merkityksen poliittisessa elämässä. He joutuivat pohtimaan suhteellisen vaalitavan etua silloin, kun liberaalit ajoivat enemmistövaalin periaatteita. Oikeiston asenteiden uudistuksen

liikkeellelähtö näkyi jo ennen 1900-luvun alkua kysymyksessä yleisestä äänioikeudesta, joka alettiin nähdä lähes välttämättömyytenä; jotta kyettäisiin säilyttämään edes jotain vallitsevasta järjestelmästä, vaadittiin yleisen äänioikeuden hyväksymistä ennen kuin se olisi liian myöhäistä.

Konservatiivien reaktio liberaalien eksplisiittiseen parlamentarismiin puolesta puhumiseen oli voimakas ja perustui kuninkaan ja oikeiston yhteiseen ponnistukseen. Siinä käytettiin vahvoja ruotsalaiseen historialliseen kokemukseen nojaavia argumentteja, joten vasemmisto ei voinut suhtautua niihin liiallisella varovaisuudella. Vasemmiston vasta-argumentaatio perustui retoriseen taidokkuuteen, jossa vedottiin konservatiivien positiivisiksi katsomiin politiikan elementteihin. Poliitikan ei tarvinnut merkitä vapaudenajan kaltaisia kansalliseen tuhoon johtavia puoluekiistoja, vaikka puolueista olikin tullut tosiasiallisesti politiikkaa jäsentävä osa-alue.

1900-luvun alun kamppailussa parlamentarismista oli kyse retorisesta tilanteesta, jossa toimittiin sekä radikalisoivilla että säilyttävillä argumenteilla. Radikalisoivista argumenteista huolimatta kamppailussa oli otettava huomioon vallitsevat kielelliset konventiot, joiden manipulointi ei ollut helppoa. Vasemmisto kykeni lopulta ajamaan läpi poliittisen reformin pukeamalla radikaalitkin ideat konservatiiviseen kieli- ja argumentaatioasuun. Syntyi mielikuva siitä, että itse asiassa kukaan ei Brantingin ja Edénin hallituksen syntymiseen johtaneessa poliittisessä kamppailussa ollut absoluuttisessa mielessä hävinnyt. Vaikka vasemmisto ajoi taktikoinnillaan läpi parlamentaarisen reformin, konservatiivinenkin leiri oli tavallaan voittajien puolella, koska ilmassa oli leijunut myös tasavaltalaisia ja vallankumouksellisia vaateita koko kuningasinstituution romuttamiseksi.

Vasemmiston menestykseen parlamentarismiin motivoinnissa ja ruotsalaisen politiikan muokkaamisessa vaikutti sen kyky omaksua konservatiivien käyttämä poliittinen kieli, jonka he yhdistivät omien 'edistyksellisten' tavoitteidensa argumentointiin. Ruotsin parlamentaarisella reformilla ja erityisesti siitä käydyssä kamppailussa käytetyllä argumentaatiolla voidaan katsoa jopa olevan yhteytensä 1930-luvun kansankoti-debattiin, jossa sosialidemokraatit onnistuivat valtaamaan alunperin konservatiivien käyttämän *folkhem*-käsitteen omaan poliittiseen sanastoonsa.

Lähteet

- Alexandersson, Nils, 1915. Svensk parlamentarism. *Forum* 1915, 387-389, 400-403, 414-417, 435-437, 448-452.
- Aronson, Torbjörn, 1990. *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Stockholm: Norstedts Förlag AB.
- Bagge, Gösta, 1912. Organiserad demokrati. *Svensk Tidskrift* 1912, 65-76.
- Brusewitz, Axel, 1951. *Kungamakt, herremakt, folkmakt. Författningskampen i Sverige (1906-1918)*. Stockholm: Tidens förlag.
- Elvander, Nils, 1961. *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865-1922*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Hallendorff, Carl, 1913. Den svenska parlamentarismen. *Svensk Tidskrift* 1913, 171-178.
- Hallendorff, Carl, 1921. *Vårt folks historia II*. Stockholm: Aktiebolag Ljus.
- Hjärne, Harald, 1911. Demokratiska framtidsutsikter. *Svensk Tidskrift* 1911, 93-103.
- Kihlberg, Leif, 1962. *Karl Staaff. Första delen. Verdandist, advokat, politiker. 1860-1905*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Kurunmäki, Jussi, 1997. Politisoiva ja epäpolitisoiva patriotismin retoriikka 1860-luvun Ruotsin valtiopäiväreformikeskustelussa. *Politiikka* 39:2, 92-107.
- Möller, Gustav, 1915. Ett demokratiskt problem. *Tiden* 1915, 9-12.
- Paajaste, Kai, 1998a. Nationell schism bakom folkhemsdemokratin. *Nya Argus* 91:4-5, 87-92.
- Paajaste, Kai, 1998b. "Parlamentarismen" som partiskhetens inkarnation. En analys av Sveriges politiska debatt 1900-1920. *Politiikka* 40:3, 197-211.
- Palmstierna, Erik, 1913. Parlamentarismens teori och praktik. *Tiden* 1913, 33-40.
- Riksdagens protokoll*. Motioner i Andra kammaren 1907. Stockholm.
- Stavenow, Ludvig, 1916. Frihetstidens parlamentarism och vår egen tid. *Svensk Tidskrift* 1916, 173-182.
- Steffen, Gustaf, 1911. Demokrati och arbetarrörelse. *Tiden* 1911, 295-309, 327-335, 358-367. *Svensk Tidskrift* 1914. Heliga grundsatser. 81-89.
- Weber, Max, 1994 [1917]. Suffrage and Democracy in Germany. Teoksessa P. Lassman, R. Speirs (toim.) *Weber: Political Writings*. Cambridge: CUP.

'PARLAMENTARISMEN' SOM PARTISKHETENS INKARNATION. En analys av Sveriges politiska debatt 1900-1920

"Ministären Staaff, inkarnationen af parlamentarismens ändtliga genombrott, befanns vara den logiska konsekvensen af många decenniernas svenska författningshistoria. Och det vardt rent af ett brott mot nationell tradition att hädanefter bestrida eller ens ifrågasätta parlamentarismens herravälde hos oss." (Rexius 1917, 181)

Vid sidan av rösträtsreformerna och valsätsfrågorna har begreppet parlamentarism haft en stor betydelse i svensk politik, speciellt för Sveriges författningshistoria.¹ Frågorna kring valsättet berörde främst partiernas strategiska val. Om nu rösträtsfrågan inte var så lätthanterlig, så blev också kampen kring det parlamentariska styrelsesättet mycket intensiv, för att inte säga hektisk. Den hade t.o.m. en splittrande verkan på Sveriges nationella enhetlighet, eftersom 'högernationen' kolliderade med 'vänsternationen' i den argumentativa och politiska kampen, överklassens nationellt sinnade med underklassens 'internationalister'. (se Paajaste 1998, 12-20)

Kampen om parlamentarismen var anknuten till kampen om den demokratiska och representativa, på både individuella rättigheter och partier baserade, politiken. Parlamentarismen identifierades med partiskhet i den svenska politiska kampen på 1900-talets två första decennier, den ansågs vara rena inkarnationen av partiskhet. Tematiken i denna artikel är av betydelse och intresse eftersom den hör till den moderna politikens slutliga genombrott.

I denna artikel håller jag mig till hur man använde begreppet parlamentarism i reformkampen, jag går inte in på de institutionella frågorna i sig. Den politiska poängen med detta ligger däri att analysera debatten om parlamentarismen som indikator och faktor i svensk begrepps- och argumentationsförvandling. I detta avseende har artikeln gemensamma beröringspunkter med de nyare begreppshistoriska och retoriska riktningarna i svensk politologi (Bo Stråth, Kurt Johannesson, m.fl.).

¹ De viktigaste reformerna var författningsreformerna 1907/1909, då män fick allmän rösträtt i valen till andra kammaren, 1918 med allmän och lika rösträtt i de kommunala valen (grunden till första kammarens val) för både män och kvinnor, samt 1921 med allmän och lika rösträtt i andrakammarvalen

Jag ska studera hur Sveriges politiska aktörer, högern och vänstern (liberalerna tillsammans med socialdemokraterna) argumenterade för och mot parlamentarismen, hur argumentationen genomgick förändringar osv. Utgångspunkten är ett text- och argumentationsbaserat perspektiv, att handlingen alltid beskrivs med en för tiden typisk normativ vokabulär. Detta innebär att man kan legitimera eller förebrå en handling samtidigt som den beskrivs. Också handlingen formas och omformas så att den ska stå i enlighet med den normativa vokabulären man använder. Man anpassar inte enbart språket till att motsvara handlingen, eller vice versa. Man använder inte principer för att i efter hand legitimera handlingen, utan man handlar inom eller även mot ramarna för de gällande lingvistiska konventionerna. Då kan man inte hur som helst överskrida de gränser som de lingvistiska konventionerna sätter utan det gäller att politiskt konstruera innovativa ideologier för att förflytta de språkliga gränserna till egen fördel. (se Skinner 1988, 112-116)

I den svenska debatten om 'parlamentarismen' skaffade sig vänstern ett reformistiskt överläge genom att innovativt bygga sin argumentation på de faktorer som sedan länge hade varit dominerande hos de konservativa. Så utgjorde argumentationen ett element av kontinuitet i den svenska politiken trots brytningen som parlamentarismen betydde för politiska begrepp och uppfattningar om politiken. Det politiska språket fick nya drag som framhävde temporalitetens, handlingens och aktionens betydelse, men behöll samtidigt äldre språkformer som kan finnas t.ex. i den socialdemokratiska debatten på 1930-talet.

Partiernas frammarsch

Riksdagen har i de svenska förhållandena ansetts ha utgjort en risk. Frihetstiden (1719-1772) hade en disponerande inverkan på uppfattningen om politik hos de konservativa – den traditionella och historiska berättelsen hade ju sedan länge varit den att kungen agerade som en balanserande faktor i det politiska eller statliga livet. I början av 1900-talet ansåg man ganska vidsträckt, t.o.m. i högern, att kungamakten hade föråldrats under det sekel som gått sedan 1809. Men en grundsats av det svenska statsskicket måste i varje fall vårdas, den att "maktens delning helt allmänt sedt är frihetens yppersta värn" (Fahlbeck 1904, 76, 205f). Därför kom professor Pontus Fahlbeck fram till påståendet att:

”Betydelsen af statsrådets ökade befogenhet och fastare organisation var icke att förvandla det till ett organ för partistyrrelse utan att göra det handlingskraftigare och mera skickadt att motstå riksdagens påträngande” (Fahlbeck 1904, 70).

Den växande betydelsen av partierna kom i förgrunden i den politiska debatten och argumentationen i och med hänvisningarna till frihetstidens parlamentarism. Man ansåg i högern att ett starkt konungadöme var en nödvändighet: utan det skulle det svenska folket inte kunna undvika att hamna ”in i en statsform, som icke förmår att höja och häfda statens lifsintressen öfver de täflande enskilda intressena, öfver klass- och korporationsintressen” (Stavenow 1916, 175-176). Det var historien själv som påvisade denna nödvändighet, och då främst erfarenheter gjorda under frihetstiden och dess kottorimakt.

De konservativa vände sig mot partiväsendet som något för Sverige främmande och farligt, även för Sveriges självständighet riskabelt. Det centrala vid 1800-talets slut och 1900-talets början var principen om riksdagens inflytande på regeringsbildningen som i form av parlamentarism skulle ha medfört maktlöshet för monarken och såtillvida splittring i partier.

Begreppet konung kom i skymundan i och med att en identifikation mellan begreppen regering och ministär kom att uppstå på 1890-talet. (von Sydow 1997, 91) Regeringen Christian Lundeberg (1905) ville t.ex. efter den norsk-svenska unionens upplösning 1905 vara en stark regering som skulle hämta sin styrka från riksdagen. Liberala tidningar såg detta som ett erkännande av folkrepresentationens och partiernas betydelse som kraftkälla i regeringsbildningen och den svenska *polityn*. Fast de konservativa och deras organ inte var lika entusiastiska kunde de i och för sig förlika sig med dessa parlamentariska och partipolitiska meriters uppvärderande. Dels berodde detta på att kungamaktens anseende var lågt i de konservativas ögon under unionens slutskede. Monarkens anspråk att välja rådgivare och föra en personlig politik var en omstridd fråga på bägge sidorna. (se Kihlberg 1922, 320-321)

Regeringsformen (RF) 1809 förutsatte enligt de konservativas uppfattning att regeringen skulle vara höjd över partierna som en följd av det konstitutionella styrelsesättet, att kungen själv över huvud taget skulle kunna vara ‘opartisk’ i den meningen att han skulle vara höjd över parterna på grund av sin *status* och att statsråden skulle enbart tjänstgöra som kungens rådgivare. Att man inom vänstern bestred detta, betydde för sin del att ‘regeringen’ och re-

geringsbildandets politiska karaktär förändrades. De blev politiserade, politiska frågor som var starkt bundna till tiden och valen i stället för att vara egenskaps-, status- och i förväg determinerade angelägenheter. (t.ex. AK 1914:18, Lindhagen; MotAK 1905:231)

För högern blev den apolitiska eller antipolitiska linjen bestämmande för en längre tid framom – i betydelsen opartiskhet (jfr. Svensk tidskrift 1914, 83-84) Ordet parti var ett skällsord mot vänstern; man talade om deras partisinne i nedsättande toner, alltså deras disposition att sätta partiintresset före rikets krav. Högertraditionen byggde på tanken att de egna synpunkterna var speciellt nära verkligheten, opartiska, objektiva och sakliga. (t.ex. Stenkvist 1987, 255)

Trots negativa laddningar började 'partiet' accepteras även i de konservativa kretsarna. Från 1905, då den liberale rösträttskämpen Karl Staaff inträdde som statsminister, blev partierna i växande utsträckning ett element som disponerade politik. En högermotion som föreslog direkt beslut om proportionella val till första kammaren redan 1906 kan betraktas som partimotion för riksdagens högerpartier, Nationella framstegspartiet och Lantmannapartiet (se Nyman 1966, 47; Brusewitz 1951, 35). Från högerkanten började man nu hävda medelklassens sak. Tidigare hade högern och särskilt förstakammarhögern förkastat all 'klasspolitik', men kom nu att betrakta det som en mera legitim form av politik och anknöt sig till 'medelklassen' och traditioner från 1860-talets liberalism. (Andrén 1937, 438 ff.)

I 1906 års debatt om det proportionella valsättet framhöll högermännen de positiva eller bevarande aspekterna av detta valsätt. Det skulle bevara "partiers värdighet". Detta var av stor betydelse för de konservativa, eftersom partierna befarades splittra samhället – leda till "partiernas sönderfallande i smågrupper" eller i frihetstida kottier. Partierna hade blivit något oundvikligt, de kunde inte bara trängas undan. Då gällde det att på något sätt kunna acceptera det moderna partiväsendet som en av det politiska livets grundstenar. Det återstod att försäkra partiers värdighet och betona möjligheten till "hederliga allianser och kompromisser". Oundvikligheten innebar tanken om att partierna ändå måste vara kontrollerbara – "de måste sluta sig tätt tillsammans för att icke förlora en enda af de platser" som det proportionella valsättet tillförsäkrade dem. (AK 1906: 57; MotAK 1907: 203)

Staafts plan var att lösa den konflikt som hade uppstått kring rösträttsfrågan och valsättet genom andra kammarens upplösning så att folket i val skulle få tillfälle att uttala sin mening i frågan om majoritetsval eller dubbelproportionalism. Staaft framställde begäran om upplösningen till Oscar II den 19 maj 1906. Regeringen Staaft var beredd att avgå vid ett nekande svar, vilket man fick vänta på en vecka. Under tiden fördes förhandlingar om bildandet av en ny ministär. Kronprins Gustaf företrädde kungamakten under tiden. (Brusewitz 1951, 16)

Den lindmanska regeringen (1906-1911) som efterträdde regeringen Staaft kan betraktas som den första konservativa partiregeringen i modern mening. Som sådan utgjorde den ett motstycke till sin föregångare, den första vänsterministären. Partiförankringen i regeringen Lindman var mycket systematiskt genomförd: Arvid Lindman och Carl Swartz kom från första kammarens högerpartier, Petersson i Påboda och Hjalmar Hammarskjöld från andra kammarens nationella framstegsparti. (ibid., 21)

Man kan säga att i höger- och konservativuppfattningen om partiernas betydelse pågick en förändring från 'icke-parti' (jfr. högerens valorganisation Allmänna valmansförbundet som ville uppträda 'opartiskt', se Elvander 1961) till uppfattningen att ett högerparti skulle vara hela landets parti utan någon som helst partiskhet. I den allra spetsigaste polemiken mot vänsterns partiskhet skrämde man med risker som skulle kunna upphäva hela partiväsendet, såsom den berömde forskningsresanden Sven Hedin i sitt angrepp mot vänstern i sitt *Ett varningsord* (1912). Ett av hans bärande argument var att just partistrider och såtillvida demokratin försvagar ett land samt lämnar det värlöst åt *spekulanter*. Hotbilderna gestaltade sig hos Hedin så att partiväsendet var fördärligt och skulle föra till en nationell katastrof, som bl. a. skulle innebära att partiväsendet avskaffades. Det gällde att få slut på partisplitet så att en ockupationsmakt inte skulle ta ifrån svenskarna rätten att tvista i sina politiska angelägenheter. (jfr. Stenkvist 1987, 260)

Men ändå tvingades Hedin paradoxalt nog att framställa partiväsen, demonstrations- och yttrandefrihet osv. som viktiga, väsentliga och även t.o.m. ofrånkomliga inslag i det svenska samhället. Man kan säga att högermän försökte spela vänstern och dess representanter ut ur det statliga (ej nödvändigtvis politiska) livet. Idealet var närmast att vara fri från partipoliti-

kens snaror och partigångarnas trångsynthet och således kunna vinna intrigerna och bryta fraktionsandan i stället för att ta del i ett och förkasta ett annat.

Motsatsförhållandet hos de konservativa innebar å ena sidan partisplittring, frihetstiden med kungen som blott namnstämpel och partiskhet, men å andra sidan den nationella enigheten som manifesterat sig i det stadiga sambandet mellan kungen och (hans) folk. (jfr. Stenkvist 1987, 261-262) Politikern och historikern Harald Hjärne ansåg t.ex. att ett parti tog till sin uppgift att hävda Sveriges egna och högsta krav, försvaret och kungamakten. Ett sådant parti

”böjer sig för fäderneslandet och därmed också böjer sig över det simpla partibegreppets snäva ramar. Ett sådant parti kan ej sätta som sitt mål att tillskansa sig makten över rikets regering, varöver enligt dess åskådning, som överensstämmer med regeringsformens uttryckliga föreskrift, konungen allena äger att bestämma. Ett parti, som inom riksdagen förbehåller sig att bedöma alla frågor uteslutande efter deras egen innebörd, kan omöjligen önska en regering, som rättar sig efter omsmicrade röstmajoritetens intresse och något på förhand fastslaget program i deras smak.” (Hjärne i *Nya Dagligt Allehanda* 13/3 1916, cit. från Elvander 1961, 456)

För Hjärne betydde ett parti bäraren av statsintresset och statsenheten, eller det fosterländska partiet *par préférence*. Man skulle bedöma frågor uteslutande efter deras egen innebörd, det vill säga sakligt, inte partiskt eller partipolitiskt. Detta var förutsättningen för att ett parti kunde betraktas som ett riksparti. Man kunde alltså t.o.m. tänka sig att regeringen skulle vara förankrad i ett parti som i England där landet styrdes ”af och genom ett parti, men aldrig för ett parti” (Fahlbeck 1916, 43). Detta syntes dock vara omöjligt (åtminstone vad gällde vänsterpartierna) eftersom de svenska partierna i grund och botten var ”sociala partier och därigenom intressepartier” (ibid.). Av detta resonemang följde det att regeringen då ”med all säkerhet blefve en styrelse till förmån för ett parti” (ibid.) och ”Såsom partiregemente träder parlamentarismen i skarp kontrast mot den konstitutionella monarkien, till hvares väsen det hör, att den bör vara en ‘landsregering’ öfver partierna.” (Rexius 1917, 183)

‘Statsintresse’ som *topos* i den konservativa argumentationen

”Ty just dualismen inom riksdagen har hindrat den gamla ‘parlamentarismen’ från att bli *partiregemente*, hvilket däremot den nya ofelbart skulle blifva.” (Rexius 1917, 182)

Rexius² hänvisar här till den debatt som pågick om huruvida Sverige har haft parlamentarism alltsedan representationsreformen 1866 eller inte, och speciellt till den 'parlamentarism' vars upphovsman Louis De Geer av vänsterrepresentanter påståtts har varit och vilkens arvtagare liberalerna och vänstermännen ansåg sig vara. Än viktigare är att bakom De Geer i denna diskussion fanns RF 1809 och Riksdagsordningen (RO) 1866 – konstitutionen. Den var ett honnörsord som alla ville smycka sig med.³ 'Konstitution' var i högerargumentationen en nära term till och förknippad med 'statsintresse' och 'statsgagn'⁴ som kan anses ha sina rötter i ett äldre språk och politikens begrepp, *the reason of state*. I Sverige satte högern dessa två mer eller mindre samman, medan vänstern gick oftast ut på att använda 'konstitution' i sin argumentation utifrån ett mera republikanskt perspektiv.

Maurizio Viroli (1992) har framfört idén att ett *reason of state* -språk ersatte politikens språk (the language of politics) i renässansens Italien. Sedan 1600-talet har *reason of state* -språket varit en av de mest dominerande referenserna till den politiska vokabulären. Relationen mellan politik och *reason of state* kan karakteriseras så att politik förknippades med det rätta sättet att styra, regera och värja folket både under tider av fred och krig, medan *reason of state* berörde kunskap om medlen för bevarandet av staten, låt vara rättvisa eller inte. För det förra var målet att upprätthålla en legitim politisk konstitution. För det senare gällde det att upprätthålla staten med vilka medel som helst oberoende av dess ursprung eller legitimitet. Vid 1500- och 1600-talets skifte försköt *reason of state* den traditionella uppfattningen om politik som hade sina rötter i klassiskt tänkande och man kunde börja tala om att "politics could only be a dirty business" (ibid., 473-477).

Den moderna uppfattningen om *the reason of state* har sina rötter i 1400-1600-talets språk om *the art of the state*, om att kunna nå och bevara makt och överlägsenhet. Staten i detta förhållande var inte staten i den moderna uppfattningen (se Skinner 1989), utan det handlade om makten och den överlägsna status som tillkom regenten. Vad det gällde var alltså "a private

² Gunnar Rexius blev 1918 den första innehavaren av professuren i allmän statskunskap och politik i Finland (Åbo Akademi), men avled innan han hunnit tillträda sitt ämbete.

³ Harald Hjärne uttryckte detta så att "Man tycker sig ha funnit ett guldkorn i blotta ordet 'konstitution' med dess afleda och tillhörande adjektiver och substantiver" (Hjärne 1914, *Från försvarsstriden 1914*, Uppsala, Askbergs, s. 1; cit från Lewin 1984, 157).

⁴ Formen 'statsgagn' förekom i debatten och därför använder jag det i stället för den nyare formen 'statsnytta'.

dominion over the laws and public institution” (Viroli 1992, 477). Politik och *reason of state* betydde strävan efter olika mål. Trots denna olikhet mellan målsättningarna kom politik från och med 1600-talets början alltså att betyda verksamhet som blev underordnad *reason of state*, eller *Staatsräson* (ibid., 489). Denna uppfattning innehade länge en stark ställning även i Sverige, vilket syns bl.a. i Hjärnes konservativa sätt att försvara politik.

I RF 1809 heter det att kungen äger att ”allena styra riket”. De konservativas språkbruk hade fortfarande i början av 1900-talet kvar drag som tydde på denna tanke. Politik hade för det mesta med ’statsintresse’ att göra, och de konservativa ansåg att kungen tillsammans med somliga förmögna män hade kunskap att styra riket i enlighet med *statens* intresse som fick sitt uttryck i konstitutionen. (se Heckscher 1943, 96-97, 107-108; Heckscher 1939, 221-227; Aronson 1990, 118-119)

Historiker och statsvetare har tvistat, både då när reformkamperna pågick och efteråt, om bakgrunden till RF 1809. Frågan om dess rötter var ett politiskt tvistemål, och bägge lägren använde tolkningar av regeringsformens ursprung för att legitimera sina egna argument och sökte skapa konstitutionellt stöd för sitt sätt att handla politiskt. Frågan gällde om regeringsformens rötter fanns att hitta i den svenska traditionen eller hos några utländska teoretiker, då närmast Montesquieu och *l’ancien régime*. (t.ex. Norborg 1988, 83, 158-163)

Snart efter att den lagstiftande makten hade delats mellan konung och riksdag i frågan om grundlag och allmän civil- och kriminallag samt att makten över skatterna och anslag såsom en detaljerad kontrollmakt kommit till riksdagen (se Stjernquist 1990, 77-78), började man rikta sin uppmärksamhet mot relationen mellan kungen och statsrådet. W. E. Svedelius skrev sin avhandling *Om stats-rådets ansvarighet. Afhandling i svensk stats-rätt* (1856) under den tid då en övergång från styrelse av konungen till styrelse av statsråden skedde.⁵ I sin granskning om huruvida det fanns ministerstyrelse i Sverige eller huruvida den kunde finnas i enlighet med dåvarande grundlagar kom Svedelius till den slutsatsen att ”Grundlagarne tillåta således att ministerstyrelse icke finnes” (Svedelius 1856, 512) med andra ord att kungen skulle ha fattat

⁵ von Sydow anser att övergångsprocessen till styrelse av statsråden skedde under åren 1860-1865 och genom den grundlagsenliga möjligheten att statsråden hotade med avskedsansökningar om de inte fick igenom sina meningar. (von Sydow 1997, 39)

beslut i strid med eller oberoende av de råd som statsråden gav. Men i samma andedrag tillägger han om ministerstyrelsen att "lika litet som den är anbefalld lika litet är den förbjuden" (ibid.). Ministerstyrelse kunde alltså finnas utan att det skulle ha betytt brott mot grundlagen.

Den konservativa argumentationen gick ut på att trakta efter historisk slagkraft för sin uppfattning om konstitutionens ställning inom det svenska statslivet och att konstitutionen i denna historiska belysning inte kände till förutsättningar eller möjligheter för parlamentarismen, som Svedelius' avhandling kunde anses tyda på. Sveriges regeringsform från 1809 var "den mogna frukten af en, man kan gärna säga, tusenårig utveckling" (Fahlbeck 1916, 8)

Men vid sidan av det inhemska ursprunget blev också en annan aspekt tematiserad, nämligen tanken om helheten som även tillhör det organistiska tänkandet:

"Utgångspunkten för hela vår senaste författningsutveckling är det karolinska enväldet. 1809 års regeringsform kan sålunda räkna sitt ursprung från riksdagsbesluten af 1680 och 1682. Ty af dem följde med inre nödvändighet de båda motsatta ytterligheter, som det blef 1809 års män förunnadt att icke blott hvar för sig besvärja utan ock till ett harmoniskt helt förena." (Fahlbeck 1916, 14)

I den svenska högerargumentationen utgjorde 'konstitutionalism', som motsats till 'partiregimente' (Rexius 1917, 183), en väsentlig del av 'statsgagnet' eller 'statsintresset' som var det politiska rättesnöret för de konservativa. I den konservativa uppfattningen manifesterade konstitution och konstitutionalism helhetens bästa som ansågs måste ha varit ett av grundlagsfädernas bärande argument.

Men man ansåg också att de internationella förhållandena och utrikespolitiska situationerna ställde sina krav på och gränser för statens agerande, och dessa måste uppmärksammas på ett korrekt sätt. Men, "för valmännen, som kallats att fälla sitt afgörande utslag, finns ej ens någon påminnelse om ett dylikt ansvar", och det såg ut "som om deras land och folk vore ensamma till i världen" (Hjärne 1911, 95).

Inrikespolitiken och försvarsväsendet ansågs vara förbundna till utrikesärendena, och de förra påverkade det senare via statsintresset, så att inre splittring kunde orsaka skador på det

världspolitiska fältet. Hjärne använde det av utrikespolitiken 'härstammande' statsintresset som motivering för att inte uppföra parlamentariskt statskick. Partierna och partiväsendet sågs som ett resultat av demokratiseringen och parlamentariseringsen – dessa skulle orsaka inre splittring med särskilda klassintressen som för sin del ansågs skada *helhetens*, d.v.s. statens status i det internationella förhållandet. 'Statsintresse' dominerade vitt skilda angelägenheter i den konservativa argumentationen p.g.a. att 'Sverige' var något givet för de konservativa, man behövde inte ens gå in på frågan om vad denna politiska enhet egentligen var för något, vad den stod för osv. Men det hade inte med 'folkstyret' eller deliberationen att göra. (Hjärne 1911, 93-103)

RF 1809 och RO 1866 i vilka maktindelningen mellan konung och riksdag förklarades samt förhållandet kamrarna emellan förkunnades var speciellt för de konservativa liktydiga med tanken att förekomma ensidiga och förhastade beslut (se Andrén 1937, 252-253). Kring sekelskiftet var detta en av huvudmotiveringarna i retoriken mot reformer och (alltför) hastiga förändringar. Man ansåg att de skulle orsaka splittring – i motsats till den radikala gemenskapsretoriken kring representationsreformen 1866 då det oföränderliga ansågs som splittrande (Kurunmäki 1996, 132). Grundtanken var ofta kravet på pliktuppfyllelse mot staten, och att särintressen eller enskilda intressen skulle underordnas statsintresset och statsgagnet, helhetens 'bästa' (se Elvander 1961, 129).

Statsintressets 'ställning' inom riksdagsdebatterna fick sitt representativa uttryck i Perssons i Tällberg uttalande. När det handlade om landets försvar, betraktades det som "vår största fråga" och man måste "lyfta upp den". Och speciellt, när statens intresse stod på spel, borde man kunna vara säker på att "partisynpunkternas trånga sfär" inte kunde förstöra handlingen i enighet med detta intresse. (FK 1914: 53)

Men det fanns också en annan och mer given aspekt av 'statsintresset', nämligen det att det fanns *en* väg vars hittande krävde kompetens och kunskap – annars kunde man "gå vilse på den vägen" som ledde "till nationell samling", vilken var förutsättningen för en lösning i enighet med 'statsintresset' och 'statsgagnet'. (FK 1914: 53) För att utkristallisera tanken om statsintresset och att ännu mer vädja till 'statens och landets män' kan man med Hjalmar Hammarskjöld uttrycka det så att "det är vår plikt att kämpa för det, som enligt vår mening är det för

landet rätta och nyttiga” (AK 1906: 57). Dessa män kunde påräknas en viss grad av intresse för allmänna angelägenheter, politiskt omdöme och självständighet. Eller för att tala med Rudolf Kjellén kunde man fråga sig: ”hvar är den ledande statsmannatanken” (AK 1907:8).

De konservativas sätt att åberopa konstitutionen och motivera behovet av statsintresset och statsgagnet betydde att man först och främst skulle ta hänsyn till helheten. Den återuppre-
pande historien och ‘statsarbete’ som ett system, som var organiserat på ett komplicerat sätt men vars kontroll ändå utfördes på ett extremt enkelt sätt – anledningen till att man ofta ansåg demokratin som en anomali – är exempel på argumentationssätt som framhävde helhetstänkande. Detta sammanfaller med den organistiska och t.o.m. totaliserande helhetsargumentationen. (jfr Kilander 1991, 222; Aronson 1990, 118-119)

Att stöda sig på konstitutionen fick sin kulmen i såväl 1906/1907 års debatt om valsättets reformering (proportionella vs. majoritetsval) som kring 1914 med bondetågsevenemanget⁶ som höjdpunkten. Konstitutionens dualism och maktindelning var nyckelord i den konservativa argumentationen under denna tid. Stockholms Dagblad skrev 29/1 1906 kritiskt mot det liberala programmet om majoritetssystemet p.g.a. att det ”leder till enkammarparlamentarism och majoritetsförtryck med ty åtföljande sönderbrytande av vår konstitutions grundvalar” (Nyman 1966, 49). Samtidigt lade man dock vikt på den punkten att ”Den proportionella valmetodens allmänna rösträtt anpassar sig åter mycket lätt i våra konstitutionella former, den vilar själv på maktfördelningens princip” (ibid.).

Den klyfta och dualism som blev konstitutionellt organiserad i och med konstitutionen förvandlades under Staafts statsministerperiod 1905 från konflikten mellan de båda kamrarna (bönder vs. herrar) till en konflikt mellan konungen och hans ministär under kampen om riksdagsreformen (Andrén 1937, 239, 449). Högers förslag om proportionalism började framhållas som en samlingslinje, som var präglad av starka eftergifter gentemot vänstern. Man underströk ömsesidiga offer och eftergifter samt den samling på område som stod utanför partiernas territorium. Man började åberopa den svenska historien med dess kom-

⁶ Bondetåget var en demonstration av ca. 30 000 bönder. Den 6 februari 1914 marscherade de till Stockholm för att uttrycka sitt stöd till kungen i hans kamp mot vänsterns krav på demokrati, parlamentarism och minskning av försvarskostnaderna.

promisser (1809 och 1866 samt den stora kompromissen 1873)⁷ för att kunna kämpa för en 'moderat' utveckling och mot de alltför radikala strävandena.

Den erfarenhetsmässiga verkan som konstitutionen hade kunde inte förbigås oanmärkt av vänsterrepresentanterna (jfr. Steinmetz 1993, 170). Därför var det vanligt på vänstersidan att närma sig konstitutionen på det konservativa sättet, åberopa det förflutna – inte enbart framtiden. För vänstern var både RF 1809 och RO 1866 något som genomgående berodde på tolkningen; för att konstruera framtiden behövde man även stöd från de egna svenska erfarenheterna. De konservativas tolkning av regeringsformen gick ut på att ske efter anda och ordalydelse, enligt kriterier som baserade sig på det givna. Det var utifrån denna synpunkt vänstern kunde hävda att vad man hade till hands var "frukten af en historisk utveckling" med "utgångspunkten redan i 1866 års riksdagsordning" (AK 1907: 53, Berg). Samtidigt utgjorde åberopandet och omtolkningen av Sveriges politiska historia ett sätt att inte visa sig vara alltför radikal i sina krav, något som var ganska nödvändigt under det konservativa språkets dominans. För att inse denna nödvändighet kan man citera den högerkonservative Kjelléns mycket högtidliga ord:

"hvad menen I? I hafven bragt oss alla inför en författningsrevision, och det är en allvarlig sak att vilja rucka på ett lands författning. Seglen I ut på denna risk utan att veta, hvart I viljen komma? Hafven I intet mål, intet verkligt författningsideal? Är då Er fosterlandskärlek af den art, som fått sin devis i 'Kjærlighedens Komedie': *Kanhænde jeg sejer min Skude paa grund, men saa var dog dæjligt att fare!*" (AK 1907: 8)

Kring bondetågsåret 1914 började vänstern mera öppet än tidigare attackera de konservativa synpunkterna. Man hade tagit upp frågan om den konstitutionella praxisen, och som en följd av detta kunde man stöda sig på "hela andan i vår författning", "våra grundlagars anda", "den anda, i vilken monarken *bör handla*", "kontinuerlig utveckling i konstitutionell riktning och anda" (AK 1914: 18; 23; FK 1914: 16; 22). Anda *versus* bokstav var en variant i vänsterns

⁷ Andréns anser att svensk politik syntes efter representationsreformen på 1860-talet hade kommit till en återvändsgränd i alla de stora aktuella frågorna. Karaktärsskillnadens princip hade förverkligats i den mån att motsättningen mellan herrar och bönder hade i och med tvåkammerssystemet organiserats till en svår konflikt. Men i bägge kamrarna fanns också medlande riktningar. De som kämpat för den reform som vunnit slaget hade som uppgift att se till att reformen inte blev ett konstitutionellt fiasko med en till obotlighet skärpta motsättning. Och de som på 1860- och 1870-talen ansåg en försvarsreform nödvändig ansåg sig även måste göra eftergifter i andra frågor (om beskattning) för att en försvarsförstärkning skulle kunna fås till stånd. Det var så tanken på en stor kompromiss enligt Andréns mögnade. (Andréns 1937, 240-241)

framhävande av praxis, något som ”växt fram under mansåldrars lugna och lagliga utveckling” (AK 1914: 18, Edén).⁸

”Riksdagen kan och skall nämligen aldrig frånvika sin plikt att slå vakt om vårt konstitutionella statsklick, sådant detsamma i grundlagen stadgats och under ett århundrades tillämpning i bestämmande drag närmare utformats.” (FK 1914: 16, Kvarnzelius)

Man kunde tala om döda bokstäver i författningen när man betonade nödvändigheten att följa den verkliga praxis som varje politiskt liv kommer att ha. Med andra ord, ”Grundlagen är blott en temporär produkt av och ett verktyg för nationens konstitutionella liv” (FK 1914: 22, Steffen).

Historiens skugga över politiken

”Vi ha lagstiftat genom kompromisser och följden har blivit att vi kompromissat med tiden själv och dess ofrånkomliga krav. Vi ha stannat efter i utvecklingen – ingenting är numera klarare, än att våra statliga institutioner ända in på de senaste åren varit alltför antikverade för att fylla det moderna samhällslivets högt ställda krav.” (Pettersson 1919, 50)

Reinhart Koselleck har framfört att relationen mellan det förgångna som erfarenhetsgrund och framtidsförväntningarna genomgått en väsentlig förändring under den era han kallat *Sattelzeit*. Erfarenheterna som åtminstone retoriskt påstås ha gjorts under t.ex. de föregående generationerna dominerade över förväntningarna ända fram till den period som var början på den moderna tiden. Erfarenheterna disponerade förväntningshorisonten, men relationen mellan framtiden och det förflutna blev allt mer problematisk fr.o.m. tiden kring 1750. Det trånga utrymmet mellan erfarenheternas historiska baslinje och förväntningarnas framtidshorisont hade blivit allt tätare och upplevdes som allt större, inte minst till följd av den snabbt växande kunskapsmassan. (Koselleck 1985, se också Stråth 1992, 11-12) Den moderna politiken berör i mycket precis denna relation.

Fast det var mera typiskt och konsekvent för de konservativa att åberopa det förflutnas makt, kan man inte på rak arm påstå att de svenska konservativa inte skulle ha varit med i det utvecklings- och framstegspråk som varit typiskt hos liberaler, radikaler och i övrigt hos

⁸ Liberalernas ställningstaganden var inte lika radikala som övriga vänsterns, utan de framhävde mera lagliga förändringar. (se Palme 1959, 96)

vänstern. Tvärtom kan man hävda att utvecklingstanken och framstegsoptimismen, om inte rena framstegstron, behärskade större delen av mänskligheten. (Heckscher 1939, 146-147).

Till exempel den moderna franska politiken har på ett särskilt sätt påverkats av historiska traditioner och så har ställningstaganden till aktuella frågor avspeglat inställningen till förflutna händelser. Med Tingsten, ”de politiska striderna framstå stundom såsom ett skuggspel, där de verkliga aktörerna äro de dödas legendariska förenklade och förstorade gestalter” (Tingsten 1933, 138). I alla läger har *l'ancien régime*, den stora revolutionen och napoleontiden omformats till myter vilkas kraft varit tillräcklig för att elda och sammanhålla. Det är revolutionen 1789 som behållit en levande kraft som politisk skiljelinje mer än någon annan historisk tilldragelse. De franska monarkisterna ansåg den ha utgjort en inledning till en mera än en sekellång förfallsperiod, medan republikanerna hävdade att den var den första stora etappen i mänsklighetens frigörelse. (ibid., 138-139)

Tingsten betonar att frågan om statsformen vid den tredje republikens tillkomst innebar en sådan motsättning. Statsformen har i första rummet utgjort en symbol för denna motsättning som förkroppsligade den medvetenhet och styrka som tillkom den genom tidigare konflikter, ”att de skilda åskådningarna under årtionden propagerats och diskuterats, att de kommit att omgivas med den helgd, som striden och uppoffringen skänker idéerna” (ibid., 139). Med monarkin förknippades privilegier och särinflytande för vissa sociala grupper, medan republiken likställdes med jämlikhet. (ibid.)

Vad angår den engelska debatten om författningsreformen på 1780-talet kan man hävda att den förblev oförverkligad på grund av ”Dominanz des Vorgegebenen über das Vorausgesehene” (Steinmetz 1993, 70). Man kan fortsätta med Steinmetz att ”die Tatsache, dass der *Kanon der Motivaussagen* aller damaligen Politiker, auch der radikalen Reformer, in hohem Masse durch den *Erfarungsraum bestimmt war*” (Steinmetz 1993, 170). En central orsak till att man inte fick reformer genomförda hör samman med styrkan av sådana argumentationssätt som stödde sig på prejudikat och traditionen, i första hand på *the ancient constitution*. Erfarenhetsrummet vidmakthöll sitt företräde jämfört med förväntningarna. (Steinmetz 1993, 168-171)

Reformmotståndarna argumenterade tämligen enhetligt under de tvister som förekom i 1780-talets England, medan reformisterna tvistade sinsemellan om medlen för att nå sina mål. Det var t.ex. vanligare hos reformisterna att åberopa 'tvången' och 'nödvändigheten' än hos antireformisterna. (Steinmetz 1993, 103-109) I debatten använde man nödvändigheter som var mer eller mindre baserade på antaganden om de sociala skiktens typiska och nödvändiga karaktärsdrag och aspekter, den mänskliga naturens nödvändiga sidor samt nödvändiga rollplikter som tillhörde de regerande och lagstiftningens nödvändiga förfaringsregler. Fast man stödde sig på tvånget var det vid denna tidpunkt illegitimt att åberopa 'allmänheten' ('public') eller 'folket' i parlamentsdebatterna utan man måste hålla sig till idealet om en oberoende representant. (Steinmetz 1993, 115-120)

I Sverige hade de konservativa dominerat tolkningen av historien fram till 1900-talets början. Först efter 1909 års författningsreform då det proportionella valsättet infördes, och på allvar vid 1914 då kampen pågick som hetast kom historien och traditionen på ett explicit sätt in i det argumentativa centret *på bägge sidorna*. Gunnar Rexius har konstaterat det förflutnas och historiens (vilket innebar även historiefilosofiska tvister) förändrade betydelse och förhållande till de olika lägren:

”Under den snart ett sekel gamla diskussionen om parlamentarismens inympande på vårt statsskick har man tidt och ofta å ömse sidor sökt stödja sin sak genom retrospektiva historiska betraktelser, afseende att bevisa det egna programmets öfverensstämmelse med svensk tradition och utvecklingstendens. Förr tycktes högern ha monopol på detta argument.” (Rexius 1917, 181)

I samma andetag förtydligade han de konservativas inställning till parlamentarismen: både regeringsformen och praxisen hade snarare varit mot än för den. (ibid.) Det var inte lätt för vänstern att söka stöd för sina argument ur den egna historien speciellt när 'frihetstiden' inte var ett användbart argument. (se Heckscher 1939; Tingsten 1969) Vänstern, speciellt liberalerna hade ingen särskild historiesyn, utan de kämpade mer eller mindre för abstrakta principer som de hade gemensamt med liberaler ute i världen. Det var svårt för dem att hitta 'andliga anfäder' i den svenska historien. (Lagerroth 1968, 41)

På den konservativa sidan hade man däremot traditioner som betonade kungens ställning som folkets värn mot aristokratin – t.ex. Erik Gustaf Geijer ansåg att Sveriges historia alltid

varit dess kungars. När liberalerna bemöttes av anklagelser att ha utländska mönster som de ville förverkliga, förnekades dem med skärpa – det var samtidigt respons på att man inte själv med samma slagkraft kunnat ansluta sig till den svenska historien som de konservativa gjorde. (se *ibid.*, 22)

Vänstern betonade att den parlamentarism de var ute efter var av varken engelsk eller fransk typ, som motståndarna påstått om deras målsättning. Men ”nu kan bevisas att ingendera har de erforderliga förutsättningarna hos oss, och att den franska dessutom redan i sig själv är misslyckad; alltså är hela saken omöjlig..” (Alexandersson 1915, 387). I stället var det ”en svensk, en efter det svenska statslivets och samhällets förutsättningar anpassad parlamentarism, som står på vårt program”. (*ibid.*)

Men de konservativa kunde inte heller i sina ansträngningar för att emotstå förändringar hålla sig helt till urgamla erfarenheter gjorda i det svenska förflutna. De hade kring 1902, med intryck av den allmänna rösträttens framgångar utomlands och rösträttsrörelsens frammarsch i Sverige, börjat betrakta demokratin nästan som en ’naturödvändighet’. Man började på allvar överväga om det icke vore bäst att med ett steg acceptera den allmänna rösträtten men samtidigt införa konservativa garantier vilka ansågs kunna avvärja den allmänna rösträttens värsta vådor: ’Skall man få den allmänna rösträtten med garantier, skall det vara nu – dröjer man, ja, då får man den nog, därpå behöver man ej tvivla, men då får man den helt visst utan garantier!’. Den här vägen ansågs av många vara bättre än den som liberalerna hade tänkt sig, alltså att riksdagen skulle demokratiseras ganska långtgående och då skulle den demokratiserade riksdagen acceptera den allmänna rösträtten utan att förse den med några som helst garantier. (Andrén 1937, 345-346)

Under tiden fram till 1907 var den främsta frågan, efter att den allmänna rösträttens idé blivit ömsesidigt accepterad fr.o.m. 1902, på vilket sätt valen skulle anordnas. Först hade vänstern och främst liberalerna varit anhängare av det proportionella valsättet, men ändrat åsikten till majoritetsvalens förmån. Detta har förklarats ha berott på att man ville genomföra andra kammarens demokratisering och lämna första kammaren orörd p.g.a. tanken att då skulle avståndet mellan kamrarna ha blivit så stor att tyngdpunkten i verkligheten legat i andra kammaren – idén om andrakammarparlamentarismen. Staaff och liberalerna ville utnyttja

den klyftan som var följden av den dualism som RO 1866 föreskrev. (jfr. Andrén 1937, 239-255).

För högerens del var det en fråga om hur djupgående reformen skulle bli, och flera forskare har ansett högeren tillmötesgått vänsterns krav, dock av taktiska skäl, för att rädda sig från en alltför stor förlust genom att acceptera demokratiseringen av första kammaren. (se Andrén 1937, 185; Lewin 1984)⁹

Det förflutnas makt – mot framtiden

I riksdagsdebatten om valsättet var den konservativa historiska uppfattningen stark nog, medan vänstern inte hade någon speciell svensk historia att stödja sig på. Då anlidade de andra och omvända förfaringssätt som var mer eller mindre baserade på högerens historiska tolkningar. Staaff sökte t.ex. i sitt angrepp mot det proportionella valsättet tilltala högerens ovilja mot partier genom att bevisa att detta valsätt skulle leda precis till ”partiledningar”, ”valknepp och intriger”, och ”äventyr”. Det var t.o.m. ”valens frihet” som stod på spel genom ”öfverlåtelserna åt kandidaterna själfva att öfva afgörande inverkan på vallistornas sammansättning”. Då är risken uppenbar att

”partiledningar med nödvändighet komma att uppstå, hvilka med en dominerande kraft, som ej står i öfverensstämmelse med det svenska folkets vanor och uppfattning, måste taga valarbetet i sina händer” (Mot AK 1905: 231)

Maktens centralisering (främst i agitatorernas händer) är något som står i motsatsförhållande till RF 1809 och idén om makternas förmåga att balansera varandra genom på ett rätt sätt genomförd tillämpning. Maktens centralisering tyder på frihetstidens utskottsvälde och speciellt sekreta utskottet som var rikets mäktigaste organ under den tiden. Staaff utnyttjade snillrikt denna högerens avsky mot frihetstiden.

⁹ Man kan betvivla om Lewins *Rational Choice*-baserade betraktelsesätt med framhävandet av högertaktik är helt vattentät, eftersom den går ju ut på att preferenshierarkin var mer eller mindre given (Lewin 1984, 73-113). På sätt och vis borde man också lägga vikt vid de ’yttre’ förhållandena i likhet med Steinmetz’ (1993) analys om förhållandet mellan erfarenheter och förväntningar; de förra kan vara så dominerande att de senare blir underordnade och i och med detta kan en reform förbli oförverkligad.

Samma taktik hade även Sven Palme (AK 1907: 53) som hade för avsikt att locka högerens motvilja mot partier. Tanken att folkviljan måste ledas och idén om upplysningen för att uppfylla denna uppgift var inte så fjärran hos de konservativa och bland högern, där det politiska omdömet ansågs tillkomma de förmögna och därigenom kompetenta männen i riket. Därför var "skrifter", "en energisk valledning", "en fast partisammanslutning", "en liflig agitation", "föredragare och resetalare" som "måste bekostas" något som man borde undvika. Fick man ett proportionellt valsätt skulle allt detta spridas även "ut till bygderna" för "att få partiets valmän så talrikt som möjligt". Med all säkerhet skulle detta leda till att "denna agitation med konsekvens fullföljas under veckor och månader tills valet ägt rum".

Gemensamt i dessa taktiska operationer var att de delvis syftade till att själv ringakta partiernas betydelse. Staaff påvisade genom de konservativas helhetstänkande och tanken om samhällsorganism att ett partiintresse eller personliga intressen inte kunde vara avgörande i "att styra land och folk väl":

"Om någon vill påstå, att ett parti kan hålla sig vid makten genom att blott bereda fördelas åt sig själft, är detta återigen ett misstag. Samhället är en organism, hvars olika delar stå i ett sådant samband inbördes och med det hela, att det helas väl förvisso icke i längden kan vådslösas eller uppsåtligen åsidosättas utan att alla delarne därpå lida." (Mot AK 1907: 203)

Partierna hade alltså så småningom börjat få en ny ställning och betydelse i politiken som en disponerande kraft. Val och andra tillhörande saker disponerade politiken bl.a. genom att indela det politiska på ett nytt, temporärt sätt. Politik var inte längre enbart en spatial riksdagsangelägenhet utan spred sig både temporärt och rumsligt, spatialet.

En andra strategi var att söka bevisa att högern själv var partisk och att partiskhet var ett faktum, vilket åtminstone på ett implicit sätt var riktat mot högerens frihetstidsargument. Det förekom formuleringar såsom "vid en viss tidpunkt samlar sig de konservativas motstånd till *en väldig chock*" (AK 1906: 57). Detta aktualiserades ordentligt först i samband med försvarsfrågan och bondetåget 1914, då högern försökte lyfta hela försvarsfrågan 'över partierna'. Både kungasidan och vänstern ansåg det vara av en mer djupgående natur än bara en fråga om försvaret (t.ex. Lewin 1984, Bruswitz 1951). Om man skulle "göra sig i stället till ett

redskap för partipolitiska syften emot folkets majoritet, då är det monarkiens representanter själva, som obevekligen framkalla reflexioner” (AK 1914: 18, Branting).

Liberalernas mål rubbades något i och med valsätsreformen 1907/1909¹⁰, som lett det liberala partiet in på demokratins vägar också vad gällde kommunerna och första kammaren. Ändå höll man sig ungefär till samma linje om andra kammarens övervikt, och det var därför man var tveksam i fråga om lämpligheten i att fullt ut realisera första kammarens demokratisering. Man fruktade också på vissa håll att socialdemokraternas frammarsch kunde leda till en socialdemokratisk majoritet i den allmänna och lika rösträttens valmanskår. Men egentligen först litet före Staaffs död 1915 kom liberalerna att börja orientera sig ifrån andrakammarlinjen och ansluta sig till principen om den lika rösträtten i de kommunala valen tillsammans med socialdemokraterna. Så skulle man få ett system där båda kamrarna och de kommunala organen var valda på den lika rösträtten, utan att ge upp tanken att tyngdpunkten skulle ligga i andra kammaren. (se Andréén 1937, 495 ff.)

Under 1911 års valstrid hade stridsfronterna vidgats efter den allmänna rösträttens införande vid andrakammarval. Vänstern strävade efter ett parlamentariskt styrelsesätt, vilket framstod klarare efter de senaste årens högerregemente. När situationen förändrades efter 1907/1909 började också vänsterns behov att åberopa folket och historien bli ännu mer betonade. Denna tendens nådde sin höjdpunkt i 1914 års strider.

Vänstern utmanade alltmer öppet de konservativas sätt att hämta stöd från Sveriges (kungahistorier. Detta syns t.ex. i att vänsteruppfattningen om politik var baserat på annat än till vissa lysande personer av statsmannamått hörande förmåga att inse det som var nyttigt och gagneligt för hela riket. ”Den konstitutionella monarkien [...] sätter en människa i en ställning, där hon icke har rättighet att vara människa” (AK 1914: 18, Lindhagen). Den politiska kompetensen berodde inte längre automatiskt på status. Även kungamakten blev en

¹⁰ Det hade uppstått en dragkamp om reformen inom högern, mellan statsminister Lindman och Petersson i Påboda. Den sistnämnde ville ha en mera djupgående reduktion av fyrskalan än Lindman. Redan på hösten 1906 hade det utvecklats skarpa konflikter som hotade med en kris där det gällde att en av dessa män skulle lämna sin plats i statsrådet. Att rösträttspropositionen kom till stånd 1907 var en kompromiss efter stor ansträngning som möjliggjorde detta. Det var Påboda som var den pådrivande kraften under tiden då regeringen förberedde propositionen och enligt Bruswitz är det just Påbodas förtjänst att 1907 års rösträttsreform blev så genomgripande som den blev. (Bruswitz 1951, 25)

”partimakt” och ”ivrig bundsförvant till högerpartiet”, eftersom också kungens åskådning bildades av hans ”uppfostran, omgivning och närmaste intressen”. (AK 1914: 18, Lindhagen)

Högerns partiskhet ansågs vara tydlig speciellt genom fiende- och motsatsföreställningen. Det var ”den personliga kungamakten”, ”herremakten”, ”penningmakt”, ”företagsledarmakt” och ”de moderna stormännens maktintresse” som formade högern. Som följd av detta såg kungens över partierna höjda ställning ännu mer partisk ut, d.v.s. politisk i den nya situationen och i de ännu mer motsatta språken:

”Skall över huvud konungamakten i vårt land vara lyft över partierna, då finnes det ej annat sätt, mina herrar, att sauvera konungamakten mot berättigad förebråelse att hava ingripit in på en viss partisida, än att snarast möjligast upplösa riksdagen, på det att folket i val må säga avgörande ord.” (FK 1914: 22, Steffen)

Situationen tedde sig annorlunda efter 1907/1909 än under tiden före det så att nu hämtade man på båda sidorna stöd från förgångna tider. Vänstern hade förlorat kampen om valsystemet och därför måste man tillgripa andra medel, såsom att försöka ändra praxis genom att betona författningstraditionens utveckling – huvudsakligen från och med författningsreformerna 1809 och 1866:

”Denna författningens inre utveckling hos oss är i själva verket årsbarn med författningen själv. Åtminstone skymtar den fram redan åren strax efter 1809. Utgångspunkten ligger i författningens grundbyggnad: tvenne makter organiserade för att inte säga beväpnade mot varandra.” (Brusewitz 1920, 302)

Man kan hävda att fast argumentationen syftade till historien och den svenska traditionen, fanns det en framtidsaspekt med i argumentationen både hos vänstern och högern. I Nils Alexanderssons artikel blev förväntningarna betonade på ett negativt sätt, genom att förebrå högern, samtidigt som vänsterns utvecklings- och framtidstro kom fram:

”Hur orimligt mycket kraft och tid har icke genom denna halsstarrighet blivit onyttigt förspild, vilken försening av den svenska samhällsutvecklingen har den icke på sitt skuldregister!” (Alexandersson 1915, 402)

För de konservativas del var hänvisandet till historien och traditionen mera ambivalent. Det kom fram i tanken om den allmänna rösträttens ’naturnödvändighet’: man måste ta hänsyn till framtiden även om man åberopar erfarenheter. Carl Hallendorff höll sig till ett språkbruk

som var starkt orienterat mot det förgångna och att bevara det rådande statsskicket och samhället. Han betonade den svenska traditionens betydelse när han försvarade tanken att parlamentarism skulle vara en omöjlighet i Sverige eftersom den engelska parlamentarismens införande ägde rum under tillfälliga och lokala omständigheter. Som bevis för situationens relativitet angav han det att när nya partier hade dykt upp i England följde också parlamentarismens dekadens. (Hallendorff 1911, 391) Och ännu vidare, om parlamentarismen inte ens fungerade i England under nya omständigheter, kunde parlamentarismens import eller ”den imiterade parlamentarismen” inte heller fungera i Sverige. (ibid., 393) Dessutom utgjorde det svenska tvåkammerssystemet enligt honom ett av de avgörande hindren för parlamentarismens import. Det var snarast så att

”därmed har ingenting ändrats i det faktum, att skyldigheten att ‘land råda och rike styra, lag styrka och frid hålla’ alltfört icke bara åligger kunglig majestäts regering, utan först och sist konungen själf personligen.” (ibid., 397)

Men å andra sidan, kring 1914, byggdes även den konservativa argumentationsstrategin tydligare på att framtidsorienteringen fanns med i den. Man kunde å ena sidan använda tanken om den upprepande historien. Ledaren i Forum var ett svar på tankegångar som hävdade att Sveriges politiska situation och speciellt vänsterns parlamentariska tendenser liknade frihetstiden parlamentarism:

”Historien upprepar sig aldrig och alltid. Den framtid, vars grundritning man vill uppdraga, är knappt ovissare än det förflutnas lärdomar. De bero i så hög grad på dens intentioner, som vill åberopa sig på dem.” (Segerstedt 1916, 195)

Högern och de konservativa ställde ofta parlamentarismen i relation till konstitutionen och den politiska praxisen, och drog slutsatsen att vänsterns uppfattningar om parlamentarismen var främmande ”både för vår regeringsforms anda, för intentionerna hos vår riksdagsordnings upphofsman och för vår politiska tradition” (Rexius 1917, 192). Rexius ansåg Staaffs berömda ord om folkmakt och herremakt våren 1906 vara ett stridsrop mot Sveriges gamla författning, eftersom Staaffs tanke innebar idén om ”andrakammarmajoritetens absoluta rätt till all statsmakt”. Det betraktades som främmande för konstitutionen – närmast som vägen till en ny ‘frihetstid’ (Rexius 1917, 191-192).

Men enligt den liberale och blivande statsminister Nils Edéns resonemang var liberalernas syfte med reformen 1866 att åstadkomma ett system där regeringsbildandet skulle ha skett på

en parlamentarisk grund. Edén ansåg att Gunnar Rexius' avhandling *Det svenska tvåkammerssystemets tillkomst och karaktär* (1915) visade att de konservativas program hade varit ”i rak strid mot grundprincipen för hela vårt tvåkammerssystem, sådant det växte fram och sådant det var menat” (Edén 1915, 176). Ett argument hämtat från parlamentarismens motståndare riktat mot dem själva. Det var därför Edén ansåg att moderniseringen av den kommunala rösträtten skulle t.o.m. vara ett steg mot de ursprungliga principerna och idéerna.

Man ringaktade reformens radikala sidor också med det att i själva verket handlade det ju bara om att förflytta tyngdpunkten antingen enligt (den naturliga) utvecklingen eller för att åstadkomma förbättringar. Man kunde retoriskt hävda att RF 1809 inte utgjorde någon grund för parlamentarismen utan tvärtom. Tillämpningen av Montesquieus läror lade endast ”hinder i vägen för en utveckling i denna riktning” (Dalgren 1917, 200). Parlamentarismen och reformen skulle då tvärtom betyda botemedel för de svåra och alltmer fientliga relationerna kamrarna emellan.(ibid.)

Slutord – på väg mot folkhemmet?

Det skedde en förvandling i Sveriges politiska debatt under 1900-talets två första decennier. Till en början använde man det förflutna som argument (nästan) enbart emot de reformer som var å ena sidan tänkta som ‘framsteg’, men som å andra sidan innebar en tydligare temporär aspekt än vad fallet hade varit tidigare. Situationen förändrades i och med de nya politiska formernas, partiernas och (fram)tidsorienterade språkens uppkomst så att man började agera politiskt på ett innovativt sätt, speciellt med hjälp av historiska argument.

Vänstern hade infört nya tankar med starkare betoning på tid och rörelse än tidigare. Till en början saknades dessa i den konservativa argumentationen, men uppkom så småningom på 1900-talet (se Stenkvist 1987). Vänsterspråket var ‘ett steg före’ de konservativa vad angick tidens utnyttjande och tanken om framtidens betydelse. Om man på vänstersidan råkade befinna sig i ett tillfälle där ‘de yttre omständigheterna’ inte stod för egen fördel kunde man alltid tillgripa en direkt argumentativ taktik i stället eftersom de politiska begreppen inte längre togs för givet. Detta var en orsak till att ‘parlamentarismen’ så lätt likställdes med partiskhetens inkarnation.

I den svenska politiska reformkampen om 'parlamentarismen' skaffade sig vänstern ett överläge p.g.a. sin förmåga att anpassa sig efter det dominerande argumentationssättet, att reformen t.ex. kunde presenteras i en relativt samhällsbevarande dräkt. I detta sätt att driva fram argument kan man finna kontinuitet trots brytningen som 'parlamentarismen' betydde i den svenska politiken. Med vänsterns argumentativa operationer och i och med partiernas, rösträtts- och valsättsreformernas betydelse för den förändrade *polityn* kom högermotståndet att bli avmattat. Resonemanget inom högern genomgick en förändring så att deras argumentation mot slutet av perioden byggde i stort sett på att reformer i varje fall kommer att äga rum. Då gällde det att söka reformera med måtta, att reformerna inte skulle bli alltför radikala.

Att 'parlamentarismen' identifierades med partiskheten indikerade att partierna blivit ett av de centrala elementen i politiken, att politik i allt högre grad blivit temporaliserad och att det att definiera politiska begrepp blivit en politisk fråga i sig. För högern betydde detta att de mer eller mindre medgav partiernas oundviklighet genom att beskylla vänstern för att ha rubbat statsintresse och status som kriterierna för den politiska kompetensen. Vänstern kunde vända detta till sin fördel. De argumenterade, med hjälp av sina historiska tolkningar och sin argumentativt innovativa taktik, att också högern var partisk bl.a. i och med att högern tagit ställning till kungasidans förmån och som vänsterns motståndare (högermotionen 1906, regeringen Lindman som en högerregering etc.).

Fast vänsterspråket var framtidsorienterat och mera temporärt än högerns, kunde vänstermännen på ett politiskt sätt dra nytta av det språket som framhävde Sveriges historia i stället för förväntningarnas dominans. Vänstern kunde lätt anpassa sig till och manövrera mellan olika argument. Med hjälp av denna tankegång kan man förstå hur de konservativa dragen haft företräde även efter demokratiseringen: vänstern utnyttjade de konservativas argumentationssätt på ett mycket skickligt sätt, så att man även senare kunnat använda vänsterns (argumentativa) anpassningsbarhet som stöttepelare t.ex. i den socialdemokratiska politiken. Erövrandet av begreppet folkhem på 1930-talet var kronan på verket när man ser på socialdemokraternas förmåga att agera innovativt. Den som erövrade detta av Rudolf Kjellén lanserade högerbegrepp var Per Albin Hansson (se Stråth 1992).

Källor:

- Alexandersson, Nils, 1915. Svensk parlamentarism, i *Forum* 1915, 387-389, 400-403, 414-417, 435-437, 448-452
- Brusewitz, Axel, 1920. Författningens inre utveckling, i *Forum* 1920, 189-305
- Dalgren, Lars, 1917. En studie i svensk parlamentarism, i *Tiden* 1917, 200-204
- Edén, Nils, 1915. Det svenska tvåkammerssystemets principer, i *Forum* 1915, 171-176
- Fahlbeck, Pontus, 1904. *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*. Lund, C. W. K. Gleerups förlag
- Fahlbeck, Pontus, 1916. *Engelsk parlamentarism contra svensk. Ett stycke nutidshistoria*. Lund, C. W. K. Gleerups förlag
- Hallendorff, Carl, 1911. Parlamentarismen, i *Svensk Tidskrift* 1911, 391-401
- Hedin, Sven, 1912. *Ett varningsord*. Stockholm, Albert Bonniers förlag
- Hjärne, Harald, 1911. Demokratiska framtidsutsikter, i *Svensk Tidskrift* 1911, 93-103
- P[etersson], K[nut], 1919. Antiparlamentarism i grundlagarna, i *Forum* 1919, 49-51
- Rexius, Gunnar, 1917. Parlamentarismen och svensk tradition, i *Svensk Tidskrift* 1917, 181-193
- Riksdagens protokoll*. Andra kammaren 1906 [AK 1906]
- Riksdagens protokoll*. Andra kammaren 1907 [AK 1907]
- Riksdagens protokoll*. Andra kammaren 1914 [AK 1914]
- Riksdagens protokoll*. Första kammaren 1914 [FK 1914]
- Riksdagens protokoll*. Motioner i Andra kammaren 1905 [mot AK 1905]
- Riksdagens protokoll*. Motioner i Andra kammaren 1907 [mot AK 1907]
- Segerstedt, Torgny, 1916. Ett starkt konungadöme, i *Forum* 1916, 195-196
- Stavenow, Ludvig, 1916. Frihetstidens parlamentarism och vår egen tid, i *Svensk tidskrift* 1916, 173-182
- Svedelius, W. E., 1856. *Om stats-rådets ansvarighet. Afhandling i svensk stats-rätt*. Upsala, J. Sundvallson
- Svensk tidskrift*, 1914. Heliga grundsatser, 81-89

Litteratur:

- Andrén, Georg, 1937. *Tvåkammersystemets tillkomst och utveckling*. Sveriges Riksdag. Stockholm, Victor Pettersons bokindustriaktiebolag
- Aronson, Torbjörn, 1990. *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Stockholm, Norstedts Förlag AB
- Brusewitz, Axel, 1951. *Kungamakt, herremakt, folkmakt. Författningskampen i Sverige (1906-1918)*. Stockholm, Tidens förlag
- Elvander, Nils, 1961. *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865-1922*. Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Stockholm, Almqvist & Wiksell
- Heckscher, Gunnar, 1939. *Svensk konservatism före representationsreformen I. Den historiska skolans genombrott i Sverige*. Uppsala, Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala IX
- Heckscher, Gunnar, 1943. *Svensk konservatism före representationsreformen II. Doktrin och politik 1840-1865*. Uppsala, Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala XVIII
- Kihlberg, Leif, 1922. *Den svenska ministären under ståndsriksdag och tvåkammarssystem. Intill 1905 års totala ministerskifte*. Uppsala, Almqvist & Wiksells boktryckeri A-B
- Kilander, Svenbjörn, 1991. *Den nya staten och den gamla. En studie i ideologisk förändring*. Uppsala, Acta Univesitatis Upsaliensis
- Koselleck, Reinhart, 1985. *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. Cambridge, Massachusetts and London, England, MIT Press
- Kurunmäki, Jussi, 1996. *Patriotismi poliittisena käsitteenä Ruotsissa 1860-luvulla. Käsitys isänmaallisuudesta valtiopäiväreformikeskustelun valossa*. Valtio-opin lisensiaattityö. Jyväskylä, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto
- Lagerroth, Fredrik, 1968. *Våra partiers historiesyn*. Lund, Gleerups
- Lewin, Leif, 1984. *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*. Stockholm, Norstedts
- Norborg, Lars-Arne, 1988. *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen. Svensk samhällsutveckling*. Stockholm, Esselte studium
- Nyman, Olle, 1966. *Tvåkammersystemets omvandling. Från privilegierätt till demokrati*. Samhälle och Riksdag del III. Stockholm, Almqvist & Wiksell

- Paajaste, Kai, 1998. *Makten från svunna tider – mot framtiden. Om 'parlamentarismen' i den svenska politiska 1900- och 1910-talsdebatten*. Pro gradu -avhandling i statsvetenskap. Jyväskylä universitet
- Palme, Sven Ulric, 1959. *Karl Staaff och storstrejken 1909*. Stockholm, Albert Bonniers Förlag
- Skinner, Quentin, 1988. Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action, i James Tully (red.), *Meaning and Context*. London, Polity, 97-118
- Skinner, Quentin, 1989. The state, i Ball, Farr & Hanson (red.), *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge, CUP, 90-131
- Steinmetz, Willibald, 1993. *Das Sagbare und das Machbare. Zum Wandel politischer Handlungsspielräume. England 1780-1867*. Stuttgart, Klett-Cotta.
- Stenkvist, Jan, 1987. Sven Hedin och bondetåget, i Johannesson et al., *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914*. Stockholm, Tidens förlag, 246-347
- Stjernquist, Nils, 1990. Sveriges riksdag, i Krister Ståhlberg (red.), *Parlamenten i Norden*. Åbo, Åbo Akademi, 69-109
- Stråth, Bo, 1992. *Folkhemmet mot Europa. Ett historisk perspektiv på 90-talet*. Falun, Tiden
- von Sydow, Björn, 1997. *Parlamentarismen i Sverige. Utveckling och utformning till 1945*. Stockholm, Gidlunds Förlag
- Tingsten, Herbert, 1933. *Demokratiens seger och kris*. Ingår i serien Lorents, Yngve (red.) *Vår egen tids historia 1880-1930*, Stockholm, Bonniers
- Tingsten, Herbert, 1969. *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners Förlag
- Viroli, Maurizio, 1992. The Revolution in the Concept of Politics, i *Political Theory*, vol. 20, No 3, August 1992, 473-495

DET PARLAMENTARISKA TOMRUMMET I SVERIGE. En studie i den statsvetenskapliga begreppsdebatten 1920-1939.

Inledning

Parlamentarismens princip är sedan länge ett obestritt inslag i det svenska politiska livet. Regeringsformen 1973-74 grundlagsfäste parlamentarismen, men de parlamentariska strömningarna i början av seklet hade vunnit sådan styrka att man accepterat det parlamentariska regeringssättet som en del av statsskicket. I den politiska verkligheten på 1920-talet stötte man på parlamentariska svårigheter som baserade sig på de föregående årens reformer i regeringssystemet samt rösträtts- och valsättsfrågorna. Dessa reformer lade en demokratisk grund i stället för grundlagens dualism för det fortsatta politiska livet i Sverige. Reformerna byggde på ett 'svenskt' tolkningssätt, reformargumenten var iklädda den konservativa språkdräkten. Det konservativa och nationalistiska tänkandets väsentligaste beståndsdel hade varit det att man måste kunna motivera både de bestående förhållandena och reformtankarna med ett tolkningssätt som betonade svenskheten i det stora hela. Det var en tradition som kommit till som ett arv från stormaktstiden.

Syftet i denna artikel är att analysera den debatt om parlamentarismens motivering och ställning som pågick i Sverige från och med 1920 fram till andra världskriget då man redan övergått till den majoritetsparlamentariska perioden. Primärmaterialet består av de artiklar som under denna debatt kommit ut i *Statsvetenskaplig Tidskrift*. De utgjorde den teoretiska grunden eller vetenskapliga aspekten i diskussionen om parlamentarisk politik i Sverige. Jag skall lägga vikt på tre frågor som jag anser ha varit betydelsefulla för en lyckad motivering för parlamentarismens fördel.

Den första frågan berörde sättet hur man förhöll sig till den s.k. maktkonstellationen. Utifrån det dualistiska perspektivet betonade man relationen mellan kung och riksdag. Regeringen utgjorde antingen en grupp rådgivare för kungen eller underordnades riksdagen. Enligt den demokratiska tolkningen spelade kungen rollen som en formell medlare medan förhållandet mellan regering och riksdag var det avgörande. Trots att den förra uppfattningen var perifer

så utgjorde den ett hot mot parlamentariska riktningar under inflytandet av antiparlamentariska tendenser i övriga Europa. Den andra frågan gällde parlamentarismens tillkomst, hur man betraktade den parlamentariska historien. Det avgörande var hur man motiverade övergången från dualism till parlamentarism. Den tredje frågan var sammanknippad med den andra. Det gällde att hitta en svensk tolkning som dessutom pekade på att politik inte var strider, utan man måste kunna framhäva politiken som ett slags balanssystem. Den svenska historieskrivningen hade allt sedan tillkomsten av 1809 års regeringsform och riksdagsreformen 1866 presenterat den svenska politiken som konsten att kunna kompromissa. Man knöt samman koalitionsregeringarnas idé på 1900-talet med de svenska kompromisserna från 1800-talet. Genom att betona parlamentarismen som ett slags kompromisspolitik i rent politiska syften lyckades man motivera parlamentarismen även i minoritetsförhållandena. Man förstärkte på ett anakronistiskt sätt också den traditionella (och konservativa) tolkningen om svensk politik att en enorm samförståndsanda stod att finnas bakom all politik i Sverige.

Metodologiskt och teoretiskt sett är min forskningsansats knuten till historisk textanalys med den utgångspunkten att språket inte är ett neutralt medel eller medium med vilket man helt enkelt kunde beskriva saker och ting på ett objektivt sätt. Språket är ett medium där begrepp laddas med olika betydelser som är stridbara, man tvistar om på vilka sätt dessa begrepp kan användas. Begreppen är mer eller mindre bundna till den historiska kontexten de används i. Detta syns kanske tydligast just i sådana frågor som innebär försök till politiska reformer eller som i alla fall har en ny aspekt som klart strider mot det gamla vad gäller tolkningen om dess olika betydelser.

Tanken om det historiska sammanhanget har ofta förbisetts i den svenska politiska historieforskningen som inte fokuserat sitt intresse på parlamentarismen i sig. De främsta forskningsintressen från samma tid då frågan om parlamentarismen var som mest akut har då utgjorts av den ekonomiska politiken, arbetslöshetspolitiken, bostadspolitiken och fackorganisationen i Sverige som indikatorer för den svenska demokratis frammarsch. Detta intresseområde har dessutom varit oftast bestämt av socialhistorisk, strukturalistisk och system- och strategiinriktad forskning (Nilsson 1993, Petterson 1993). Min egen utgångspunkt ligger däri att man måste sätta debatten om parlamentarismen i sin egen kontext och att man tar den dåtida diskussionen på allvar, utan några förutbestämda uppfattningar om händelseloppet.

Därför skall man, för att tala med Quentin Skinner, skrapa fram den för tiden typiska normativt-evaluativa vokabulären som sätter gränser för vad man kan och vad man inte kan göra på den språkliga nivån. (Skinner 1978)

Meningen i mitt arbete är att utföra en historisk analys av den argumentation som förekom i debatten om den svenska parlamentarismen. Min strävan är vidare att modifiera den av Skinner framförda ansatsen att med hjälp av 'den innovativa ideologens uppgift' (Skinner 1988: 112) läsa fram förändringar i det politiska tänkandet. Jag kommer att studera det hela genom ett perspektiv för den innovativa ideologiska argumentationen, som eftersträvar att analysera en bredare politisk situation i stället för politiska intentioner av enskilda politiska subjekt. Jag fäster min uppmärksamhet främst vid politiska tvister om ett begrepps performativa funktion. Då kämpar man om ordets bedömande eller evaluerande styrka (berömma, bifalla, kritisera och fördöma t.ex.). Man har två olika alternativa sätt att gå tillväga för att åstadkomma förändring. För att bli av med det rådande sättet att använda begrepp kan man antingen helt enkelt kasta en term ur vokabulären och på det sättet visa sin mening eller med hjälp av kontexten visa att man använder ett ord bara för att beskriva utan någon som helst evaluerande aspekt. För det andra gäller det att börja använda ett begrepp på ett nytt evaluerande sätt och att samtidigt göra det klart för andra språkbrukare. (Skinner 1989: 6-19) I den nyare diskussionen har Skinner betonat att legitimeringen bakom förändring och omtolkning ligger i det att begreppen har en viss grad av grannskap. Ett begrepp är kontingent i den betydelsen att när man tolkar eller beskriver det (normativt) så finns det tillräckligt med grannskap mellan den ena och andra beskrivningen eftersom de termer som man använder för att beskriva kan ju användas på olika och motsatta sätt. Man kan få dygden att se ut som en last och vice versa. (Skinner 1999: 66-70)

För att hitta exempel på det andra alternativa handlingsättet, att ge begreppen nya evaluativa innehåll, behöver man inte anstränga sig hårt. Sådana begrepp som statsintresse och konstitution (se Paajaste 1998: 201-204) men också självaste parlamentarismen var föremål för i grovt taget två olika synsätt beträffande statsvetenskapliga och historiska forskningsprojekt. Det konservativa betraktelsesättet var starkt och hävdade kungens befogenheter som motpol till riksdagens. Tanken gick ut på att regeringsformen av 1809 och representationsreformen 1866 hade förelagt en nästan helig dualism mellan dessa två statsmakter, men också mellan

riksdagens första och andra kammare. Den liberale justitiestatsministern Louis De Geer hade varit upphovsmannen bakom tvåkammerreformen 1866 och resultaten av hans *åtgärder* betraktades av de konservativa som sublima och orubbade, något som inte gick att ifrågasättas. Parlamentarism hade De Geer inte velat höra av.

Men nu kom De Geer och speciellt hans *intentioner* att omvärderas av 1900-talsliberalerna. I en omfattande artikel sökte Nils Alexandersson (1915) att påvisa att den främsta pådrivande kraften bakom De Geers agerande hade varit tanken om ett parlamentariskt styrelsesätt. De Geer var enligt Alexandersson tvungen att kompromissa denna tanke med den dualistiska eftersom tiden inte ännu hade varit inne för att kunna gå över från kungamakt till parlamentarism. Men i det stora hela hade De Geers syfte varit att kungariket skulle efter en övergångsperiod med den kompromissade dualismen ha nått fram till parlamentarismen. Denna i korthet beskrivna tolkning kom att utgöra den s.k. brusewitzska skolans grundläggande idé bakom de olika forskningsprojekt som olika forskare drev under ledning av Axel Brusewitz. De skulle föra fram bevis på att parlamentarismen i Sverige var en oumbärlighet och att man nödvändigtvis skulle komma fram till detta, eftersom författningens inre betingelser och utveckling var sådana. Därför borde statsvetarna rikta sig mot praxis i stället för en ensidigt juridiskt färgad statsuppfattning och den levande författningens utveckling i stället för den ofullständiga och motsägelsefulla konstitutionen (Brusewitz 1920b: 289).

Efter parlamentarismens genombrott

Parlamentarismens förkämpar i Sverige var först och främst sysselsatta med att motivera parlamentarismens duglighet och tillämpningsbarhet i de svenska förhållandena. Det svenska statsskicketts grunder var fästa vid 1809 års dualistiska regeringsform som innebar ett slags dubbeldualism där å ena sidan makten var delad mellan kungen och riksdagen och å andra sidan mellan riksdagens bägge kamrar.

Man kan karakterisera tvisten så att frågan om parlamentarismens införande eller icke införande i början av 1900-talet tillspetsades till att gälla valet mellan det 'konservativa' systemet och det nya idealet om parlamentarism, som lanserades av den liberale ledaren och statsministern Karl Staaff. Det förstnämnda systemet var försett med en massa rösträttstreck och en

dualism mellan kung och riksdag medan det liberala idealet satte regeringen i den ledande positionen och lade den politiska tyngdpunkten vid andra kammaren medan första kammaren skulle ha lämnats orörd och så otidsenlig. För Staaff var parlamentarismen gällande rätt som alla parter hade att följa. Börat var samtidigt varat. Grundlagen ger statslivet bara dess yttre ram och därför måste den fyllas ut med en konstitutionell praxis. Staaff argumenterade med ett schema där författningsutvecklingen skulle leda till parlamentarismen, och det var helt olönsamt, om icke en total brytning mot rättsutvecklingen, att bekämpa detta tänkesätt.

Resultatet av kampen blev överraskande för alla. Trots parlamentarismens genombrott fick de konservativa igenom ett bevarande moment genom det proportionella valsättet. Som en följd därav fick man ett splittrat partifält i stället för två stora block den staaffska parlamentarismens idé hade förutsatt. Staaffs ideal byggde på den verklighetsbild han i början av 1900-talet tänkte sig skymta då den åtskiljande vattendelaren stod mellan höger och vänster.

Efter parlamentarismens slutliga genombrott, då kungen drog sig undan och det liberal-socialdemokratiska regeringssamarbetet 1917 inleddes, började den inre diskussionen inom socialdemokratin om partiets principiella program få vind i seglen. Frågan var om socialdemokraterna nu skulle gå över till mera socialistiskt präglade mål, eftersom demokratin med allmän och lika rösträtt börjat ligga förtöjd vid det svenska statsskicket. Detta ledde till att det band som funnits mellan liberalerna och socialdemokraterna upplöstes. (Thulstrup 1968: 109-110) Liberalerna drevs i allt högre grad till samarbete med högern. En ny skiljelinje mellan socialdemokrater och högern uppstod i stället för den gamla skiljelinje som funnits mellan högern och vänstern under kampen om parlamentarismen. Det som nu skilde blocken åt var frågan om statens roll i näringslivet. Det som av den socialistiska terminologin stämplades som borgerlighet, var i stort sett identiskt med liberal näringspolitik. (Lewin 1984: 160) Härmed var minoritetsparlamentarismens period i den svenska politiken inledd och den varade fram till 1932 då socialdemokraterna och bönderna etablerade sitt samarbete.

Det liberala samlingspartiet hade dessutom splittrats i två partier, de frisinnade och liberalerna. När den frisinnade Carl Ekman efter flera kortlivade regeringar bildade regering 1926 fann han att det frisinnade programmet hade största chanserna, eftersom han ansåg de små partierna kunna hävda sig genom sin obundenhet. Då högern ansågs föra penningens talan

och socialdemokraterna representera klassintresset, stod de frisinna för medborgarintresset. Den frisinna politiken såg till helheten så att den motsvarade 'stämningen i landet'. Så skulle regeringspolitiken ha varit representativ för folkmeningen. Trots anklagelser för att hoppa mellan de politiska lägren för att söka stöd ansåg Ekman själv att det frisinna partiet var det parti som stod för fasthet och kontinuitet i politiken i och med de uppgörelser det kunde uppnå mellan olika partier. (Lewin 1996: 58-59)

Ekmans ståndpunkt var att den politiska verkligheten måste gå före de teoretiska framställningarna. "Parlamentarismen i dess gamla gestaltning – då man tänker sig parlamentarism under växelverkan endast mellan två stora partier" var enligt honom ett minne blott. Motiveringen till detta var att denna uppdelning var en gång en teoretiskt oemotståndlig idealbild för den folkliga självstyrelsen, men att verkligheten med ett mångpartisystem vilade på mera osäkra grunder där voteringsresultaten aldrig var i förväg givna (Lewin 1996: 57). Den idealbild Ekman talade om baserade sig på den av Staaff framburna uppfattningen att regeringen borde vara stark både i betydelsen stor nog att behärska parlamentet och enig nog att driva en konsekvent politik. Men när det svenska parlamentariska livets verklighet efter 1920 tog en annan väg än den som parlamentarismens förkämpar hade tänkt sig, blev det en uppgift för statsvetare att förmå minoritetsparlamentarismen att rymma in i parlamentarismens begrepp även teoretiskt. Den skytteanska professorn Axel Brusewitz åtog sig denna uppgift och kom till slutsatsen att en regering utan egen fast majoritet kunde grunda sin tillvaro på "ett slags negativt förtroende från parlamentets sida" (Brusewitz 1929: 327), den kunde leva på förutsättningen att den inte direkt ogillades, att den tolererades av riksdagen.

Att motivera parlamentarism

En av de nyare forskarna har sagt att Brusewitz trots sin klarsynthet inte kom att råda någon bot på de brusewitzska forskarnas grundläggande problem. Brusewitz vidgade och preciserade visserligen begreppet parlamentarism, men den brusewitzska skolans problem kom att kvarstå – "krävs det starka partibildningar för att kunna skönja en utveckling mot ett parlamentariskt styrelseskick?" (Nyman 1999: 67). Frågan om parlamentarism gällde dess form: hurdan parlamentarism var önskvärd eller icke-önskvärd? Parlamentarismens funktionsdug-

lighet hade inte visat sig vara den som man önskat sig före genombrottet. Och till sist gjorde socialdemokraterna och bönderna upp den s.k. kohandeln vid den ekonomiska och arbetslöshetspolitiska krisen 1932. Många ansåg kohandeln vara förfärlig eftersom bägge partierna hade gjort stora eftergifter till den andras förmån för att åstadkomma denna stora kompromiss, som för sin del banade väg för den senare majoritetsparlamentarismens period och socialdemokraternas spirande hegemoni i svensk politik under 1900-talet.

Parlamentarism och dualistisk tradition

Den konservativa uppfattningen byggde i stort sett på den statsfilosofi som den boströmska skolan representerade. C. J. Boströms filosofi har karakteriserats som "byråkratfilosofi" vars allmänna tendens var att överskylla den sociala verklighetens intressekonflikter. En ideell harmoni mellan samhällets olika delar postulerades utan att fördjupa sig i dess problematik. Utifrån denna grund kunde då kritik mot bestående politiska och sociala förhållanden avvisas. Om kritik uppstod, så hade man bristande insikt om statens idé och samhällslivets organiska harmoni. (Elvander 1961: 68, Tingsten 1941: 28-30) Vid sidan av monarken, som det högsta organet för det offentliga (rätten), betonades betydelsen av en fast, oberoende och kompetent förvaltning. Även riksdagen skulle ge vika för den verkliga sakkunskapen och därmed underordna sig de sakkunniga i kungens tjänst. Enligt denna uppfattning skulle ministrarna äga monarkens förtroende, inte folkrepresentationens. Boström krävde att ministrarna skulle avgå om de inte kunde instämma med kungens beslut – det skulle strida mot förnuftet och vara kränkande mot ministrarna om de i sådana fall skulle stanna kvar och verkställa monarkens befallningar mot sin egen övertygelse. (Elvander 1961: 44-45, 465)

Mot bakgrund av att statsråden i Sverige hade uppfattats som kungens rådgivare kom den konservativa uppfattningen till den slutsats att regeringen måste stå över partierna. Detta ansågs vara den främsta förutsättningen för en inre harmonisk utveckling och ett framgångsrikt hävdande av yttre självständighet – den främsta förutsättningen för att regeringen kunde bli stark. Parlamentarismen kunde inte i denna tolkning åstadkomma någon stark regering eftersom detta perspektiv innehöll endast två möjligheter, antingen ett system där regeringen tjänstgjorde som monarkens rådgivare eller en regerande riksdag som man hade erfarenheter av från frihetstiden. (se Hallendorff 1911: 398, Stavenow 1916: 182) Regeringen ansågs vara

starkt knyten antingen till monarken eller till riksdagen. I bägge fall skulle den mer eller mindre vara bunden av befallningar av sin härskare och därför hade de som yrkat på parlamentarismen till synes arbetat för något som var långt ifrån en stark regering och en lydig riksdag.

Detta synsätt baserade sig på historien om det gamla och enhetliga Sverige där tolkning efter tolkning byggde på varandra. Alltsedan 1700-talet och den förlorade stormaktstiden hade Sverige i allt större grad blivit s.a.s. objekt för sig självt. Den underliggande tanken hade blivit att få till stånd en ekonomisk tillväxt speciellt inom jordbrukssektorn som både kunde kompensera för de förlorade provinserna liksom också ge ett visst överskott. Denna tanke byggde vidare på den ekonomiska och politiska idédebatten på 1700-talet enligt vilken makt och välstånd antingen kunde uppstå genom erövring eller näringarnas förkovran (Magnusson 1994: 63). Trots sin förlorade ställning som stormakt ville Sverige bli stormakt igen. Då gällde det att erövra de förlorade delarna av riket inom Sveriges gränser åter – på ett vertikalt och ekonomiskt sätt i stället för den horisontella maktexpansionen.

Man började bygga upp en nationalstat som var mäktig nog att implementera lagar och förordningar men som samtidigt hade legitimitet och acceptans bakom sig. Statens påbud ansågs inte som förtryck eller knappast ens som översitteri. (ibid. 69) Tim Knudsen och Bo Rothstein har karakteriserat den svenska historien som en historia med statlig *drive*, 'statism'. Efter det trettioåriga kriget påbörjade man ett projekt med statsuppbyggande där den militära eliten och den ekonomiska och politiska eliten kom att vara nära sammanvävda. Militära normer och aristokratiska värden behöll sin styrka eftersom dessa bägge grupper hade en stor inverkan på politiken och administrationen. Trots att representationsreformen 1866 ledde Sverige från ståndstiden till tvåkammarriksdagens era blev också den bevarande. I Sverige hade bönderna som det fjärde ståndet spelat en unik roll i jämförelse med övriga europeiska länder. I och med denna reform som till sist fick främst av allt en konservativ stämpel organiserades böndernas representation till riksdagens andra kammare. Efter representationsreformen kom skiljelinjen att gå mellan protektionister och frihandlare och så småningom började de konservativa vinna fotfäste både bland stadsborna och på landsbygden med sin protektionistiska och militaristiska ideologi, med sin nationalistiska konservatism. (Knudsen – Rothstein 1994: 205-209)

Reformerna på 1900-talet genomfördes under intryck av ett konservativt synsätt och språkbruk. Också de blev bevarande både på den argumentativa och institutionella nivån. De sociala och demokratiska strävandena blev införlivade i det korporativa samhället som härstammade från den äldre byråkratiska tiden. Motiveringen var att man i och med den på folkrörelsebasen byggda medborgerliga integrationen kunde åsidosätta mer eller mindre tillfälliga intressetvister och åstadkomma fungerande demokratiska kompromisser i stället för strikta och hårda klassmotsättningar. (Stråth 1988: 37)

Inom ramen för denna tolkning var frihetstidens parlamentarism en byråkratisk parlamentarism, eftersom den gamla ståndsriksdagen innehöll ett starkt ämbetsmannaelement. Det främsta ståndet har karakteriserats väsentligen utgjort ett ämbetsmannastånd. Därmed följde det att riksdagen blev ett mäktigt ämbetsverk som kontrollerade regeringen och underordnade förvaltningen och rättsväsendet. (Stavenow 1916: 176) I och med frihetstiden sjönk regeringen till en obetydlighet medan den byråkratiska uppfattningen aldrig försvann. Enligt den byråkratiska uppfattningen sågs riksråden som en sorts förmän och man misstänkte dem vilja använda sin auktoritet till obehörigt intrång på de maktägande ständernas egen fria verksamhet. Detta var minnena från rådsväldets glänsande dagar på 1600-talet som stötte på 1700-talets byråkratstänkande. Därför gällde det att balansera mellan dessa nedärvda riktningar när vänstern höjde sina röster om parlamentarismen på 1900-talets första decennier (se Hallendorff 1911: 399).

När man insett att det inte längre lönade sig att kämpa mot självaste demokratin gällde det att försöka styra demokratiska principer i praktiken in på en sådan väg som inte helt bröt mot det gamla och ärorika konservativa synsättet. Det demokratiska styrelsesättet skulle bygga på den konservativa ledstjärnan, statsintresset som för sin del styrde den praktiska politiken till kompromisser under dualismens ljus (se Paajaste 1998: 201-204, Paajaste 2000). Det var utifrån denna bakgrund Fredrik Lagerroth 1943 ville förbehålla parlamentarismens begrepp för ”den rena parlamentarismen” som betydde en skarp dualism mellan regering och opposition, mellan majoritet och minoritet. I ett effektivt tvåkammerssystem skulle parlamentarismen betyda det att ett och samma parti hade majoritet i båda kamrarna. Lagerroth definierar begreppet parlamentarism så att en regering avgår, när den ser, att förtroende inte

längre finns, och ”avgår då hel och hållen och visar sin motståndare den égard, att den ger statschefen anvisning på dess ledare som den nya regeringens självskrivna ledamöter” (Lagerroth 1943: 5). Detta bygger på tanken om två motsatta partier, på en skarp dualism mellan ett regeringsprogram och ett oppositionsprogram.

Lagerroths plattform bestämdes av den sedan gammalt dominerande konservativa uppfattningen att ”hela vårt statskicks icke är något annat än en kompromiss mellan de absolut monarkiska och de republikanska styrelsegrundarna” och att ”politikens kvintessens är kompromissen” (ibid. 18). Denna uppfattning hade nått en ställning som rena myten inom svensk politik och historia. Som så många andra historiker och statsvetare tar Lagerroth ställning till denna myts favör genom att betrakta Louis De Geer som den svenska kompromissandans far. De Geers egen politiska handling tyder i Lagerroths tolkning på att denne av rent ideella grunder sökte en medelväg mellan ytterligheterna. För att förverkliga detta var De Geers uppfattning om regeringens ställning den att inte borde partierna bara stå över partierna utan helst borde riksdagslivet helt varit sådana förutan (ibid. 19)

Partiväsendet hade fram till 1900-talets första decennier utformat sig på ett sätt som De Geer inte kunnat räkna med. Därför kommer Lagerroth till den slutsatsen att regeringarna under samma period varit partiregeringar i den meningen att dess medlemmar i största utsträckning varit partimedlemmar. Men trots denna partianknytning har regeringarna inte varit partiregeringar i den meningen att de enbart skulle ha sökt att fullfölja sitt eget partiprogram. Tvärtom har de tagit hänsyn till andra partiers mål och skall därför betraktas som helt partilösa. Därför får också en regering som baserar sin verksamhet på ”hoppande majoriteter” anses motsvara De Geers krav på sakliga motiv för de politiska avgörandena. Det är taktiska, inte doktrinära skäl som måste bli avgörande för monarkens val av rådgivare på ett sätt där han lämnar regeringsbildningen åt den som har största möjlighet att etablera ett fruktbart samarbete med andra statsmakten. Den nya regeringen får sedan stanna kvar så länge den anser sig kunna vara riket till större nytta än någon annan tänkbar regering. (Lagerroth 1943: 25-26) Enligt denna uppfattning är Lagerroth inne på det gamla sättet att betrakta relationen mellan kung, regering och riksdag, att regeringen utgör det kungliga rådet.

Med hjälp av sin kontradiktoriska framställning av den rena parlamentarismen och den svenska parlamentariska unika utvecklingen söker Lagerroth påvisa att den parlamentarism som i början av 1900-talet eftersträvades främst av liberalerna inte var sådan som verkligheten och den parlamentariska utvecklingen senare kom att se ut. Det var inte fråga om parlamentarism med majoritetsregeln och därför kunde man inte betrakta minoritets- och koalitionsparlamentarismen som något önskvärt för de motsvarade inte idealet. Denna motsats utnyttjar Lagerroth för sin del på den ovan nämnda grunden för statsmakternas relationer. Först definierar Lagerroth det svenska statsskicket som en negation av den rena parlamentarismens begrepp för att sedan positivt bestämma det som en form av samverkan, som han betraktar som diametral motsats till samma begrepp.

Det svenska statsskicket innebär en motsats till den rena parlamentarismen: "I stället för skarpa gränser mjuka övergångar, i stället för klar himmel, under vilken man lätt finner sig tillrätta, en förvillande clair-obscur" (ibid. 32). Partisplittringen hade förlamat regeringarnas handlingskraft och de stora ytterlighetspartierna som närmast varit att räkna med som regeringsbildande neutraliserade varandra. Det gällde för det stora parti som kommit till makten att söka stöd från och associera sig med centerpartiet som på så sätt fick ett inflytande som inte svarade mot dess anspråkslösa representation i riksdagen. "Spasmodiska ryckningar fingo ersätta den äkta parlamentarismens jämna pulslag" (ibid. 10).

Ett intressant försök till att svara på detta problem gjordes 1925 av Hjalmar Haralds. Även han gick ut från en grundsats som fastställdes i och med 1866 års representationsreform, den att skillnaden mellan lant- och stadsvalkretsar inte ansågs vara stridande mot de allmänna valens princip. Meningen var att inom riksdagens organisation söka lösningar till det problem som partisplittringen medfört. En polarisering på basis av en intresserepresentation mellan landsbygden och städerna var det Haralds ville komma fram med. "Nationens huvudintressen" skulle på så sätt ha varit representerade inom riksdagen och kampen skulle i grova drag legat mellan de i landsbygden förankrade konservativa värdena och arbetarnas klassintressen. (Haralds 1925: 257)

Haralds söker botemedlet på det regeringsproblem som uppstått inom ramarna för det konservativa tänkesättet trots en större skillnad till Lagerroth. Lagerroths tankegångar bygger i

stort sätt på den gamla konstellationen som den konservativa framställningen ger vid handen. I den kan regeringen inte utgöra någon egentlig motpol till riksdagen eftersom den alltid varit antingen kungens eller riksdagens 'rådgivare'. Då måste den verkliga polariseringen ligga mellan kung och riksdag. Den stora farhågan som de konservativa hade var att kungen, och så även den praktfulla dualismen, skulle gå förlorat och att man därmed verkligen var inne på en regerande riksdag igen.

Haralds tanke var att denna motsättning mellan land och stad skulle genomföras ordentligt, att man "skulle rensa ut den icke jordbruksidkande befolkningen från lantvalkretsarna och därigenom renodla den" (ibid. 258). Denna intressepolarisering skulle dessutom kompletteras med enmansvalkretsar med tilläggsmandat, eftersom majoritetsval i enmansvalkretsar betyder ju det att det ena partiet blir underrepresenterat. Därmed kunde man undvika felet att det ena partiet skulle få ett i medeltal mindre antal representanter i förhållande till röstetalet än det andra och vice versa på samma sätt som man tänkt att den proportionella valmetoden skulle gjort, men utan dess splittrande verkan. Men grundtanken var ju den som av en liberal redaktör, Torsten Fogelqvist formulerades så att det proportionella valsättet var försedda "med en massa matematiska spärrhakar och vindstjälare, som göra en verklig kursomläggning omöjlig. [...] De proportionella valen ha en stor förmåga att konservera och framför allt att konservera olusten" (Fogelqvist 1920: 550).

Haralds ståndpunkt var en intressant blandning av den konservativa dualismen och 'den rena parlamentarismens' definition som Lagerroth hade yrkat på i annat syfte. Meningen var att åstadkomma en fungerande relation mellan regering och riksdag på basis av en klart tudelad motsättning och demokratisk grund. Samtidigt skulle den gamla bondetraditionen behållas stark som i städerna försvårat förhållandet borgerliga inbördes, mellan resten av högern och de vänsterborgerliga. Haralds ansåg att socialt homogena lantmannavalikretsar tillsammans med 'rena stadsvalkretsar' skulle befrämja ett tvåpartisystem på grund av sin motsats. (Haralds 1925: 264)

1920-talets politik innehöll inte det mått av idékamp som den rena parlamentarismen krävde. Det var detta Haralds sökte besvara. Politiken hade varit en tämligen liberal centerpolitik. Det kompromissades från fall till fall mellan motsatta politiska åskådningar och rivaliserande

sociala intressen. Enligt Lagerroth liknade denna minoritetsparlamentarism utskottsparlamentarism. Den hade i sin tur likheter med den frihetstida parlamentarismen i det att regeringen kunde bli verkställande i stället för styrande, en sorts fullmäktige för riksdagen. Den var ett slags parlamentarism i kompromissandets anda och mer realitetsbetonad än Staaffs men dessutom samtidigt mer svensk: ”Om den påminner om frihetstiden, så avviker den dock även därifrån, nämligen genom frånvaron av det tvåpartisystem, frihetstiden har gemensamt med den engelska parlamentarismen.” (Lagerroth 1943: 12)

Statsrättslig förvandling mot parlamentarism

När Axel Brusewitz formulerade sin motivering för att studera den politiska och parlamentariska utvecklingen ansåg han att man inte utan vidare fick tillerkänna den engelska parlamentarismen en allmänt normgivande karaktär när det gällde att vetenskapligt fastställa parlamentarismens konstitutiva egenskaper. ”Det vilar därför något godtyckligt [...] redan över den ur denna utgångspunkt uppställda indelningen i äkta och falsk parlamentarism.” (Brusewitz 1928: 222) Brusewitz’ framställning kan anses vara ett svenskt svarsförsök till uppfattningen som framkom i Europa på 1920-talet. Man ansåg inom vida kretsar att samhället tappat förmågan att besluta och handla och att det därmed var på väg mot sin upplösning. Weimar-republiken uppfattades som ett exempel på detta. Dessutom tänkte man att alla parlamentariska demokratier var med i denna upplösningsprocess (Tolonen 1988: 117). Å ena sidan var den växande nationalsocialistiska rörelsen i Tyskland ett tecken på detta. Å andra sidan var de kritiska anförandena om parlamentarismens oförmåga att ge positiva resultat en ännu viktigare fråga för den svenska parlamentarismen.

Den rådande uppfattningen hade sedan länge varit att det avgörande i svensk politik var den svenska utvecklingen under svenska förhållanden. Vid sidan av denna uppfattning tog Brusewitz sin utgångspunkt speciellt i ”författningens inre utveckling”. Grundtanken i detta var att statslivet inte låter sig bindas av yttre normer utan att den följer sina egna utvecklingsbanor under inverkan av de politiska krafternas rätt så oberäkneliga spel (Brusewitz 1920b: 289). Han åberopar Georg Jellineks synsätt som denne framställde i *Verfassungsänderung und Verfassungswandlung* (1906). I Jellineks arbete betonar Brusewitz den inre förvandlingens lag som författningarna i deras helhet är underkastade och som långsamt rubbar deras grundva-

lar. Enligt Jellinek kunde inte den 'objektiva' vetenskapen definiera (stats)rättens innehåll eftersom han ansåg den variera med tiden och platsen, rättens innehåll bestäms av samhällets maktförhållanden (Tolonen 1988: 111).

Statsförfattningarnas innehåll håller ständigt på att förändras tills de helt omgestaltats. När verkligheten och idealet kolliderar förklarar doktrinär konservatism utvecklingen snedviden och intar aktiv försvarsställning till skydd för de ramlade positionerna. Utvecklingen kan endast fördröjas, inte hämmas. Ett belägg på detta är enligt Brusewitz den kamp som pågått i Sverige från sekelskiftet 1900. Han anser att det är betecknande att den gamla regimens män velat kalla för revolution det som i själva verket var resultatet av en hundraårig evolution. (Brusewitz 1920b: 290-291) Kärnan i Brusewitz' tolkning är att svensk parlamentarism inte kan förstås utan att granska dess bakgrund och förutsättningar för förvandlingen inom detta statsrättsliga system. Denna synpunkt är ett försök att svara på den konservativa tolkningens svårighet att acceptera parlamentarismen som ett resultat av det svenska statslivets förändringar (se även Alexandersson 1915).

En utgångspunkt för den omtolkningsfråga som Brusewitz försökte svara på var den att man efter parlamentarismens genombrott hade fått ett 'haltande system'. Man hade ena foten i den gamla dualistiska terrängen som betonade monarkens ställning som riksdagens motvikt och andra foten inne på ny mark med demokratisk och på valutgången grundade bas. I denna situation hade man visst infört grunderna för ett parlamentariskt system i och med att kungen stigit av, men man visste ändå inte var regeringen skulle stå i sitt förhållande till kungen och riksdagen. Det var en fråga som länge varit en "antingen eller" och som inte lämnat rum för en självständig position för regeringen (se Fahlbeck 1916: 22).

På grund av den konstitutionella konstellationen hade den politiska utvecklingen under kampen om parlamentarism sett ut som om kungen med tiden överlätit sina maktbefogenheter 'bakom grundlagens rygg' till regeringen som i sin tur var på god väg att underordnas av riksdagen. (Fahlbeck 1904: 204 ff.) Parlamentarismens ivrare tyckte att reformerna inte i detta avseende varit tillräckligt långt drivna. Att ingen varaktig kontakt med riksdagen kunde komma till stånd berodde bland annat på de dualistiska traditionerna som var rådande i Sverige, att regeringarna i dessa förhållanden försummade att söka stöd i riksdagen och ta led-

ningen av riksdagsarbetet. Ett annat skäl kunde enligt Brusewitz vara det att trots att man genom tvåkammarriksdagens genomförande också skapade förutsättningarna för parlamentarismen, befäste man på samma gång dualismen i regeringssättet (Brusewitz 1920b: 304). Den avgörande skillnaden mellan de europeiska konstitutionella monarkierna och den amerikanska dualismen låg i deras maktkonstellationer. Den europeiske monarken fick i längden kämpa en ojämn kamp mot folkrepresentationen, därför att han stod på en svagare grund än den amerikanske statschefen. Den senare var en representant som stod på den folkliga grunden på samma sätt som kongressen. Man hade tagit hänsyn till de rådande maktförhållandena i USA på ett tydligare sätt än i Europa och det var därför möjligt att betrakta det amerikanska balanssystemet som ett normalt tillstånd. (Brusewitz 1923: 304)

Definieringen av begreppet parlamentarism är tudelad hos Brusewitz. Han betraktar frågan först underifrån (från partiunderlagets synpunkt) och därefter från regeringssynpunkten, ovanifrån. I det sistnämnda betraktelsesättet anser Brusewitz parlamentarismen bli ett regeringssystem och utgöra ett medel till organiserad samverkan mellan regering och parlament under den förras ledning (Brusewitz 1929: 328, Brusewitz 1920a: 39). Då finner man två slag av parlamentarism: kabinettsparlamentarism där ledningen finns hos regeringen eller kabinettet, och fraktionsparlamentarism där ledningen i sin tur vanligen finns hos representationen som är splittrad i ett flertal partifraktioner (utskottsparlamentarism).

Fallet med en partikoalition som ligger till grund för en ledande regeringsmakt, även om denna omfattar en majoritet, är mera invecklat eftersom Brusewitz anser att själva majoritetsbetingelsen inte blir förverkligad. På majoritetskoalitionens grund är såväl kabinetts- som fraktionsstyrelse möjlig och den senare till och med den vanligast förekommande formen (Brusewitz 1929: 330). Brusewitz rangordnar fraktionsstyrelsen som den värsta formen av parlamentarism. Med detta söker han att svara mot den ständiga frågan om de värsta sidorna av frihetstidens parlamentarism då det var utskotten, och då speciellt sekreta utskottet som härskade. Tyngdpunkten måste redan från början ligga på regeringens sida. (Brusewitz 1920a: 36)

Men det räcker inte med att dra skiljelinjen mellan dessa två former av hur man organiserat samverkan utan man måste gå vidare till frågan om vilken grund denna samverkan bygger på.

Det gäller att hitta tillräckligt med politiskt underlag för regeringen. Först kommer förstås den enhetliga majoritetsparlamentarismen med ett parti som utgör majoriteten i parlamentet och koalitionsparlamentarismen där flera partier utgör majoriteten i riksdagen. Speciellt den först nämnda varianten hade i praktiken visat sig vara omöjlig att uppnå och därför utvidgar Brusewitz sin definition till minoritetsparlamentarismen där man kan finna två slags former, den enhetliga minoritetsparlamentarismen och koalitionsparlamentarismen. (Brusewitz 1929: 328) För att kunna motsvara parlamentets förtroende måste regeringen företräda ett visst program, ha en viss policy i sitt arbete som gillas av parlamentet eller i alla fall inte ogillas av detsamma. Därför måste regeringen enligt Brusewitz till sin sammansättning uppvisa en viss grad av politisk homogenitet, och därför utgå ur parlamentet. Regeringens ledning och anda måste i alla fall vara ”politisk, d.v.s. på visst sätt partipolitiskt färgad” (Brusewitz 1929: 324).

Om en regering har ett program som skall följas kan en koalitionsregering duga mycket väl om den är baserad på ett majoritetsblock trots att majoriteten i detta fall inte är så fast som det skulle kunna vara. Utifrån Brusewitz’ synpunkt är inte ens minoritetsregeringar uteslutna, om man inte håller sig strängt till formeln att förtroendet skall vara konstant och på förhand garanterat (genom en formell eller faktisk överensstämmelse i politiska mål och åsikter). Denna tanke bygger på principen att alla parlamentariska regeringar måste finna stöd i parlamentsmajoriteten för att kunna genomföra sin politik – även om denna majoritet inte kan beräknas vara fast utan växlande efter omständigheterna. Därför är det inte nödvändigt att en regering skall ha ett stöd som bygger på parlamentets positiva gillande utan regeringen kan leva på förutsättningen att den inte direkt ogillas, att den tolereras alltså. En regering kan enligt Brusewitz anses uppfylla parlamentariska fordringar i det att den grundar sig på ett slags negativt förtroende från parlamentets sida. (Brusewitz 1929: 327)

Detta moment är väsentligt i Brusewitz uppställning. Den bygger på den ekmanska minoritetsregeringens verksamhet med stöd hämtat från håll till håll efter de politiska frågornas innebörd. Att godkänna koalitionsregeringen svarar mot den svårigheten att ingen enhetlig majoritetsparlamentarism syntes vara inom möjligheternas gränser. Att godkänna minoritetsregeringar inom ramarna för toleransprincipen svarar i sin tur mot de faktiska förhållandena där Ekman drev sitt vågmästeri som i övrigt förebråddes på grund av sin ’policylöshet’; det kritiserades till exempel av en socialdemokrat för att vara ”det förbannade system, där man

ena dagen är i armkrok med amiral Lindman och andra dagen i armkrok med Per Albin Hansson, och där ingen svensk medborgare överhuvud taget vet, vad som skall hända” (Nyman 1944: 13). Men det viktigaste var – för att inte glömma de antiparlamentariska strömningarna med Carl Schmitt bland andra representanter (se Frykholm 1934) – högeropinionen mot hoppande majoriteter som visar ”rakt tillbaka till gammal svensk parlamentarism med en af konungen utsedd regering utanför och ovanför partierna, hvilken under förhandling med dem får majoritet för sina förslag genom bifall från olika sidorna” (Fahlbeck 1916: 101). Minoritetsparlamentarism måste kunna inrymmas för annars skulle parlamentarism i sig kunna ifrågasättas på ett svårhanterligt sätt, ett försök till detta var ju den ovan diskuterade artikeln av Fredrik Lagerroth (1947).

Av denna anledning, att tendenser mot ett system med statschefen i spetsen inte var helt främmande i Sverige när olika svårigheter inte kunde upplösas på parlamentarisk grund, kritiserar Brusewitz både Hugo Preuss’ och Robert Redslobs ansatser i *Denkschrift* av 1919 respektive *Die parlamentarische Regierung in ihrer wahren und ihrer unechten Form* av 1918. Han anser att felet i deras resonemang låg i det att inom parlamentarismens ram vilja grunda regeringsmaktens styrka på en självständigt opererande statschef (Brusewitz 1928: 225-226). Resultatet av detta skulle bli ett dualistiskt styrelsesätt i stället, alltså raka motsatsen till parlamentarismen.

Det avgörande för Brusewitz var att regeringen för sin ämbetsutövning i en ledande position ägde parlamentets förtroende (Brusewitz 1929: 324). För majoritetsparlamentarismens del utgör detta en klar och oemotsäglich grund. Det väsentliga i all parlamentarism är alltså kravet på samstämmighet mellan regering och parlament. Detta betyder att dualismen mellan statsmakterna är hävd eller att det parlamentariska förtroendet är det avgörande för regeringens existens. En av de omedelbara konsekvenserna av detta är att en regering som förlorat parlamentets förtroende måste avgå.

Det finns två slag av avgångsanledningar, riksdagens vägran att godkänna regeringspropositioner och uttryckliga misstroendevota. Fallet med misstroendevota är tydligt men ett avslag av propositioner behöver inte nödvändigtvis vara uttryck för misstroende från parlamentets sida. Om man ska betrakta avslaget som misstroendeförklaring beror på storleken eller vik-

ten av regeringsförslaget; gäller det en viktig proposition som berör till exempel regeringens arbetsprogram blir saken svårare och därmed kan en saklig ööverensstämmelse vara blottad vilket kan ge regeringen anledning att avgå. I varje fall kan detta som helhet betraktas som relativt – det beror på frågorna, omständigheterna, vad parlamentet vill säga med nederlaget o.s.v. (ibid. 325-326)

Brusewitz diskuterade den tyska författningen som ett av de bästa exemplen på den parlamentariska utvecklingen. I Tyskland tillskrev författningen att regeringens chef skulle leda dess arbete i enlighet med en arbetsordning. Och vidare hade den tyska rikskanslern ensam bestämmanderätten över politikens riktlinjer och därför bar han ansvaret inför riksdagen. Ministärens politiska homogenitet fick sitt uttryck här och rikskanslerns ställning inom regeringen erinrade både om en engelsk premiärminister och om en rikskansler av den äldre tyska typen. Den nya organisationen skilde sig från den gamla kanslersregimen genom den ganska självständiga verksamhetskrets som tilldelades de olika fackministrarna. (Brusewitz 1928: 202-204)

Dessa bestämmelser i den tyska författningen var ett försök att statsrättsligt fixera det parlamentariska styrelsesättet. Först efter första världskriget kom nya konstitutioner till som i detalj försökte kodifiera parlamentarismen och svårigheterna har inte varit av ringa betydelse, men ”anmärkningarna rikta sig kanske mindre mot utförandet än mot själva tanken att i paragrafform söka omsätta ett politiskt system, vars främsta egenskap är förmåga att smidigt låta anpassa sig efter omständigheternas skiftade krav” (Brusewitz 1928: 203). Det var alltså viktigt att även i rättslig form få parlamentarismen införlivad i en författning och detta kan bäst förstås som en motreaktion till den konservativa betoningen av regeringsformen och riksdagsordningen i Sverige.

Att Brusewitz betonade parlamentarismens konstitutionella förankring har sin motivering i det att hans betraktelsesätt hade vissa anknytningar till det tyska och speciellt till Jellinek relaterade statsvetenskapliga synsättet. Att kodifiera parlamentarismen statsrättsligt betydde kort sagt en tankegång enligt vilken parlamentarism var den utvecklingspunkt som all politik skulle komma att nå fram till. Här knyter Brusewitz an till den svenska diskussionen genom att framhäva vikten av en svensk säregen politisk utvecklingslinje. Men i de punkter som följer

sammanflätas Brusewitz' utgångspunkter med de som Jellinek har, att rättens innehåll bestäms av samhällets maktförhållanden som varierar med tiden och platsen. Detta konstaterande betyder att det är det rådande tillståndet som blir avgörande, att varat blir bört – förutsatt att man kunnat fastslå att det faktiskt finns en evolutionär utvecklingslinje som tar sin väg fram till det parlamentariska styrelsesättet. Då vägleder ”den normativa kraften av det faktiska” denna tolkning. Utifrån denna tolkningspunkt gäller det då att stabilisera situationen eftersom människor har en benägenhet att anse stabiliserade omständigheter som normala och att det normala likställs med det rätta. På detta sätt blir de faktiska maktförhållandena rättsliga. (se Tolonen 1988: 109-111)

Brusewitz vill i frågan om de idépolitiska och realpolitiska faktorernas inverkan på den konstitutionella utvecklingen påstå att den ideologiska konstruktionen i allmänhet har spelat större roll för den konstitutionella monarkin än för parlamentarismens uppkomst – alltså att parlamentarismen byggd på praxis. Vad detta betyder är att man gått så att säga bakfram eftersom författningarna inte följt de faktiska maktförhållandena utan de har fastslagits utan att ta hänsyn till frågan om rättsnormernas effektivitet och varför människor i övrigt (under normala förhållandena) följer rättsliga normer. Utifrån denna synvinkel borde man förstå de svårigheterna som uppstått efter parlamentarismens genombrott med ’konservativa hinder’ såsom valsättet:

”Den konstitutionella monarkien har, för att använda den jellinekska terminologien, tillkommit genom författningsändring, som i regel varit totala, parlamentarismen åter vanligen genom författningsomvandling, som ej ändrat författningsens bokstav.”
(Brusewitz 1923: 300)

Brusewitz bestred uppfattningen att parlamentarismen skulle varit ett brott mot den svenska konstitutionella utvecklingen; tvärtom hade parlamentarismen överallt i världen kommit till genom framåtskridande utveckling. Han fortsatte att följa Staaffs spår att hävda förändring i praxisen, inte i bokstaven.

Monarkins och dualismens förfall och parlamentets segrande maktställning betyder inte parlamentarismens genomförande, utan bara dess förutsättningar som dock är oundvikliga sådana. Ett organisationsproblem kvarstår om regeringsmaktens organiserande på demokratisk grund. Brusewitz framhäver att lösningen av detta problem ligger i maktens koncentration

hos en regering som utgår ur parlamentet som på så sätt vilar på parlamentets förtroende. Detta visar enligt Brusewitz parlamentarismens genetiska anknytning till den konstitutionella monarkien.

”Det kan nämligen sägas, att redan i den konstitutionella ministeransvarigheten ligger ursprunget nedlagt till denna ministärens upphøjelse till reell maktfaktor. Maktens ansvar kräver med en viss naturnödvändighet maktens självständiga utövning. Följden blir ministärens emancipation från den personliga kungamakten samt anknytning till representationen, en process som näres och påskyndas av den fortgående demokratiseringen.” (Brusewitz 1923: 301)

I sin serie av artiklar främst publicerade i *Statsvetenskaplig Tidskrift* kom Brusewitz till sist fram till en definition av parlamentarism som mer eller mindre var betingat av den minoritetsparlamentariska verkligheten. Hans mening var att fånga in också den i sin definition av parlamentarismens begrepp med tanke på de händelserna som skymtade både inom europeisk och inom svensk politik. Men trots att den svenska historieskrivningens betoning av den egna och svenska utvecklingen och praxisen yppade sig i hans framställning var det inte tillräckligt med det. Han anknöt sin framställning ändå inte tillräckligt starkt till 'Sverige'.

Parlamentarism som kompromissande

Att en lucka inom det parlamentariska livet fanns för att fylla, och som inte kunde godkännas fylld med den brusewitzska tolkningen, bevittnar Georg Andréns utgångspunkt i hans inlägg i debatten. Andréns utgångspunkt ligger i hans konstaterande att ”den vidgade erfarenhet, som den sista tiden givit om parlamentarismen, måste man möta med ett vidgat begrepp.” Han förebrår andra statsvetare för att ha varit sysselsatta med för mycket politik och för litet empiri i sina vetenskapliga syften. Då har föreställningarna ofta varit färgade med ett ideal om parlamentarismen eller så har syftet varit att ”framställa parlamentarismen i sämsta möjliga dager” (Andréns 1932: 3). Han strävar efter en mer objektiv framställning, men samtidigt förenar han ansatser som Karl Staaff påbörjat med den konservativa historieuppfattningens beståndsdelar genom att bestrida de ditills framkomna tolkningarna.

Konstaterandet att ”Kravet på ett parlamentariskt styrelsesätt har varit lätt att framställa; det har ej varit lika lätt att realisera. Principens seger har ofta betytt de största svårigheternas be-

gynnelse.” (ibid.) tjänstgör för honom som motivering till ett vidgat begrepp – Brusewitz’ och andras synsätt har varit för snäva för att fånga in den politiska verkligheten. Härigenom kommer André fram till sin egen forskningsansats med en kompromisspolitisk synvinkel på parlamentarismen. Man kan hävda att man sedan länge tillbaka hade upplevt politik och kompromiss som motsatser till varandra, som despoti och anarki mot dualism vilket i första hand byggt på den konservativa dominansen inom politiskt tänkande.

Andréns definition av parlamentarism bygger i likhet med Brusewitz’ på tanken att en lojal samverkan mellan regering och parlament inte är den tillräckliga förutsättningen som parlamentarismen kräver utan att parlamentarismen förutsätter också en reduktion av den personliga kungamaktens politiska inflytande (André 1930: 466, André 1932: 1-2). Andréns strävanden utkristalliseras i det att:

”Det är icke lätt att säga, när vårt statsskick på dessa båda utvecklingslinjer nått fram till den punkt, där det konstitutionella styrelsesättet förvandlas till ett parlamentariskt. Genom den personliga kungamaktens fortskridande reduktion och genom ministärernas allt intimare förbindelse med riksdagen ha vi snarare långsamt *glidit* in i det parlamentariska styrelsesättet än tagit ett beslutsamt steg in i detsamma. Den svenska parlamentarismen har icke blivit medvetet skapad efter vissa på förhand skisserade riktlinjer. Det har kommit så småningom – med ständigt nya symtom och delvis växlande kriterier – som en ganska oväntad kompromiss mellan medvetna strävanden, nedärvda rättsbestämmelser och mer eller mindre tillfälliga maktförhållanden.” (André 1930: 467)

Han betonar kompromissen och den långsamma utvecklingslinjen samtidigt för att åberopa allt ifrån anhängarna till den konservativa historiesynen och de liberalt sinnade anhängarna till den brusewitzska tolkningen. Det är ingen tillfällighet att hans synsätt består av tanken om kompromisser som den svenska politikens väsentligaste idé utan det är en politiskt mycket skicklig utvärdering av situationen som motiverar hans val av denna kombination. Andréns utvärdering av den svenska politiken bygger på det att denna betonats av en liberal centerpolitik som ofta varit ganska fri från de olika partiernas allra karakteristiska önskemål. Partiprogram har inte funnits till för att realiseras eller följas upp och då har partierna inte ens ansett sig böra skaffa sig program. Resultatet av detta har blivit ”en oförmedlad, stundom skriande motsats mellan ett skäligen verklighetsfrämmande och orealiserbart idéprogram och en idélös, kompromissande praxis” (ibid. 482-483).

Efter att den främsta förutsättningen för parlamentarismen, konungamaktens reduktion, hade uppfyllts hade man att handskas med den innehållsliga delen av parlamentarismens begrepp. I det går Andrén igen Brusewitz efter spåren. Samverkan mellan regering och parlament har sin grund i regeringens tillkomst:

”Parlamentarismens väsentliga kännetecken, dess essentialia, för att tala med en skolastisk terminologi, är en politisk överensstämmelse, en politisk harmoni, och ett därpå grundat politiskt förtroende mellan regering och parlament.” (Andrén 1932: 5)

Man kan uppnå en politisk harmoni mellan regering och parlament i parlamentarismens egentliga betydelse endast när parlamentsvalen och parlamentet anger den politiska grundriktning som blir utslagsgivande för regeringens sammansättning och politik. Det kan heta harmoni även i fall det blir regeringen som bestämmer parlamentets sammansättning och politiska färg, men det är inte på sin plats att tala om parlamentarism om självaste parlamentet spelar endast en passiv roll medan regeringen bestämmer parlamentets majoritet. (ibid.) Kungens handlingssätt efter 1918 hade varit avgörande för uppfyllandet av denna förutsättning eftersom han haft som vana att först efter förhandlingar med talmän och riksdagspartiernas ledare anmoda en person att bilda en regering. (Andrén 1930: 477)

Parlamentet måste alltså ha inflytande både över regeringens tillkomst och i fråga om förtroende. Med hjälp av olika ländernas politiska regeringssystem pekar Andrén på att parlamentets inflytande över regeringen ligger väsentligen i dess möjligheter att påverka regeringens avgång på ett eller annat sätt om regeringen eller dess medlemmar saknar parlamentets förtroende. Ett nederlag i en politisk sakfråga behöver dock inte automatiskt betyda ministerkris om inte ministern eller regeringen själv gjort saken till kabinettsfråga eller parlamentet å sin sida beslutat att speciellt uttrycka sitt förtroende mot regeringen. Inte ens i en situation där representationen vägrar att ge regeringen ett begärt förtroendevotum behöver automatiskt föranleda till regeringens avgång, eftersom vägran inte självfallet betyder någon utrycklig misstroendeförklaring. Då kan man värdesätta olika frågor på olika sätt så att om parlamentet förväntar sig lösningar av betydelsefulla frågor – trots att riksdagen i andra frågor (av mindre värde) av sakliga skäl anser sig böra ta en annan ställning än regeringen – kan riksdagen bibehålla regeringen trots allt. Men samtidigt kan detta system leda till en diskreditering av regeringen eftersom riksdagen kan fråga efter fråga välja en annan politik än regeringen och gång efter gång vägra att ge regeringen sitt förtroende – regeringsmaktens auktoritet kan

alltså på så sätt bli undergrävd ”ända till dess att ministären själv griper initiativet och bestämt förklarar [...] att det är bättre, att denna regering faller än att regeringsmakten faller” (Andrén 1932: 10).

Valutgången kan utgöra en anledning för regeringen att avgå. Regeringarna Branting (1920), Trygger (1923-24) och Ekman (1926-28) var rent politiska ministärer, och ingen av dessa tycks ha kunnat räkna med att gå ut ur valet med majoritet. Ändå tolkade dessa herrar en minskning av minoriteten som fullt god anledning till att avgå. Också inre dissonanser kan utgöra en orsak till en regerings avgång. Regeringen Edén-Branting var en som avgick eftersom dess medlemmar inte kunde komma överens i en fråga om kommunalskatten. Men de kommande valen kanske också hade sin påverkan på det sättet att många inom de samarbetande partierna ville komma ut ur en kompromisspolitik som för socialdemokraterna var för moderat och för många liberaler kanske för radikal. Även den offentliga opinionen har sin påverkan. (Andrén 1930: 476-477)

Det kritiska vid sidan av själva anledningarna till avgång i denna synpunkt är att ”Ett studium av de nutida svenska ministärernas demissionsanledningar ger alltså vid handen, att parlamentariska motiv spelat en avgörande roll” (Andrén 1930: 477). Tanken är att man normalt återgår till det harmoniska läget mellan regering och parlament genom ett regeringskifte. Andrén utvecklar sin tanke om harmoni vidare och kommer fram till påståendet att även en upplösning av parlamentet kan göra samma tjänst för ”harmoniens återupprättande” (Andrén 1932: 13) som en upplösning av regeringen. Upplösningens betydelse i det parlamentariska statsskicket ska bedömas i ljuset av denna funktion som upplösningensinstitutet har – att (åter)upprätthålla harmonin. Upplösningensinstitutet ger också regeringen en chans att vädja till valmanskåren och ger regeringen på så sätt en chans mot självaste parlamentet. ”En stark regering är knappast tänkbar inom den moderna parlamentarismens ram utan ett effektivt upplösningensinstitut” (ibid. 16).

Parlamentarismens väsentligaste kriterium, ”viljeöverenskommelse mellan regering och riksdag” kan i praktik få sitt uttryck på flera sätt. Regeringen kan ha riksdagens fulla förtroende och då är samarbetet inte bara lojalt utan också intimt. Förtroendet mellan dem kan också

vara förtunnat, vilket betyder att samarbetet kan vara lojalt, men inte intimt eller förtroendefullt. Regeringen kan vidare mötas av en påfallande kyla – även av den majoritet i parlamentet som regeringen bygger på. Ännu ett steg framåt betyder att regeringsarbetet kan vara friktionsfullt inombords om regeringen bygger på en majoritet bestående av flera partier, men då är ambitioner och intressen inte så lätta att tillfredställa. Man kan också ha minoritetsregeringar. Då kan samarbete förekomma i form av förtroliga förhandlingar mellan regeringens och stödpartiets ledningar före regeringsförslagets utarbetande eller samarbete kan vara lojalt och sträva efter att stöda regeringen men först efter det att förslagen blivit framlagda för parlamentet. Det vanligaste brukar dock vara att lojaliteten är tvivelaktig och stödet osäkert, och därför nöjer sig majoriteten med minoritetsregeringen och tolererar den kanske mest på grund av att det inte är möjligt att skapa en regering med förtroende hos riksdagsmajoriteten. (Andrén 1932: 17) Detta sista fall kan dock betyda det att majoriteten låter regeringen regera ihjäl sig om inte tradition eller rätt kräver att regeringen verkligen leder parlamentets arbete och uppnår majoritet för sina förslag. I detta fall blir också parlamentsmajoriteten medansvarig i regeringens politik och diskrediteras med den. Därför måste det stå öppet för en regering att fritt

”reagera mot taktiska manövrer av det slag [...] genom att i tid draga sig tillbaka. Det är ju emellertid icke sagt, att de frågor, med vars hjälp oppositionen söker diskreditera regeringen, lämpa sig för denna som avgångsanledning. Frågan kan *synas* eller *vara* för liten eller regeringens förslag för litet populärt för att bereda ministären ett för denna behagligt fall.” (Andrén 1932: 17)

Denna förtunning av de parlamentariska majoriteternas förtroende för sina regeringar och detta försvagande av regeringarnas makt anser Andrén vara den väsentligaste orsaken till ’parlamentarismens kris’. Bakom företeelsen ligger partisplittringen i parlamenten men också ekonomiska frågor och problem. Den moderna tidens skärpta ekonomiska och sociala motsatser har kommit till uttryck i de moderna parlamenten eftersom dessa bygger på allmän rösträtt och ofta en proportionell valmetod som tillåter skilda intressegrupper att gå fram var för sig. Det blir svårt att få till stånd enhetliga majoriteter och på desamma byggda regeringar. Trots det reser de svåra ekonomiska och finansiella problemen kravet på starka regeringar. Det är denna paradoxala situation som parlamentarismens kris enligt Andrén beror på.

”Konflikten har fått ett djupare allvar i de länder, där demokratierna i de generösa vallöftenas lättsinniga atmosfär visat sig oförmögen att på ett tillfredställande sätt bemästra ekonomiens [...] krav och där diktaturen sålunda framstått, även för demokratiens vänner, som enda vägen till ekonomisk och finansiell sanering. Så har också – i land efter land – diktaturen efterträtt parlamentarismen”. (ibid. 19)

Men parlamentarisk politik är alltid en kompromiss. Det är inte likgiltigt var och under vilka omständigheter det kompromissas. I majoritetsregeringens fall görs kompromissen i ”statsrådsberedningens mera svala atmosfär” utanför offentligheten. Dessutom har man tillgång till administrationens hela erfarenhet och utredningsapparat som hjälper till att åstadkomma resultat. Minoritetsregeringar måste kunna föregripa den kommande riksdagskompromissen eller ”lägga ett brohuvud till densamma” (Andrén 1930: 483). Kompromissen får sin slutgiltiga form i ett riksdagsutskott.

För Andrén är det alltså inte bara formerna för tillkomsten utan också avgången av en regering som är det bestämmande för parlamentarismen. Dessutom spelar grunden för samarbetet samt relationen mellan regering och parlament i detta en avgörande roll. I denna framställning framtonar Andrén den svenska historieskrivningens ’stora uppgift’ att betona den svenska politikens säregna drag och då speciellt dess kompromissbotten. Hans ansatser svarar både på frågan om huruvida en parlamentarisk utveckling kan skönjas och på frågan om parlamentarismens möjlighet i ett minoritetssystem där det till synes inte funnits någon parlamentarisk utveckling och där förutsättningarna för parlamentarismen är dåliga. Hans slutsats är att det har funnits utveckling mot parlamentarism men att denna inte varit inbyggd i författningen eller någon medveten målsättning, inte någon evolutionistisk linje. Det heter att det i stället varit en kontingent tendens mot parlamentarismen som i det mesta byggt på relativa och oförutsebara resultat som kommit till efter olika reformer och politiska beslut. Till och med – och kanske det viktigaste i detta sammanhang – det svenska politiska livets värdefullaste arv har införlivats på ett mycket synligt sätt i Andréns framställning, den svenska kompromissen släpar efter vart han än vänder sig.

Samförstånd – politik eller förklaring till den svenska vägen?

Resultatet av kampen om parlamentarismen var det att man fick ett system som inte gav några klara majoriteter. Man kunde inte åstadkomma varaktiga regeringar och inte heller

uppskattningsbara lösningar när den ekonomiska situationen med en stigande arbetslöshet hårdnade till. Alla läger stannade mer eller mindre vid sina ståndpunkter och lösningar söktes med strategiska val av parters gång efter gång. Följden blev att politiken saknade balans eftersom det var hoppande majoriteter som dominerade uppgörelser från fall till fall. En annan följd härav blev den att ingen långsiktig policy kunde framställas.

På sätt och vis var det då till slut den levande författningen och empirin som låg bakom det att parlamentarism som styrelsesätt blev accepterad. Man definierade parlamentarismen efter verkligheten. Efter den s.k. kohandeln mellan socialdemokrater och bönder fick man en fungerande majoritetsparlamentarism på grundval av en koalition. Denna grundval ansåg man stå på den folkliga basen – det var brett stöd som man senare kunde finna bakom den (välfärds)policy som denna samling stod för.

Den teoretiska bakgrunden till denna utveckling står att finna i det meningsutbyte som pågick mellan olika statsvetare och historiker. Axel Brusewitz var förstås den ivrigaste och mest kända förespråkaren av det parlamentariska systemet. Han var inspirerad av de föresatser som Karl Staaff hade angett såväl i sin politiska som i sin skriftliga verksamhet, dvs. att gräva i de inbyggda betingelser som fanns i det politiska livet och olika statsförfattningar och på så sätt bevisa nödvändigheten att övergå till parlamentarismen – eller åtminstone nödvändigheten att inte motstå denna utveckling. Enligt Brusewitz' tolkningssätt kom man emellertid inte fram till någon duglig lösning, hans grundproblem om partiernas starka inre sammanhållning som bas till parlamentarism i teorin kvarstod. I stället har man letat efter förklaringar som mer eller mindre skulle byggts på en svensk tradition kring det sublimes motivet inom politiken, kompromissen för kompromissens skull. Det fick inte heta politik som hade en gammal och dyster klangbotten i frihetstiden.

Brusewitz fann sig alltså vara för långt ifrån sin kontext för att hans synsätt kunnat helt godkännas. För all retorik gäller det att vissa gränser inte får överskridas. Man kräver att det som påstås skall åtminstone vara 'skäligt' och 'troligt', att det skall till synes vara möjligt att motivera dessa påståenden med skäl och bevis. Dessutom krävs det att beskrivningen av världen och saker och ting skall vara sannolik. (Johannesson 1990: 16) Om retorik har som sitt syfte att övertyga någon att uppfatta verkligheten på ett visst sätt skall man få människor att se ett

problem eller en situation som en del av ett större sammanhang. Då kommer vissa handlingar och värderingar att framtona som naturliga. Man skall alltså skapa legitimitet. Den stora svårigheten Brusewitz hade var inte hans anknytning å ena sidan till t.ex. Jellinek och å andra sidan till forskning av utländska författningar. De största svårigheterna bestod av det att han inte hade tillräckligt starka förbindelser med det traditionella och historiskt betingade svenska tolkningssättet.

Den svenska samförståndsandan har förklarats ha bottnat i en kulturell och social homogenitet då det riksdagspolitiska beslutsfattandet har saknat de religiösa, språkliga och etniska motsättningar som ofta präglat representativa församlingar. Man har då menat att man genom utförliga remissdebatter främjat sakpolitiska diskussioner och att genom konstitutionsutskottets granskningar ha lyckats särskilja de rent juridiska kontroverserna från de politiska. En annan förklaring har haft sin utgångspunkt i den klassiska uppörelsen mellan arbete och kapital, att man i början av 1930-talet skilde den ekonomiska och politiska makten åt då arbetarklassen övertog den politiska. Trots att klassuppörelsen kanske minskade de ideologiska och klasspolitiska motsättningarna, kan den inte ge någon uttömmande förklaring till varför riksdagens arbete kommit att präglas av sökande efter konsensus och samförstånd. Den tredje förklaringsansats som till exempel Leif Lewin stått för har tagit sin utgångspunkt i partistrategiska termer. Partiet ska ur ett väljarstrategiskt perspektiv ha sökt sig närmare varandra för att vinna röster. Man talar om medianväljarteoremet vilket innebär att ett parti bör inta ståndpunkter som ligger så nära den närmaste konkurrenten som möjligt men ändå i opinionsmässigt positiv riktning. (Nyman 1999: 32-36, se Lewin 1996)

Men självaste kompromissen som ledstjärnan i all svensk politik, något särskilt för Sverige, kan ifrågasättas. Kompromissen är en politiskt avsiktlig föreställning både på scenen och bakom kulisserna. Per Hultqvist har diskuterat den s.k. stora kompromissen, sammanvävningen av försvarsorganisations- och de stora skattefrågorna på 1870-talet och kommit fram till den slutsatsen att både kompromissens upphovsman De Geers och kung Oscar II:s politiska verksamhet var mer målmedvetet konservativ än man tidigare uppfattat. Man har betraktat kompromissen som något i en klass för sig, som ett resultat av handlingar som direkt syf-

tade till att nå en uppgörelse mellan andrakammarmajoriteten (bönderna) och den konservativa förstakammarmajoriteten.

Som följd av sin studie ställer Hultqvist frågan om inte redan De Geers konstruktion av den nya riksdagen efter 1866 års reform varit ett genomtänkt och medvetet försök att gå de oemotståndliga demokratiseringskraven till mötes genom en andra kammare med vidsträckt rösträtt men att samtidigt göra första kammaren till ett fast fäste för godsägar-, företagar- och ämbetsmannaintressen för att rädda så mycket som möjligt av de konservativa och aristokratiska elementens inflytande i den nya riksdagen. Enligt honom ansåg Oscar II statsintresset på olika punkter sammanfalla med synpunkter hos förstakammarmajoriteten trots sin taktik att säga annat. Det viktiga är att många som talade och röstade för 1873 års kompromiss – De Geer och Oscar II i spetsen – ansåg den inte som ett försök att åstadkomma en nationell samling kring försvars- och skattefrågorna. De ansåg den som en möjlighet att binda ihop dessa frågor till en politisk hårdknut som skulle hindra en genomgripande omfördelning av skatterna som av andrakammarmajoriteten ansågs belasta alltför mycket de svenska bönderna. (Hultqvist 1963: 115-117)

Genom att hålla avskrivningsfrågorna öppna ända fram till 1890-talet kunde man bevara splittringen bland de vänsterelement som först på 1890-talet kunde samlas i folkpartiet. ”Först då, långt efter motsvarande utveckling i Danmark och Norge, började den vänsterns frammarsch i svensk politik, som 1918-1921 nådde sitt slutmål: att undanröja de konservativa intressenas överrepresentation i riksdagen” (Hultqvist 1963: 117).

Georg Andréns framställning utgjorde en tillräckligt svensk tolkning på parlamentarismen som vuxit fram som en konsekvens av den samtida högerns försök att till exempel via politiska beredningar motverka vänsterns krav på partipolitik och parlamentarism (Andrén 1937). Men en svensk kompromisspolitik var redan från början en politisk framställning som var mycket skickligt genomförd. Den blev fäst vid såväl historieskrivningen som statsvetenskapliga betraktelser och på så sätt blev denna framställning den etablerade tolkningen om svensk politik. Andrén tycks då medvetet och avsiktligt ha utnyttjat denna kompromisspolitikens tanke i sin vetenskapliga framställning för att tjäna som en kompromiss mellan ’den brusewitzska anhängarskaran’ och de konservativa. Andréns avsikt var att åstadkomma en

acceptans för 'den svenska parlamentarismens begrepp' på grund av kompromisspolitik och så fylla det begreppsliga tomrummet som kommit till efter det svenska statslivets parlamentarisering i slutet av 1910-talet.

Referenser:

- Alexandersson, N, 1915. Svensk parlamentarism, *Forum* 1915, 387-389, 400-403, 414-417, 435-437, 448-451.
- Andrén, G, 1930. Regeringsmakt och parlamentarism I, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1930, 463-485.
- Andrén, G, 1932. Till den moderna parlamentarismens formlära. Några anteckningar, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1932, 1-19.
- Andrén, G, 1937. *Sveriges Riksdag. Tvåkamarsystemets tillkomst och utveckling*. Stockholm: Viktor Pettersons bokindustriaktiebolag.
- Brusewitz, A, 1920a. Utskottsväsen och parlamentarism, *Forum* 1920, 24-40.
- Brusewitz, A, 1920b. Författningens inre utveckling, *Forum* 1920, 289-305.
- Brusewitz, A, 1923. Maktfördelning och demokrati i den konstitutionella utvecklingen. Några grundlinjer, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1923, 293-310.
- Brusewitz, A, 1928. Den tyska riksförfattningens typologiska byggnad, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1928, 197-233.
- Brusewitz, A, 1929. Vad menas med parlamentarism. Ett försök till typologisk bestämning, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1929, 323-334.
- Elvander, N, 1961. *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865-1922*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Fahlbeck, P, 1904. *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag.
- Fahlbeck, P, 1916. *Engelsk parlamentarism contra svensk. Ett stycke nutidshistoria*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag.
- Fogelqvist, T, 1920. Parlamentarism och proportionalism, *Forum* 1920, 547-554.
- Frykholm, L, 1934. Carl Schmitts statslära, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1934, 207-229.
- Hallendorff, C, 1911. Parlamentarismen, *Svensk tidskrift* 1911, 391-401.
- Haralds, H, 1925. Representationsproblem, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1925, 255-264.

- Hultqvist, P, 1963. Klasspolitik och statsintresse. En studie i oscarisk riksdagstaktik, s 95-117 i Hadenius, S (red) 1963, *Historia kring Oscar II*. Falun: Wahlström & Widstrand.
- Johannesson, K, 1990. *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedts Förlag AB.
- Knudsen T – Rothstein B, 1994. State Building in Scandinavia, *Comparative Politics* 26, 204-220.
- Lagerroth, F, 1943. Staaft eller de Geer? Till frågan om vårt levande statsskicks typologi, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1943, 1-33.
- Lewin, L, 1984. *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*. Stockholm: P A Norstedts & Söners förlag.
- Lewin, L, 1996. *Votera eller förhandla? Om den svenska parlamentarismen*. Stockholm: Fritzes Förlag AB.
- Magnusson, L, 1994. Stormaktsdrömmens sammanbrott – en förutsättning för Sveriges ekonomiska utveckling sedan 1700-talet, s 59-71 i Dahlgren, Jansson, Norman (red.) 1994, *Från stormakt till smånation. Sveriges plats i Europa från 1600-tal till 1900-tal*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Nilsson, T, 1993. Forskning om svensk politisk historia 1866-1920, s 65-118 i Lövgren et al. 1993, *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturöversikt*. Uppsala: HSFR.
- Nyman, O, 1944. *Krisuppgörelsen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet 1933*. Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri AB.
- Nyman, T, 1999. *Kommittépolitik och parlamentarism. Statsminister Boström och rikspolitiken 1891-1905. En studie av den svenska parlamentarismens framväxt*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Paajaste, K, 1998. 'Parlamentarismen' som partiskhetens inkarnation. En analys av Sveriges politiska debatt 1900-1920, *Politiikka* 40, 197-211.
- Paajaste, K, 2000. Valtion etu vai kansan tahto - kamppailu 'parlamentarismista' Ruotsissa 1900-1920, s 61-72 i Aarnio & Luoma (red.) *Vai pelkkää retoriikkaa? 5. Liikkeiden, tulkintojen ja teorioiden mahti*. Jyväskylä, Jyväskylä University.
- Petterson, L, 1993. Forskning om svensk politisk historia 1809-1865, s 7-63 i Lövgren et al. 1993, *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturöversikt*. Uppsala: HSFR.
- Skinner, Q, 1978. *Foundations of Modern Political Thought I-II*. Cambridge: CUP.
- Skinner, Q, 1988. Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action, s 97-118 i Tully, J (red.) 1988, *Meaning and Context*. London: Polity.

- Skinner, Q, 1989. Language and Political Change, s 6- 23 i Ball, Farr & Hanson (red.) 1989, *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: CUP.
- Skinner, Q, 1999. Rhetoric and Conceptual Change, s 60-73 i *Finnish Yearbook of Political Thought 1999, vol. 3*. Jyväskylä: SoPhi.
- Stavenow, L, 1916. Frihetstidens parlamentarism och vår egen tid, *Svensk tidskrift* 1916, 173-182.
- Stråth, B, 1988. Continuity and Discontinuity in the Passing of Fronts I and II. Swedish 19th Century Civic Society: Culture, Social Formations and Political Change, s 21-42 i Stråth (red.) 1988, *Democratisation in Scandinavia in Comparison*. Gothenburg: Gothenburg University.
- Thulstrup, Å, 1968. *Svensk Politik 1905-1939. Från unionsupplösningen till andra världskriget*. Stockholm: Bonniers.
- Tingsten, H, 1941. *Den svenska socialdemokratins idéutveckling I*. Stockholm: Tidens förlag.
- Tolonen, J, 1988. *Stat och rätt. En studie över lagbegreppet*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.

DEN RETORISKA ANPASSNINGEN TILL PARLAMENTARISMEN.

En studie av den konservativa argumentationen kring parlamentarismen i Sverige 1920-1940.

Efter parlamentarismens införande i 1910-talets Sverige kom parlamentarismen att hamna i en krissituation där kortvariga minoritetsregeringar avlöste varandra. I denna situation kunde de konservativa stanna kvar vid sina positioner som parlamentarismens kritiker, eller också gripa chansen att komma ut med egna formuleringar och definitioner av parlamentarismens begrepp och lämna sitt spår i utvecklingen. I denna uppsats visas vilka retoriska och argumentativa strategier de konservativa använde sig av i debatten kring parlamentarismen. Ett av de viktigaste dragen i debatten var att de konservativa stod inför valet mellan den gamla och förnyade uppfattningen om politik. Valet gällde mellan den äldre statsviljans idé eller att betrakta politik som praktiskt handlande. Demokratiseringen var ett erkänt faktum, och det var svårt att hålla fast vid de äldre principerna och kriterierna som fungerat som rättesnöre i politiken. Denna debatt kunde öppna portarna för nyorientering både inom högern och vänstern vad gällde parlamentarismens framtid.

Syftet i denna artikel är att gå in på frågor som berör språkets och retorikens ställning inom politik. Denna studie kommer att fokusera på de olika sätt på vilka man retoriskt kan utnyttja politiska argument och begrepp för att söka förverkliga sina partiska motiv. Ytterligare kan man fråga sig vad det är som händer eller vilka resultat det är som uppstår när olika argument och definitioner kommer i kontakt med varandra. Speciellt fäster jag uppmärksamhet vid identifikation och dissociationer som retoriska operationer i argumenteringen. Jag kommer att studera den svenska politiska argumentationen kring parlamentarismens begrepp från 1920- till 1940-talet inom den konservativa tidskriftsproduktionen i *Det nya Sverige* och *Svensk Tidskrift*. Meningen är att illustrera förhållandet mellan språk och politik i en viss situation där högern inte hade någon skyldighet att försvara det parlamentariska systemet alls. Vänstern hade drivit igenom de parlamentariska principerna – med hjälp av en innovativ användning av högerargument¹ – och således stod det fritt för högern att välja sina politiska linjer.

¹ Se Kai Paajaste, "Valtion etu vai kansan tahto. Kamppailu 'parlamentarismista' Ruotsissa 1900-1920", i Eeva Aarnio & Raija-Leena Luoma (red), *Vai pelkkää retoriikkaa? 5. Liikkeiden, tulkintojen ja teorioiden mahti*, Jyväskylä 2000, ss 61-72.

Under de första decennierna av 1900-talet var man i Sverige mycket benägen att hålla fast vid ideologier, intressen, åsikter och principer. Partierna framstod nästan som fientliga mot varandra, och det fanns skarpa gränser mellan olika ideologiska läger. Trots att man allmänt taget inte längre öppet ifrågasatte det parlamentariska systemet hade högern inte helt och hållet gått med på det nya demokratiska talesättet när 1910-talet gick mot sitt slut.² Den kamp om parlamentarismen som fördes innan den Edén-Brantingska regeringen tillträdde 1917 hade gett kontingenta resultat vid handen. Det är inte långsökt att säga att liberalernas demokratiska och parlamentariska krav byggde på en antidemokratisk princip, på majoritetsregeln enligt vilken vinnaren skulle ta allt. De strävade efter majoritetsregeln för att försäkra att systemet skulle fungera med skiftande majoriteter. Högerns antiparlamentariska motstånd åter baserade sig på den demokratiska principen om proportionalitet som syftade till att ta hänsyn till hela väljarkårens lynne och struktur. Således kunde det i stället för Karl Staaff ha varit t.ex. den konservative amiralen, statsminister Arvid Lindman som 1906 i riksdagen utropade de berömda orden om herremakt och folkmakt.

Debatten om parlamentarismen innehöll drag av att man i flera årtionden talat olika språk. Högerflygeln hade traditionellt använt sig av ett specifikt *statspråk* (med olika varianter) med betoningen på kungen, ämbetsmannakåren och det abstrakta men utläsbara statsintresset. Vänsterns språk utgick från den folkliga maktbasen. Det var helt olika politiska traditioner och diskurser som tangerade varandra. Därför kan man utan förundran anse att det skedde begreppsglidningar under tiden från och med 1920, vilket enligt min mening pekar på att man försökte sammanjämka de parlamentariska spelreglerna som var rätt oklara.³ Detta i sin tur förutsatte en harmonisering av de olika språken till en miniminivå, så att man åtminstone delvis kunde förstå varandra. Tanken om övertalning förutsätter att talaren och publiken talar samma språk. Då gäller det att kunna identifiera sina attityder, idéer och sätt att tala och använda gester med dem som publiken mest uppskattar. Talaren måste ta hänsyn till publiken om han eller hon vill uppnå sina målsättningar.⁴ För att förverkliga denna princip i den svenska debatten sökte man gemensamma beröringspunkter, *loci*, och i

² Paajaste, "Valtion etu vai kansan tahto", s 61.

³ Jfr Leif Lewin, *Ideologi och strategi. Svensk politik under hundra år*. Stockholm 1984, s 165.

enlighet med den starka svenska historiska traditionen fanns dessa att finna (och uppfinna) i det förflutna. Därför behövde man ägna sig åt retoriska frågor.⁵

De olika tänkbara kritiska och retoriska argument som restes mot parlamentarismen kunde basera sig på proportionalism, maktfördelning, konstitutionell monarki och intresserepresentation (som grundade sig t ex på olika korporationer). En annan möjlig strategi var att ta parlamentarismen som utgångspunkt, och att agera inom ramarna för parlamentarismen och partiernas ofrånkomlighet i politiken. Inom det material som här skall analyseras representerade artiklarna i tidskriften *Det nya Sverige* den mera kritiska riktningen medan *Svensk Tidskrift* stod för en mer moderat konservatism med en mera konstruktiv debatt kring de parlamentariska problem som uppstått efter första världskriget.

Forskningsstrategiska utgångspunkter

Det som är av intresse är de retoriska operationer som gjordes i frågan om parlamentarismen som ett legitimt politiskt system. Härvidlag bör man fokusera intresset på språkbrukets och retorikens funktioner i en politisk kamp för att få fram hur man använt retoriska tekniker för att värdesätta olika saker och så även legitimera eller ringakta betydelsen hos desamma. Högerens användande av begreppet parlamentarism kan sägas ha utgjorts av två olika strategier, vilka samtidigt separerade den s k ultrahögern från den övriga högern och de konservativa. Antingen kunde man utgå från att urvattna termen parlamentarism och omforma den så att man senare kunde godta parlamentarismen som en del av det politiska livet. Eller så kunde man utgå från att man accepterat parlamentarismen *de facto*, men vägrat att använda termen för att beteckna företeelsen i fråga.

För att analysera dylika politiska strategier bör man koncentrera sig på de olika manövrer man kan göra med språk vid en viss tidpunkt. Det är vad Quentin Skinner kallar för den innovativa ideologens uppgift: att (upp)finna olika strategier och tekniker för att sedan manövrera inom ramarna för s k språkliga konventioner vilka består av uppfattningar om

⁴ Kenneth Burke, *A Rhetoric of Motives*, Berkeley, Los Angeles, London 1953, s 55.

⁵ Jfr Mikael Hallberg & Tomas Jonsson, "Per Albin Hansson och folkhemsretorikens framväxt", i Erik Åsard (red), *Makten, medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*. Stockholm 1996, ss 125-174.

vad som i språkligt, retoriskt och handlingsmässigt avseende är tillåtet eller otillåtet.⁶ Argumentationens utgångspunkter består av de områden av överensstämmelse som finns mellan argumentatör och publik, och som föregår själva argumentationen. Dessa kan kallas *implicita förkontrakt* i argumentationen. Områden av överenskommelse innehåller så kallade *loci*, varifrån olika ”gemensamt” accepterade argument kan hämtas. Enligt Chaïm Perelman utgörs dessa *loci* främst av *kvantitativa* och *kvalitativa* regler för slutledning. Vanliga kvantitativa slutledningsgrunder är till exempel demokrati, bondförnuft och allmän opinion, medan hänvisningar till det unika eller speciella, t ex *carpe diem*, bygger på kvalitativa slutledningsgrunder.⁷

För att åstadkomma politisk förändring inom ramen för språkliga konventioner kan man vända sig till retoriken. Perelman presenterar en s k *filosofiska par* –figur som en dissociativ och tillämpbar teknik i dylika sammanhang. Han menar att de dissociativa argumenten ofta innebär att uttrycksform och verklighet ställs i motsatsförhållande. Resonemanget baserar sig på betydelseförskjutningar som uppstår när man placerar olika begrepp i parvisa konstellationer. En kritisk argumentation försöker t ex påvisa konflikter mellan olika uttrycksformer, eller att de är inkommensurabla. Dessa konflikter kan därefter förklaras eller förlikas genom att ställa dem mot en konsistent men osynlig verklighetsnivå. Man separerar således verkligheten från uttrycksformen. Perelman talar om dikotomin mellan term I och term II (”uttrycksform” resp ”verklighet”). Term II är resultatet av en dissociation och kan förstås enbart i förhållande till term I.⁸

Begreppen börjar ofta i och med dissociationer leva sitt eget liv och integreras i språket så att man inte längre känner igen dem såsom produkter av argumentation.⁹ De dissociativa argumentationsteknikernas kärna är den *betydsetransformation* som sker mellan olika filosofiska par. När man låter en dikotomi komma i kontakt med ett lämpligt filosofiskt par, kan följden bli en nygestaltning av t ex begreppets värdeladdning.¹⁰ Ett exempel som

⁶ Quentin Skinner, ”Some problems in the analysis of political thought and action”, i James Tully (red), *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics*. Princeton, N.J. 1989, s 107 ff.

⁷ Chaïm Perelman & Lucie Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. Notre Dame/London 1971. (orig. *La nouvelle Rhétorique: Traité de l'Argumentation* 1958), ss 85-95.

⁸ Perelman & Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, ss 415-419

⁹ Som exempel på sådana resultat har vi paren *verklighet – uttrycksform, mål – medel, teori – praktik, innehåll – form*.

¹⁰ Det finns även tekniker som kopplar samman enskilda begrepp eller uttryck och således möjliggör en värdering av det ena genom det andra, t.ex. med hjälp av metaforer och analogier. Dessa tekniker kallar Perelman för associativa.

Perelman ger, och som också den svenska kampen om parlamentarismens införande bjuder på, är paret *Lagens tolkning/Lagens bokstav*. När det kommer i kontakt med paret *Lagens bokstav/Lagens anda* kommer *tolkning* som hade en relativ och svag ställning i det första begrepps-paret att få en stark och absolut ställning med hjälp av det nya paret som ju relativiserar *lagens bokstav*, d v s den absoluta termen i det första paret. Man kan tala om lagens bokstav i en uppskattande ton som låter oss förstå att det är bokstav som bör följas. Eller så kan man framställa lagens anda som högvärdigare än de döda bokstäverna, som ju inte säger någonting i sig.¹¹

Ett centralt begrepp i retoriken är, enligt Kenneth Burke, identifikation. Två personer kan identifiera sig med varandra genom att ha en gemensam princip, genom identifikation, vilken emellertid inte förnekar det faktum att de är skilda varelser. Retorik behandlar möjligheterna till sådana kategoriseringar, identifikationer, som partiska beskrivningar. Retorik är således ett fenomen för konfliktsituationer, och utgör då konsten att övertala (*the art of persuasion*)¹². Relationen mellan identifikation och övertalning skildrar Burke så att talaren väddar till sin publik genom sin användning av stilistiska identifikationer; talarens uppgift är att få publiken att identifiera sina intressen med talarens intressen, vilket är möjligt om talaren lyckas skapa goda relationer till publiken. Därför kan man inte heller skilja åt övertalning, identifikation och kommunikation, utan de bildar tillsammans ett sammanvävt komplex.¹³

Man kan identifiera sig med sin publik, men man kan också grunda sin argumentation och sina tankegångar på en vidare referensram. I Sverige ansågs det viktigt att statsrättsliga teorier och politiska idéer – åtminstone till synes – inte var av främmande ursprung. Betydelsen av att teorier kring statsskicket identifierades med ett visst *Sverige*, och av att betona dessa teoriers svenskhet, var det element som även Per Albin Hansson kom att använda sig av när han förde fram sina argument för det svenska folkhemmet. Den äldre P.

Oftast använder man sig av bägge tekniker samtidigt. För att kunna dissociera måste man associera något annat. Perelman skiljer mellan tre olika associativa argumentationstekniker vilka är *kvasilogiska argument*, *hänvisningar till verklighetens strukturer* och *verklighetsskapande argument*. Se Perelman & Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, s 185 ff, 261 ff, 350 ff.

¹¹ Chaïm Perelman, *Retoriikan valtakunta*, Tampere 1996, s 142 ff (original *L'empire rhétorique. Rhétorique et argumentation* 1977); Kai Paajaste, "'Parlamentarismen' som partiskhetens inkarnation. En analys av Sveriges politiska debatt 1900-1920", i *Politiikka* 40 (1998), s 204.

¹² Burke, *A Rhetoric of Motives*, ss 21-23.

A. Hansson skilde sig från den yngre speciellt på den punkten att han på 1920-talet gick över till ett språkbruk som framhävde det nationella i stället för klasskamp och internationalism som tidigare hade varit hörnstenar i den socialdemokratiska tankevärlden.¹⁴

I det följande kommer jag att analysera den svenska debatten om parlamentarismens ställning genom att illustrera de olika retoriska tekniker som användes i artiklar som gavs ut i både *Svensk Tidskrift* och *Det nya Sverige*. Mitt förfaringssätt bygger på att inom ramen för den ovan givna retoriska bakgrunden lyfta upp olika tekniker vartefter de dyker upp i artiklarna.

Högerns argumentering kring parlamentarismen

Att identifiera sig

Övertalningsprocessen förutsätter att talaren och publiken har ett gemensamt språk.¹⁵ Det gäller till exempel att man har gemensamma *loci* att hämta sina argument från. Så vädjar man till benägenheten att anse talaren som trovärdig. Ett sätt att göra detta i det gamla konungarike Sverige var att åberopa det Sverige som fabricerats i olika tolkningar om historien, och som hade en stor slagkraft i dåtidens svenska samhälle. Denna uppfattning om Sverige och svenskhet blev ett nationellt projekt – speciellt inom högerkretsarna – och den spreds bland folket med hjälp av alltifrån skolböcker till olika slags kungamyters hyllning om såväl Karl XII i början av 1900-talet (Karolinska förbundet 1909) som Gustav II Adolf på 1930-talet. Det var antingen drömmar om den förgångna stormaktstiden eller en uppbyggnad av en modern ekonomiskt stark stat med anknytningar till den konservativa föreställningsvärlden.¹⁶

¹³ Burke, *A Rhetoric of Motives*, s 46.

¹⁴ Jfr Hallberg & Jonsson, ”Per Albin Hansson och folkhemsretorikens framväxt”, s 128.

¹⁵ Burke, *A Rhetoric of Motives*, s 55.

¹⁶ Jfr Lars Magnusson, ”Stormaktsdrömmens sammanbrott – en förutsättning för Sveriges ekonomiska utveckling sedan 1700-talet”, i Dahlgren, Jansson, Norrman (red), *Från stormakt till smånation. Sveriges plats i Europa från 1600-tal till 1900-tal*. Stockholm 1994, s 59 och Herbert Tingsten, *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*, Stockholm 1969, s 58.

Som ett exempel på utnyttjande av detta *locus* kan nämnas att Fredrik Lagerroth, med syfte att knyta parlamentarismens historia an till den svenska konstitutionella historien, konstaterade att Sverige står högre i rang vad angår kontinuiteten i författningsutvecklingen jämfört med Danmark och Norge. Både Danmarks och Norges monarkier hade skaffat sig fria statsskick men som dock var utan någon som helst anknytning till äldre inhemska konstitutionalism. Sveriges folk däremot har, enligt Lagerroth, aldrig kunnat vara utan en sådan konstitutionell frihet. Lagerroth drar den slutsatsen att alla svenska statsskick som hade avlöst varandra varit endast nyanseringar av en genom tiderna fortlevande konstitutionell grundförfattning.

Den konstitutionella friheten har icke blott, vad kanske nu skulle kunna sägas om normer och danskar, gått folket i blodet. Den är vårt väsen. Ej ens vad man oegentligt kallar envåldstiderna kunna rubba riktigheten av ett sådant omdöme.¹⁷

Sverige presenteras som fanbäraren för en naturlig och ofrånkomlig utvecklingslinje vars motiv heter konstitutionalism och maktfördelning. Det var en fosterländsk identifikationspunkt som hade sitt ursprung i det förlorade präktiga riket, som kom till sitt ekonomiska uttryck exempelvis i Gerard De Geers bok *Sveriges andra stormaktstid*.¹⁸

Ett andra, mera underförstått sätt att uttrycka identifikation är åtskillnaden. Identifikation och åtskillnad hör samman i den mån att den sistnämnda utgör motpolen till identifikationen, och kan användas i mera konfliktladdade situationer eller när man vill urvattna motståndarens positioner till sin egen förmån. Mot slutet av 1930-talet stärktes fascismen och nationalsocialismen i Europa, och den hade fått fotfäste även i Sverige. För att visa den mer moderata högerens ställning gentemot dessa riktningar som inte heller var helt främmande inom den svenska debatten (t ex likheten med naziideologin att framhäva sedvanerättens eller praxisens betydelse) konstaterades det följande i *Svensk Tidskrift*:

Det är nog otvivelaktigt att nationalsocialismens uppfattning av rättens grund och väsen för svenska rättslärda måste verka ganska främmande och att de många gånger ställa sig tveksamma till denna samhällsfilosofis etiska värde. Men man bör i varje fall ej betvivla, att de nationalsocialistiska juristerna ledas av en uppriktig vilja att för det tyska folket

¹⁷ Fredrik Lagerroth, "Montesquieu och Sveriges grundlagar. Till frågan om vår författnings originalitet", *Svensk Tidskrift* 1940, s 520.

¹⁸ Gerard De Geer, *Sveriges andra stormaktstid. Några ekonomiska och politiska betraktelser*, Stockholm 1928.

skapa en rättsordning, som skall skänka lycka och trygghet åt såväl riket som individen. 'Finnes vilja, så finnes också en väg'.¹⁹

Man tog avstånd både från den nya, nationalsocialistiska organismtanken, och de svenska riktningar som kunde anses vara motsvarigheter till nationalsocialismen. Således har exempelvis Rudolf Kjelléns tankar och uppfattningar karakteriserats som synnerligen konservativa och de kunde lätt sammankopplas med det extremt konservativa tyska tänkandet.²⁰

En annan taktik att motstå parlamentariska strömningar, vid sidan av att strängt förhålla sig till det förflutnas Sverige, var den som bars fram av en av de mest framgångsrika teoretikerna inom parlamentarismens område, Georg Andréén. Hans taktik var att ta ett steg längre än att bara förebrå de rådande förhållandena eller att stanna kvar hos den äldre konservativa idékonstruktionen. Hans avsikt var att nå fram till något mer konstruktivt.

Det hade alltsedan Karl Staaffs dagar rått en tvist om huruvida den parlamentarism man i Sverige strävat efter hade sitt ursprung i den engelska parlamentarismen eller i någon annan utländsk form. Ett sätt att identifiera sig med *Sverige* var att påvisa den skillnad som fanns mellan olika praktiska parlamentariska tillämpningar. Andréén byggde sin taktik på att urskilja den svenska parlamentarismen från andra former av parlamentarism i övriga europeiska länder. Trots att den engelska parlamentarismen ofta ansågs vara den äkta parlamentarismen, skulle man enligt Andréén komma ihåg att den hade tillämpats under vissa historiska och andra kontextuella betingelser.

Vi se icke en allmäneuropeisk parlamentarism, utan en rad växlande parlamentarism. I de flesta fall bära de parlamentariska statsskicken också på ett större eller mindre arv från äldre epoker i landets historia och framförallt från konstitutionalismens skede.²¹

Det var olika former av parlamentarism som man kunde urskilja i stället för en teoretiskt och formalistiskt uppbyggd parlamentarism. Svensk parlamentarism byggde på en svensk grundsten som skymtade i historiens skuggor, konstitutionalismen och maktfördelningsläranas svenska tillämpning.

¹⁹ Edvard Gernandt, "Den tyska rättsläran", i *Svensk Tidskrift* 1936, s 431.

²⁰ Jfr Gösta Johanson, *Maktkampen 1902-1915. Karl Staaff som politisk ledare*. Stockholm 1997, ss 376-380.

²¹ Georg Andréén, "Konstitutionalism och parlamentarism. Några utvecklingslinjer i vårt nyare statsskick", i *Svensk Tidskrift* 1930, s 152.

Ett speciellt *locus* i betoningen av den nationella basen var begreppet stat.²² Inom högerkretsarna identifierade man sig med den svenska staten och dess kungliga historia. När Fredrik Lagerroth behandlade förhållandet mellan Montesquieu och den svenska maktfördelningens idé i 1809 års regeringsform identifierade han retoriskt kungen med det statliga i syfte att vädja till de konservativa, eftersom kungen för dem markerade objektiv ordning eller rätt i samhället.²³

Lagerroth konstaterade också att kungens – och så även regeringens, i egenskap av kungens rådgivare – uppgift inte bestod i att verkställa, utan att styra riket. Regeringen i Sverige utgjorde ingen verkställande makt, utan skulle bestämma över ”statskeppets kurs”.²⁴ När den styrande makten i Sverige var bunden av grundlagen var ministeransvarigheten i Sverige enligt honom ämnad att gälla som objektiv ordning.

En väsentlig del av identifikation är att framställa såväl sig själv som sin sak på ett sätt som möjliggör en positiv inställning gentemot talaren. För att kunna identifiera sina tankar med vissa speciella värden som uppskattas av publiken måste man kunna välja ut precis sådana drag. Det hör till retorikens natur att man därför skall ta speciell hänsyn till den publik man vänder sig till.²⁵ Ett typiskt sätt att uttrycka sig under framåtskridandets tidevarv var att använda sig av ett tekniskt eller mekanistiskt språksätt som syftade till att kunna vädja till gemene man. I den moderna staten framstår medborgarna som utomstående efter att man abstraherat staten från människorna:

Vad känner den enskilda människan inför staten? Principiellt ingenting annat än det hon känner inför vilken teknisk konstruktion som helt. [...] Hon vet, att vattenfallet nu kan utnyttjas för våra ändamål tack vare kunskapen om naturen och dess lagar – om denna naturkunkskaps historiska villkor och födslovändor vet hon i regel däremot intet och vill heller ingenting veta. Men vidare känner hon, alltefter personlig läggning, ett nyfiket hopp eller en obestämd fruktan. Det lockar henne att kunna reglera hela detta invecklade maskineri, ifall hon tror sig om att ha tillräckligt förstånd och vilja för en sådan uppgift; i annat fall ryggas hon med fasa tillbaka för de sinnrika apparaterna och de oöverskådliga trådmassorna och överlåter bekymret om dem åt ’fackmän’. Men till alla dessa fackmän

²² Statens betydelse betonades dock likväl av vänstern, men i en annan diskussion som gällde den s k ekonomiska demokratin, alltså om statens roll som ekonomisk kontrollant. Se Leif Lewin, *Planhushållningsdebatten*, Stockholm 1967, s 30 ff.

²³ Lagerroth, ”Montesquieu och Sveriges grundlagar”, ss 527-529.

²⁴ Lagerroth, ”Montesquieu och Sveriges grundlagar”, s 527.

²⁵ Burke, *A Rhetoric of Motives*, s 38.

– från överingenjören till reparatören – står hon icke i mera personligt förhållande än till verket i det hela. De äro oundärliga mänskliga maskiner, som tyvärr måste kopplas in i sammanhanget för att allt skall gå smort. Och slutligen känner hon också, att det är ett gemensamt intresse för en stor grupp människor, att verket alltid fungerar oklanderligt.²⁶

Detta är en kraftig ordbild, som innehåller beståndsdelar av både metafor, liknelse och metonymi. Meningen är att läsaren skall förstå bättre vad staten är för någonting, vad den står för och hur människan förhåller sig till detta maskineri – för det mesta som passiv åskådare (inte direkt som undersåte, men också den aspekten finns inbyggd här). Samtidigt borde hon dock förstå att staten finns till för henne och speciellt att inte uppfatta relationen tvärtom.

Beträffande identifikation i den svenska debatten om parlamentarismen i de två högertidskrifter som här betraktas kan man skilja mellan två riktlinjer. Å ena sidan har man argumentationssätt som uttryckligen väddar till ”den stora publiken” och som framkommer främst i *Det nya Sverige*. Här använder man sig inte av svårbegripliga teoretiska resonemang, utan nöjer sig med ett språkbruk som är lättförståeligt bland vitt skilda samhällsgrupper. Man identifierar sig på ett synligt och tämligen enkelt sätt med kung, stat och det Sverige som har en lysande (men tyvärr borttynade) stormaktstid bakom sig.

I *Svensk Tidskrift* å andra sidan för man fram argument på ett mera invecklat och teoretiskt sätt, vilket tyder på att publiken här utgörs av de bildade och belästa samhällsgrupperna, personer i framstående positioner. Identifikationer görs på två nivåer. För det första knyter artiklarna an till samma inom högern respektfulla begrepp, som också används i *Det nya Sverige*, men detta görs här på ett mera nyanserat och vetenskapligt språksätt. För det andra identifierar man sig med utländska teoretiker eller statsvetenskapliga och statsrättsliga traditioner. Det var inte sällan statsvetare riktade sig till, eller annars var bekanta med *Allgemeine Staatslehre* och den tyska statsrättens grunder, trots att dessa inte i vid utsträckning diskuterades i debatten om parlamentarism.²⁷ Även Andrén hade i sin doktorsavhandling forskat i den tyska statsvetenskapen, men istället för att anknyta sig till dessa traditioner strävade han efter att lägga fram en svensk tolkning av den svenska parlamentariska historien.

²⁶ Elof Åkesson, ”Kampen om statsmakten”, i *Det nya Sverige* 1923, ss 432-433.

²⁷ Se t ex Fredrik Lagerroth, ”Boström och Kelsen. En jämförelse”, i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1925.

Dessutom finns två olika taktiker att debattera parlamentarism. I *Det nya Sverige* gör man klara attacker mot parlamentarismen, utan att presentera något nytt i stället. Man nöjer sig med att kritisera det rådande systemets bristfälligheter. I *Svensk Tidskrift* däremot påträffar man både konstruktiv kritik och argumentation som har sin utgångspunkt i att parlamentarism är en styrelseform som är accepterad men som klart och tydligt behöver diskussion om modifikationer för att kunna fungera ordentligt.

Dissociationer som ombildar verklighetsbilden

Chaïm Perelman delar de retoriska teknikerna i två huvudgrupper, de associativa och de dissociativa teknikerna. Den förra gruppen avser operationer som syftar till att sammanfoga olika element i argumentationen. Med hjälp av den senare kan omvärdera argumentativa element. De dissociativa teknikerna gäller olika retoriska figurer som möjliggör uppochnervändningar av betydelseförhållanden, vilka i bästa fall kan skapa en nygestaltning av verkligheten.²⁸

Pseudonymen Junius beskriver på ett ironiskt sätt i *Svensk Tidskrift* hur själva kampen om parlamentarismen, och speciellt dess resultat, har lett till följder som varken faller in i idealet om parlamentarism eller idealet om ett konstitutionellt system. I och med kampen mellan konstitutionalism och parlamentarism har olika inofficiella arbetsformer utvecklats för att lätta lasten, men som bildat sina egna traditioner. Den givna utgångspunkten för Junius är det empiriska konstaterandet att de former för regeringsmaktens utövning som grundlagarna i olika länder anger, har kommit att betyda jämförelsevis litet för statslivets faktiska utformning.²⁹ Således framställer han ett motsatsförhållande mellan *de facto* och *de jure*, till förmån för det förra. Att åberopa *de facto*, dvs. grundlagens anda och den politiska praxisen, var en grundläggande del av vänsterargumentationen under 1900-talets två första decennier. Junius gör det emellertid på ett annat sätt än vänsterreformisterna på sin tid, eftersom parlamentarismen inte längre ifrågasätts. *De facto* –argumenteringen har gestaltat

²⁸ Perelman & Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, ss 411-412.

²⁹ Junius, "Hur Sverige regeras. Kungl. Maj:t", i *Svensk Tidskrift* 1922, s 249.

sig så att parlamentarism i och för sig har medfört en slags avpolitisering i stället för en partipolitisering av statsskicket.

Den svenska utvecklingen har enligt Junius kommit att framstå så att största delen av regeringsärenden kommit att ligga hos en institution som grundlagarna inte känner till. Det är statsrådsberedningen som ”i verkliga livet till alldeles övervägande del motsvarar uttrycken ’Kungl. Maj:t’ eller ’regeringen’”.³⁰ Detta betyder inte enligt Junius att grundlagens bokstav skulle ha blivit åsidosatt, utan det tyder på att det finns en icke-överensstämmelse mellan konstitutionell form och innehåll. Regeringsmakten i Sverige har i Junius framställning utformat sig på så sätt att det finns s k konsultativa statsråd eller ”konsulter” som i praktiken deltar i regeringsarbetet. De är *par préférence* representanter för författningskunskapen och den högsta utlöparen av det svenska juristväldet. Juristernas insats består i att man har fört in formstränghet (regeringens ansvar för överträdelse av lag gentemot konstitutionsutskottet och riksdagen) som avslöjar den svenska formalismen och vördnaden för lagens bokstav. Men av detta följer:

Så paradoxalt det kan låta, blir emellertid på detta sätt den formlösa och utanför lagen stående statsrådsberedningen genom sin kärna konsulterna den plats, där den formella synpunkten på regeringsverksamheten framför allt kan komma att fira triumfer.³¹

Den parlamentariska formlösheten har förmått en sträng formalism. Junius ironiserar med det verkliga inflytandet i ett parlamentariskt system, som i praktiken behärskas av byråkrater, jurister och konsulter. Det är inte politikerna utan byråkraterna och konsulterna som avgör de administrativa och politiska texternas och beslutens innehåll. Det kontingenta syns i resultatet av reformerna: att regeringsmakten inte längre finns hos konungen i statsrådet, men inte heller hos den styrande regeringen som det parlamentariska idealet avsåg. Således har Junius med hjälp av en av de s k grundtroperna (*master tropes*), nämligen ironin, fört samman de faktiska beståndsdelarna av det svenska politiska och parlamentariska systemet för att återge en helt ny bild av verkligheten. Verkligheten har skilts åt från det *de facto* som en gång varit vänsterns ideal, och staten har glidit i händerna på byråkrater.

³⁰ Junius, ”Hur Sverige regeras”, s 250.

³¹ Junius, ”Hur Sverige regeras”, s 251.

Inom högern var det vanligt att argumentera utifrån tanken att staten utgjorde det viktigaste elementet i politiken, och att den praktiska politiken skulle härledas ur de principer som utkristalliserades i och med tanken om staten som överordnad alla andra frågor. Man kan skilja mellan två olika huvudalternativ vad beträffar valet av förfaringsätt. Man ställde staten antingen utanför eller innanför ramen för det parlamentariska styrelsesättet. Det förstnämnda sättet var det mest typiska för högerretoriken. Man använde sig av olika metaforer och språkfigurer för att stöda sina egna argument och för att underminera motståndarnas argument. I reformisternas argumentation underordnades staten folkviljan, medan högern försökte dissociera den folkliga viljan från statens intresse- och livsfrågor. Demokratin ansågs förutsätta en folkvilja, men detta var enligt högeruppfattningen endast fiktion:

Man begår enligt min uppfattning synd mot folkets helige ande, om styrelseformen organiseras på den villfarelsen, att folkinstkinken, folkmedvetandet kan och bör tämligen direkt överföras i en bestämmande folkvilja [...]. Det finns icke och kommer aldrig att finnas en folkvilja i den meningen man vanligen tar ordet i politiken.³²

De politiska åsikterna som antas finnas bland väljarkåren anses här inte ha uppstått spontant utan de har skapats och utformats inom mindre kretsar. Dessa åsikter implantas i den förmodade väljarkåren med hjälp av massuggestion och agitationsteknik. Lika fabricerad anses själva valakten i vilken folket anses uttrycka sin folkvilja vara. I teorin anses det möjligt att tala om det suveräna folket, men i praktiken blir det oundvikligt att ett fåtal handhar makten för att regera: ”En riksdag kan omöjligt representera ett folk, i ordets egentliga mening, lika litet som en regering kan representera riksdagen eller en parlamentarisk kompromiss folkviljan”,³³ eftersom folkmassans ärenden alltid avgörs centralt i det demokratiska systemet.

Ingen regim kan sköta sig som befunde den sig själv på jorden och de människor den behärskar på månen. Redan för att skydda sin maktställning måste den taga tusen hänsyn, måste vakta och dämpa missnöjet, måste skaffa sig anhängare och medlöpare, måste framför allt taga ställning till tusen praktiska angelägenheter, som icke utan ögonblickligt mothugg kunna avgöras på med än ett sätt, nämligen så som föreliggande fakta betinga. Endast sinnessjukdomen eller kriminaliteten vid styret ha för korta perioder kunnat underlåta att taga *någon* hänsyn till det regerade folket, men sådana

³² Tom Forssner, ”Demokrati och regeringsmakt”, i *Svensk Tidskrift* 1928, s 396.

³³ P. H. Normén, ”Till demokratiens identitetsproblem”, i *Det nya Sverige* 1923, s 99.

regimer ha som erfarenheten visar även utan folkomröstningar mycket hastigt nått en ond och bråd död.³⁴

Det demokratiska och parlamentariska systemets folkvilja framställdes i den här bilden som en teknisk samling av olika partiska egenintressen. Vad detta betyder är att demokrati och parlamentarism sågs som något som de regerande inte förmådde behärska på ett sätt som bäst skulle lämpa sig för *statliga* förhållanden – den kontrollaspekt som hört samman med kompetenskraven på de regerande hade under de demokratiska förhållandena förlorat sin avgörande ställning. Mekaniken (valen) för att få fram den s.k. folkviljan representerades som ett aggregatsystem för rena partiskheten.³⁵

Har folket fått fakta, har det fått ett allsidigt sakligt material för bedömning av de föreliggande frågorna och sitt eget intresse i dem framlagt för sig? [...] Man behöver i själva verket icke ha hört mycket av nutida demokratisk valmakarjargon för att finna vilken djup och väl grundad ringaktning de politiska yrkesmännen själva, specialisterna på den folkliga opinionsbildningsteknikens område, hysa för den sakliga argumenteringen som vapen i kampen om valmännens själar.³⁶

Politik likställs här med den fördärvliga retoriken, som borde bytas ut mot den logiska slutledningen, med all sin förutsägbarhet som ”statsintresset” skulle skänka den verkliga politiken. Demokrati, politik och politiker likställdes m a o med antikens illaberyktade sofisterna, vilket fick sitt pragmatiska uttryck i uppfattningen att vänsterpolitikerna var bundna av att fackorganisationen styrde politiken.³⁷ Tvärtom borde den sakliga politiken ha baserat sig på faktiska, analytiska och entydiga grunder. För den konservativa politiken var *Sanningen* det som överskuggade allt och som borde ha styrt det politiska beslutsfattandet. Ur konservativ synvinkel innebar ”solistisk politik” okontrollerbarhet i det statliga livet emedan ställningstaganden baserades på osäkra och politiska grunder.

Att statens betydelse i politiken redan hade förändrats fick sitt uttryck i det konstaterandet att ”staten uppfattas som en organisation utan egna inre ändamål”, där partilivet har blivit ”de ekonomiska intressenas strid om behärskaandet av statsmekanismen och dess

³⁴ Normén, ”Till demokratiens identitetsproblem”, ss 101-102.

³⁵ Ett sätt att besvara problemet med partiskheten var att lyfta upp tanken om en korporativ intresserepresentation men detta användes i så pass liten utsträckning att det inte betraktades som någon egentlig lösning på frågan, jfr dock Jarl Hjalmarsson, ”Om några av de teoretiska och praktiska grunderna för vårt valsysteem. Ett försök till kritik och förslag”, i *Det nya Sverige* 1925, ss 281-296, och Hjalmar Haralds, ”Representationsproblem”, i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1925, 255-264.

³⁶ Normén, ”Till demokratiens identitetsproblem”, s 102.

³⁷ Forssner, ”Demokrati och regeringsmakt”, s 393.

utnyttjande för privata syften”. Den i och för sig goda statsmakten ansågs ha genomgått sitt förfall i och med de politiska förändringarna. De privata och egoistiska intressenas förverkligande, alltefter förmågan att använda sin makt, hade enligt denna synpunkt förorsakat en upplösning av känslan av rättmätigheten i de krav staten ställde på individen. Enligt denna synpunkt försvann statsmaktens karaktär av rättsordning i och med detta förfall.³⁸

Den moderniserade definitionen av staten baserade sig inte längre på, tillspetsat sagt, uppfattningen att kungen är staten. Den byggde åtminstone retoriskt på en modern definition inom statsvetenskaperna och som hade sina rötter hos Max Weber: ”*statsmakten är en förvaltnings-, lagstiftnings- och rättskipningsmekanism, som lyckats få monopol på det legala våldet inom ett begränsat geografiskt område*”. Enligt artikelförfattaren stod denna definition som den viktigaste förutsättningen för det moderna politiska livet.³⁹ Denna definition var utgångspunkten för att kunna abstrahera staten till en självständig konstruktion som var oberoende av människorna. Denna kunde på ett visst sätt uppfattas likna stormaktstidens rike som hade sitt eget statsintresse att följa. Här identifierades den moderna staten med den moderna politiken, där ”politik” betydde striden om vem som kunde utnyttja statsapparaten till förmån för sina privata intressen.⁴⁰ Således byggde man upp en ny relation mellan stat och politik, som var olik den som förespråkarna för parlamentarismen hade framför sig. Även formuleringen att politik var strid var en modifikation av Webers uppfattning om politik som strävan efter makt.⁴¹ För Weber betydde strävan efter makt en aktivitetsform som syftade till att skapa något nytt (kreativitet) och betonade således verksamhetsaspekten i politiken i stället för perspektivet att man enbart skulle lyda de befallningar som kom uppifrån. Dessutom försvarade Weber strikt det parlamentariska

³⁸ Åkesson, ”Kampen om statsmakten”, s 434-436, citat från 434-435.

³⁹ Åkesson, ”Kampen om statsmakten”, s 432. På ett förment sätt knyter han sitt synsätt till den formulering Weber erbjöd om staten: ”staten är den enda mänskliga sammanslutning som inom ett visst område – där området är ett av kännetecknen – (med framgång) kräver *monopol på legitim användning av fysiskt våld*. [...] Staten gäller alltså som enda källa till ’rätten’ att använda våld”, Max Weber, ”Politik som yrke”, i Max Weber, *Vetenskap och politik* Göteborg 1977, s 41 (original ”Politik als Beruf” 1919).

⁴⁰ Åkesson, ”Kampen om statsmakten”, s 434.

⁴¹ Weber, ”Politik som yrke”, s 41: ”Den som bedriver politik strävar efter makt; antingen makt som medel för att uppnå andra mål (ideella eller egoistiska), eller makt ’för maktens egen skull’. För att njuta den prestigekänsla makten ger”.

tänkesättet, alltså stod hans uppfattningar i motsats till dem som framkom i denna relationsförskjutning mellan stat och politik i den svenska debatten.⁴²

Högerns uppgift bestod i att med hjälp av sin framställning om politiken som något partiskt komma fram till påståendet att man borde rädda staten såsom en av den svenska traditionens hörnstenar. Antingen förnekade man att någon objektiv rätt som statens ryggrad fanns, eller så stod man inför en förnyelse av staten som rättsordning med sin egen *raison*.⁴³ I och med det demokratiska tidevarvet hade relationen mellan statsauktoritet och folkakt gått snett:

Stat och folk – dessa i två årtusenden av mänskligt tänkande ständigt och åter ständigt sammanställda begrepp, rättsbegrepp, politiska, filosofiska, ha alltför en intim samklang. Bland tidens politiska gudar få stats- och folkbegreppen göra tjänst som ett Janushuvud på samma väsende. Det ena ansiktet bär vittne om krig, det andra om fred. Vi stirra på folket, ansiktet bär fredens hulda prägel, idoghet, arbetsro; vi stirra på staten, nu är krig å bane, förtryck, blodsutgjutelse. Men det är inte utan, att ett ironiskt löje leker i mungiporna. Krig och fred, stat och folk kunde så gärna byta plats. Statens arbete tör också bjuda idoghet, arbetsro; folkets krig, förtryck och blodsutgjutelse. Bäst blir det nog att ej överdriva väsensheten. Att betrakta så väl stat som folk såsom subjekt i ett ömsesidigt förhållande är ett logiskt nonsens. En rättsordning kan ej vara betjänt av Janushuvuden.⁴⁴

Trots likheterna ville man betona att stat och folk, statsakt och folkakt var olika saker. Vidare ansågs statspolitiken ha drabbats av en felaktig inflation under tiden efter den stora revolutionen, då man hade störtat en gammal och nedärvd europeisk statsordning för att lyfta upp en fiktion. I det här citatet används jämförelse med hjälp av tropen *paradiastole*⁴⁵ för att lyfta fram den kungliga statsmakten som något som tillhör det politiska livets natur och på detta faktum borde återges sin naturliga ställning.

Den andra taktiken med argumentationen kring begreppet stat förekom främst i *Svensk Tidskrift* och speciellt i försöken att förnya uppfattningen om förhållandet mellan staten och parlamentarismen. Taktiken var alltså att utgå från att godkänna ramen för det

⁴² Se text Max Weber, "Suffrage and Democracy in Germany", i Lassman & Speirs (red.), *Weber: Political Writings*. Cambridge 1994, ss 80-129 (original "Walrecht und Demokratie in Deutschland", 1917).

⁴³ Åkesson, "Kampen om statsmakten", s 438.

⁴⁴ Paul Johan Klinthe, "Statsauktoritet och regeringsansvar", i *Det nya Sverige* 1927, s 299.

⁴⁵ Skinner presenterar *paradiastole* – tropen som en teknik för att förändra betydelsen hos en term eller dess applikationskriterier. Idén med den är att alla dygder har sina grannlastar, att det är möjligt att beskriva en dygd så att den blir till last. *Paradiastole* bygger på att i argumentationen försöka stärka det svagare lokuset. Quentin Skinner,

parlamentariska systemet. Härvidlag diskuterades möjligheterna för en stark regering med tillhörande auktoritet. Utifrån denna utgångspunkt sökte man dock samtidigt urvattna parlamentarismens begrepp och förstärka statens roll inom parlamentarismen. Detta skulle man göra genom att understryka regeringsauktoritet, dvs. genom att vädja till den gemensamma, men underförstådda, strävan att vi ju alla vill ha en stark regering. Enligt en skribent var det fel att skylla på det politiska systemet att parlamentarismen inte fungerat friktionsfritt. Han framhöll att man varit tvungen att bygga upp ”koalitioner, vilkas olika grupper bevaka varandra med utpräglad misstro, eller också representera de endast någon mindre mellangrupp och ha att lotsa sig fram mellan stora, fientliga partiers Scylla och Charybdis”.⁴⁶

Om ett regeringssystem var funktionsdugligt eller inte berodde, enligt samma skribent, på om systemet fungerade inom folket sådant det verkligen var. I sin iver att påstå att parlamentarism var en naturlig del av demokratin hade reformisterna velat kodifiera parlamentarismen i lagen. Grundlagskodifieringar ansågs inte hjälpa i frågan om utslaget ifall de politiska förutsättningarna inte var i överensstämmelse med systemet. Den engelska parlamentarismen t ex ansågs ha varit utpräglad aristokratiskt till sitt väsen för att förbehålla allt verkligt initiativ åt ledningen och att hålla en sträng disciplin över de ledda. Därför hade den organisatoriskt varit inställd på att verka uppifrån och neråt. För att bilda en övergång till sin egen position konstaterade han att han inte trodde ”att en engelsk regering under parlamentarismens tidevarv någonsin av sina anhängare låtit påtvinga sig ett förslag, som den icke ansett överensstämma med landets intresse”.⁴⁷ Således stod det klart för honom att:

parlamentarismens ena och historiskt första uppgift: att stäcka regentens personliga maktutövning och tillskapa ett verkligt konstitutionellt statskick – vare sig nu regenten kallats konung eller president. Men detta får väl betraktas som en historiskt avslutad gärning. [...] Den verkliga eller om man så vill säga den primitiva demokratin har kommit i vägen.⁴⁸

”Rhetoric and conceptual change”, i *Finnish Yearbook of Political Thought. Conceptual Change & Contingency*. Vol. 3, Jyväskylä 1999, s 67 ff.

⁴⁶ Forssner, ”Demokrati och regeringsmakt”, s 386.

⁴⁷ Forssner, ”Demokrati och regeringsmakt”, s 388.

⁴⁸ Forssner, ”Demokrati och regeringsmakt”, s 390.

Skribenten använde sig dessutom av gammalt statsintressespråk när han hävdade att ”Vi få nog försöka arbeta på nationell grund ut ifrån egna, ingalunda torftiga förutsättningar” för att skapa en stark regering vars uppgift det var att ”tvinga sina anhängare att låta regeringen iakttaga samhällsnyttans synpunkter sådana de te sig under omedelbart ansvar för rikets styrelse”, eftersom ”därpå hänger landets och till sist även partiets välfärd”. Med hjälp av denna språkdräkt lät han det speciellt socialdemokratiska begreppsparet stat och demokrati – där stat var av mindre värde – komma i kontakt med paret parlamentarism och stat. Statens position i argumentationen stärktes på detta sätt, medan man försvagade begreppet demokrati. Därför kunde parlamentarismen prisas som en väsentlig del av den statliga politiken – på ett sätt som parlamentarismens förkämpar inte hade stått för. Motsatsen till detta parlamentariska statsintresse påstods vara de äldre demokratiska och parlamentariska dragen som agitation, orimliga löften, principer som banaliserades och mekaniserades och att psykologiskt påverka massorna.⁴⁹

Sammanfattningsvis använde sig högern av retoriska dissociationer i syfte att skapa nya och förbättrade förutsättningar för sina egna synpunkter angående utformningen av det politiska systemet. Man försökte omgestalta verklighetsbilden. Genom ett ironiskt perspektiv kunde man betrakta parlamentarismen som något ofarligt, något som inte hade lett till den blockpolitik liberalerna före första världskriget varit ute efter. Inte heller ansåg man sig kunna återvända till den gamla konstitutionalismen. Därför var det viktigt att skapa en ny plattform för motiveringar för en parlamentarism som skulle basera sig på sådana element som inom högern ansågs vara positiva. Ett sätt att göra det var att beskriva demokratin som fiktion, och sedan foga begreppet parlamentarism samman med den konservativa statens idé. När parlamentarism underordnades staten, kunde man komma fram till en uppfattning om parlamentarismen som var mer acceptabel också inom högern.

Teoretiska dissociationer – eller till frågan om huruvida man haft parlamentarism eller inte

Både i tidskriftsproduktionen och inom forskningen försökte man ofta placera den svenska parlamentariska verkligheten in i olika utvecklingshistoriska och typologiska scheman och

⁴⁹ Forssner, ”Demokrati och regeringsmakt”, ss 391-392, citat ur s 391.

då oftast utifrån praktisk-politiska utgångspunkter. Rudolf Kjellén sökte ge en teoretiskt grundad översikt av de parlamentariska tendenserna i Sverige. Enligt honom hade de tävlande inte utgjorts av vänster och höger inom en gemensam parlamentarisk ram efter 1905, utan det hade varit statsskicken själva som kolliderat – parlamentarismen och konstitutionalismen eller partipolitiken och rikspolitiken.⁵⁰

Kjelléns utgångspunkt var att likställa parlamentarismen med den s.k. demokratismen som var koncentrerad i riksdagsväldet.⁵¹ Kjellén ansåg att parlamentarismens förekomst i Sverige följt en viss formel i sin tillkomst och att denna process – ”åtminstone skenbart” – återvänt till sin utgångspunkt.⁵² En annan utgångspunkt var att ansatser till svensk parlamentarism började träda fram redan vid 1905 års regeringsskifte, då Christian Lundebergs regering tillträdde för att avlösa det s.k. unionsproblemet mellan Sverige och Norge. I parlamentarisk mening betraktade han med andra ord år 1905 som en vändpunkt i svensk politisk historia.

För att bevisa sina tesers riktighet formulerade Kjellén en begreppslig analysapparat. Parlamentarism definierades enligt honom utifrån tre väsentliga punkter som avsåg att skilja parlamentarismen från andra statsskick. Det första av dessa kännetecken var regeringens avgång, ”det *totala ministerskiftet på parlamentets behag* eller parlamentsvalens utslag”.⁵³ Kjellén lyfte upp ansvarsfrågan och ansåg att parlamentets uppgift inte endast bestod i att fälla regeringar genom effektiva misstroendevota, utan den måste också kompletteras med utpekandet av den störtade regeringens efterträdare. Kjellén ställde så den skrivna författningen mot praktiska behov av att kunna skapa handlingskraftiga regeringar. Det andra karaktärsdraget gällde regeringens uppkomst, ”*parlaments- resp. folkanvisning på ministärbildaren*”.⁵⁴ Betraktad som en följd av avgången måste uppkomsten av en ny regering ske i enlighet med avgångsanledningen. För att fylla detta kriterium räckte det, enligt Kjellén, att kungen var bunden av situationen inom parlamentet. Då behövdes en fast partikonstellation och organiserad opposition som för sin del utpekade den nya statsministern. Detta perspektiv betyder att den parlamentariska regeringen framstår i skarp

⁵⁰ Se Gunnar Gerdner, *Parlamentarismens kris i Sverige vid 1920-talets början*, Uppsala 1954, s 434 ff.

⁵¹ Rudolf Kjellén, ”Från Ramstedt till von Sydow. Utvecklingslinjer i svensk parlamentarism”, i *Det nya Sverige* 1921, s 109.

⁵² Kjellén, ”Från Ramstedt till von Sydow”, s 109.

⁵³ Kjellén, ”Från Ramstedt till von Sydow”, s 96.

⁵⁴ Kjellén, ”Från Ramstedt till von Sydow”, s 97.

motsättning till den konstitutionella statschefens frihet att välja sina rådgivare även om parlamentet skulle ha en annan åsikt i saken. Det tredje kännetecknet utgjordes av regeringens politisering, att alla ministerposter besattes programenligt. Ur Kjelléns synvinkel betyder detta ett motsatsförhållande mellan den byråkratiska och den politiska principen:

När parlamentarismen nu principiellt vill förbehålla även dessa platser [statsministerns medarbetare, departementscheferna] för fackligt skolade parlamentariker, då drager den endast konsekvenserna av sitt politiska förvaltningssystem. För den byråkratiska betraktelsen framstår detta helt enkelt som ett 'sakokunnighetens', ett 'inkompetenskultens' (*Faguet*) system, ty där vet man icke av någon annan ämbetskompetens än den tekniska; här talar den skolade fackmannens ringaktning för diletteranten, autodidakten, amatören.⁵⁵

Denna teoretiska och begreppsanalytiska referensram möjliggör att åhöraren kan anta att Kjellén retoriskt har accepterat parlamentarismen som ett faktum. Hans ansats var dock att urvattna den rådande vänstertolkningen med hjälp av dessa till synes stränga parlamentariska kriterier.⁵⁶ Han utnyttjade vetenskapliga uttrycksformer och kriterier för sina egna politiska syften mycket synligare än de andra debattörerna gjorde. För Kjellén var parlamentarism inte ett sådant statsskick som vänstern förespråkade utan hans föreställning om parlamentarism motsvarades i första hand av de konservativas behov av att ge större vikt åt staten och kungen som kriterierna för det politiska. Som sin plattform använde Kjellén sig av (sin tolkning av) parlamentarism som ett rådande tillstånd för att sätta den konservativa politiken högre än den reformistiska. Parlamentarism betydde för Kjellén regeringspraxis i stället för regeringssätt. Konstitutionalism för sin del byggde på en skriven konstitution där de olika statsorganen hade klart utpekade rättigheter. Det var *de jure* som prioriterades i stället för *de facto* som bara var en dunkel och oklar praxis. Konstitutionalism

⁵⁵ Kjellén, "Från Ramstedt till von Sydow", s 99.

⁵⁶ Utifrån dessa kännetecken kan Kjellén fastslå att det var regeringen Lundeberg (1905), inte Staaff I (1905-1906) som var den första som öppnade portarna för parlamentarismen i Sverige. Med hjälp av det första kännetecknet kan Kjellén konstatera att det inte skedde något totalt ministärskifte efter regeringen Lundbergs avgång, utan en del av regeringsmedlemmar övergick i Staaffs regering. Ett fullständigt regeringsskifte hade däremot ägt rum efter regeringen Ramstedts avgång i augusti 1905, då Lundeberg efterträdde honom som statsminister. År 1905 kom parlamentet i stället för kungen att spela den avgörande rollen för regeringen Lundebergs tillsättande efter att regeringen Ramstedts avgång var baserad på båda kamrarnas vilja. Således skedde regeringsbildningen på grund av parlamentsanvisningen. Också Kjelléns politiseringskriterium uppfylls för första gången vid regeringen Lundebergs tillträde, medan Staaffs regering därefter tyder på ett återfall med en majoritet av ledamöter av byråkratisk typ. Lundebergs regering var, enligt Kjellén, den första parlamentariska regeringen, men ingalunda någon 'partiregim'. Det var först Karl Staaffs första regering 1906 som fick ett slag åt vänster. Därefter har man seglat än till höger än till vänster allt efter de politiska omständigheterna, men efter regeringen Brantings avgång i oktober 1920 föll "skeppet [...] tillbaka in i mittfåran, från vilken ungefär det utgick 1905 och som det under tiderna nästan obrottligt följt". Kjellén, "Från Ramstedt till von Sydow", ss 102-114, citat ur s 114.

var regeringsrätt i stället för regeringspraxis. Rätt hade traditionellt haft högre värde än praxis i det svenska (konservativa) sammanhanget.

Nils Herlitz utvecklade tanken om parlamentarism på så sätt att regeringen i statsrättslig mening skulle vara ansvarig att lämna sin post då den upphörde att finna det stöd hos riksdagens majoritet som den behövde för att driva sin politik. Detta framställde han som den idealbild alla strävat efter som lösningen på minoritetsparlamentarismens problem i Sverige. Konstaterandet av hur parlamentarismen borde fungera låter läsaren förstå att Herlitz utgår utifrån ramarna för ett parlamentariskt system. Man kan avläsa att hans syfte består i att kunna motivera parlamentarismen för högern i Sverige eftersom regeringens främsta syfte formuleras i rikets öden:

Men alla äro ense om att det ej är riktigt eller lyckligt, att den regering, vars program i stora och betydelsefulla frågor ej blir följt, fortsätter att fungera. Dess program för den politiska kursen bör förverkligas. Då kan regeringen också på ett särskilt sätt tillsammans med den majoritet, som uppbär den, bära det moraliska ansvaret för rikets öden.⁵⁷

Herlitz' förfaringssätt byggde på att nyansera det problem som man stod inför. Därvidlag utlyste han en viss typ av principiell politisk kompetens för att kunna åtskilja viktiga frågor från mindre viktiga när man avgjorde politiska spörsmål. Regeringarnas uppgift borde ha varit att "skjuta undan de politiska stridsfrågorna och avstå från att på deras område taga initiativ".⁵⁸ För att realisera detta ideal behövdes enligt Herlitz en förändring av grundinställningen om principer kring begreppet regering. Därför lade han vikt vid regeringsformen, som krävde en viss kollegialitet. Ministrarna skulle inte stänga sig in i sina departement, utan också de borde bilda sig en mening även kring sådana ärenden som inte direkt hörde till deras egna ansvarsområden. Regeringsformen talade intet om ett solidariskt ansvar eller att statsrådet borde vara homogent. Som förklaring till den i praktiken förekommande *solidaritetsprincipen* ansåg Herlitz att den hade utvecklats i samband med statsrådets emancipation från kungamakten. Om det tidigare hade funnits olika meningar inom regeringen, kunde kungen fungera som en 'domare' dem emellan, men om regeringen

⁵⁷ Nils Herlitz, "Regeringsproblemets svårigheter", i *Svensk Tidskrift* 1929, s 177.

⁵⁸ Herlitz, "Regeringsproblemets svårigheter", s 179.

kom fram med en enhällig uppfattning eller mening, kunde kungen inte välja någon annan linje.⁵⁹

Sedermå hade statsrådet homogeniserats, i och med att regeringsprogrammet började anses som uttryck för regeringens sammanhållning. Homogeniteten och enhetligheten i regeringsarbetet var dock enligt Herlitz en nödvändighet och fick inte rubbas om man strävade efter starka regeringar. Det var emellertid ofrånkomligt att man inte kunde undvika meningsskiljaktigheter och konfrontationer. I mer komplexa och invecklade frågor, där man måste ta hänsyn till flera element i en större helhet, kunde det gå illa om regeringen höll sig fast vid homogenitetsprincipen trots sin maktlöshet. Då måste ärenden förläggas till olika instanser inom riksdagen, vilket kunde direkt motverka enheten och sammanhanget i statsstyrelsen. Detta gällde speciellt minoritetsregeringar, vars *"homogenitet i mycket ringa grad är ägnad att främja den enhetlighet, det sammanhang i statens styrelse, som vi behöva"*.⁶⁰

Enligt Herlitz vore det bättre om man släppte ifrån kravet att en regering måste ha ett enhetligt parlamentariskt underlag – vilket man ofta utlyst i diskussioner om regeringsproblemet. Om man dessutom skulle hålla fast vid en annan grundprincip, den parlamentariska ansvarigheten, kunde man enligt Herlitz finna möjligheter för en heterogent parlamentarisk regeringsbildning. Då skulle besättandet av varje ministerpost ha blivit en fråga för sig och uppsättningen av regeringen skulle sålunda ha präglats olika grupperingar inom riksdagen.

Partipolitiskt sett skulle den heterogent parlamentariska regeringen avvika mycket från den regeringstyp vi nu vant oss vid. Somliga av statsråden skulle ha sin förankring i en majoritetskombination, andra i en annan, åter andra i en tredje.⁶¹

Partiernas representation i regeringen skulle bero på partiernas inbördes förhållande samt på deras tillgång på ministerkandidater med förmåga att både vinna förtroende utanför partiet och förhandla med andra än de närmaste meningsfränderna. "Med viss rätt skulle man kunna kalla en dylik regering för en permanent 'nationell samlingsregering'".⁶²

⁵⁹ Herlitz, "Regeringsproblemets svårigheter", ss 184-185.

⁶⁰ Herlitz, "Regeringsproblemets svårigheter", s 187.

⁶¹ Herlitz, "Regeringsproblemets svårigheter", s 191.

⁶² Herlitz, "Regeringsproblemets svårigheter", s 192.

I och för sig vände Herlitz om den ursprungliga högertanken om relationen mellan principer och politik genom att ta parlamentarismens spelregler till sin utgångspunkt. Herlitz lät den parlamentariska men heterogena – i stället för homogena och solidariska – regeringens idé komma i kontakt med tanken om det ärevördiga statsintresset och en över partierna höjd samlingsregering. Denna operation förändrade förhållandet mellan politik och principer. Statsintresset som princip kom att spela en mer underordnad roll i den nya konstellationen som Herlitz framställde. På detta sätt kom intressenas och principernas roll att bli härledda ur själva parlamentariska systemet, och därmed blev politiken överordnad principerna. Herlitz sökte motivera parlamentarisk politik utifrån tanken om ett principiellt regeringsprogram som skulle verka som ledstjärnan i politiken. Principerna fick emellertid, som en följd av den dissociation Herlitz gjorde, en mer egoistiskt laddad betydelse, vilken stred mot den konservativa föreställningsvärlden.

Om man med fog kan påstå att Per Albin Hanson i sin folkhemsretorik använde sig av gängse konservativa element för att vädja till högerkretsar,⁶³ så kan man lika befogad hävda att Georg Andrén i sin parlamentarismretorik gjorde det motsatta. Han utnyttjade med stor skicklighet vänsterargument i sin retorik. Andrén var så tidigt som i början av 1920-talet inne på den parlamentariska retoriken, vilket vittnar om att en del av högertänkandets representanter rätt så hastigt införlivade parlamentarismen i sina egna tankegångar. Enligt Andrén hade nya fiender till parlamentarismen dykt upp nästan samtidigt som dess gamla motståndare hade avmattats. Den demokratiska parlamentarismen fick numera stöd även från högern, medan "[k]onservatismens opposition avlöstes av bolsjevismens".⁶⁴

Andrén behandlade frågan hur marxismen förhöll sig till parlamentarism före och efter revolutionen i sin artikel "Marxism och parlamentarism" från år 1924. Revolutionens mål hade enligt Andrén tolkats ha varit störtandet och krossandet av den gamla statsorganisationen. Marx' uppfattning om situationen före revolutionen hade enligt Andrén varit att det knappast skulle "vara god marxism att före revolutionen arbeta på parlamentets undergrävande".⁶⁵ Med hjälp av denna tanke strävade Andrén efter att utvidga den argumentativa grunden för parlamentarism. Man kunde trots direktiven att förkasta

⁶³ Jfr Hallberg & Jonsson, "Per Albin Hansson och folkhemsretorikens framväxt".

⁶⁴ Georg Andrén, "Marxism och parlamentarism", i *Svensk Tidskrift* 1924, s 240.

parlamentarismen som statsform uppmuntra till parlamentarismens utnyttjande för att befrämja utvecklingen på revolutionens väg. Andréns syfte var att utvidga toleransen mot parlamentarism i de konservativa kretsarna. Han menade att genom denna 'öppna' tolkning kunde marxisterna medverka till en positiv parlamentarisk utveckling utan att strida mot sina egna politiska trossatser. Detta hade inte heller förståtts av alla socialister. Han slog två flugor i en smäll – utvidgning både till höger och vänster.⁶⁶

När Andréns gick över till den parlamentariska utvecklingen i Sverige ansåg han att man inte kunde hävda att parlamentarism skulle ha varit något helt abstrakt och nytt, något helt fritt från politik. Parlamentarism framstod inte som en ren idékonstruktion som i efterhand skulle tillämpas i praktiken. I stället för en motsättning mellan idé och verklighet ansåg han att den svenska historien hade betingat både tankeverksamheten och parlamentarismens formation i den praktiska politiken mot en viss typ av verksamhetsform inom statslivet. Det var ett arv från äldre tider. Andréns uppfattning var att det hade inträffat en författningsutveckling från konstitutionalism mot parlamentarism i det svenska politiska livet. För att bevisa detta nyttjade han en metafor som hänvisade till den konservativa organismtanken. Den fick sitt uttryck i en form som betonade likheten mellan politiken och växtriket: "Men liksom växterna leva kvar från en tids flora till en annan epok, så finns det också i vårt statsskick ett icke alldeles betydelselöst arv från konstitutionalismens skede i vår historia".⁶⁷

Som en följd av denna utveckling hade man fått en svag regering och en svag riksdag, vilket Andréns betraktar som ett utslag av 1809 års system. Konstitutionsutskottets avsikt hade varit att riksdagen skulle vara "visligt trög till verkning, men fast och stark till motstånd", men dessa ord karakteriserade enligt Andréns hela systemet efter 1809.⁶⁸ Rösträttens

⁶⁵ Andréns, "Marxism och parlamentarism", s 243.

⁶⁶ Man hade t ex under den franska revolutionsrörelsen 1848-1851 först fulländat den parlamentariska makten för att sedan kunna störta den. Marx hade framhåvt i ett tal i Amsterdam 1872 att det kunde finnas även fredliga vägar fram till proletariatets makt. Andréns lyfte upp den konstitutionella vägen med dess parlamentariska institutioner, ty även Engels hade talat om att en fredlig övergång från det gamla samhället till det nya redan skett i åtskilliga länder där all makt har koncentrerats i folkrepresentationen.

⁶⁷ Andréns, "Konstitutionalism och parlamentarism", s 159.

⁶⁸ Andréns, "Konstitutionalism och parlamentarism", s 158. Jfr även konstaterandet att "Någon parlamentarism kunde emellertid knappast utvecklas på ståndsförfattningens basis. De största politiska insikterna funnos hos riksdagens ämbetsmannaelement, men detta var icke självständigt nog för att etablera en verklig opposition. Man nöjde sig med att *kritisera* regeringens politik", s 156.

utsträckning hade, samtidigt som karaktärsskillnaden mellan kamrarna i och med rösträttsreformerna 1909 och 1918 i väsentlig mån försvagats, gjort valmanskåren alltmera heterogen. Proportionalismen i sin tur hade möjliggjort att valmanskåren i ett mångpartisystem avspeglades i riksdagens sammansättning.⁶⁹

Men minoritetsparlamentarismen och de svårigheter som därmed hade följt kunde inte enligt Andrén anses ha berott på motsättningen mellan idé och verklighet, som den konservativa argumentationen i övrigt antytt.⁷⁰ Detta berodde främst på det svenska sättet att bygga nya saker och uppfattningar på basis av de gamla. Således hade minoritetsparlamentarismen sina rötter i det konstitutionella styrelsesättet och främst i det oscarianska tidevarvets statsskick i stället för att utgöra en tillämpning av den främmande idékonstruktionen av parlamentarismen:

På grund av frihetstida erfarenheter och i syfte att diskreditera parlamentarismen var det förut vanligt, särskilt i konservativa kretsar, att misstro partiväsendet och framställa dess verkningar i sämsta dager. Något av denna misstro har sedan levat kvar i borgerliga kretsar – och utgjort ett allvarligt hinder för de borgerliga partiernas uppkomst och konsolidering. Man ha ännu på många håll icke lärt sig förstå, att partierna äro nödvändiga instrument i det parlamentariska styrelsesättet.⁷¹

Man kan avläsa att de konservativa hade, enligt Andrén, alltför strängt hållit sig fast vid sina principprogram utan att ta hänsyn till verklighetens krav på att vara i kontakt med hela valmanskåren. I stora drag kan man konstatera att det inte uppstått några revolutionära eller ens tydliga författningsändringar i Sverige för att övergå till ett parlamentariskt statsskick. Trots detta faktum hade författningen, enligt Andrén, varit elastisk och tillåtit en parlamentarisering ”när de politiska förhållandena ha krävt dem”.⁷² Det hade varit fråga om en organisk utveckling från konstitutionalism till parlamentarism, där de största hinderna utgjorts av traditionerna.

På så sätt urvattnar Andrén retoriskt konstitutionalismens mer eller mindre heliga ställning inom den svenska politiska traditionen. Konstitutionalism äger ingen överlägsen position i jämförelse med några andra statsskick, utan framstår lika relativ som parlamentarismen

⁶⁹ Andrén, ”Konstitutionalism och parlamentarism”, s 165.

⁷⁰ Jfr Paajaste, ”Parlamentarismen’ som partiskhetens inkarnation”.

⁷¹ Andrén, ”Konstitutionalism och parlamentarism”, s 166.

⁷² Andrén, ”Konstitutionalism och parlamentarism”, s 168.

påståtts ha varit. När han definierar parlamentarismen som ett system där parlamentet är den dominerande faktorn, omprövar han förhållandet mellan konstitutionalism och parlamentarism. Samtidigt blir också attityderna gentemot partier och t.o.m. frihetstidens förhatliga tidevarv (som en genuin och positiv del av den politiska utvecklingen i Sverige) omvärderade och i viss mån rehabiliterade som icke-negativa. Andréns strävan att omdefiniera det svenska parlamentariska systemet kan alltså sägas ha varit en mångsidig bearbetning av begreppet parlamentarism i en situation där frågan om systemets funktionsduglighet framstått som minst sagt diffus. Hans retorik vädjade till både högerkretsar och vänstern som också i mångt och mycket själv rett ut sina problem inbördes vad angår det socialdemokratiska partiets verksamhetslinjer samt börjat föra fram det folkhem som senare fått stå som representant för hela det svenska politiska systemet.

Man kan se att över tiden förändrades förhållningssättet vad gäller frågan om huruvida man haft parlamentarism i Sverige eller inte. Till en början hävdade man tämligen strängt att det inte hade förekommit någon som helst parlamentarism i den form man sökt genomdriva den. Eller om det funnits en s.k. vänsterparlamentarism så hade den bara utgjort en dunkel och oklar politisk praxis, som inte uppfyllt 'den egentliga parlamentarismens' kriterier (också dessa var en stridsfråga för sig). Generellt sett ansågs det system som även kallades för svensk parlamentarism ha präglats av konservativa och konstitutionella kännetecken. Därför kunde man inte, menade man, egentligen tala om parlamentarismen i Sverige. Senare på 1920-talet hade opinionen förändrats i den mån att även de konservativa kunde ha de parlamentariska spelreglerna som utgångspunkt för diskussionen. Så rörde t ex Nils Herlitz inom ramen för parlamentarismen när han diskuterade förutsättningarna för en "nationell samlingsregering". Hans framställning byggde explicit på att använda konservativa begrepp, men det viktigaste begreppet, statsintresse, kom att få en mer underordnad roll. Detta undergrävde den gamla konservativa oppositionen till förmån för parlamentarismen. Georg Andréns resonemang kring parlamentarismen bottnade i tanken att det svenska statskicket var frukten av en historisk utveckling. Det politiska systemet bar arvet från de gångna tiderna. Därför ansåg Andréns att den parlamentarism som man hade i Sverige, minoritetsparlamentarismen, i själva verket kommit till som en följd av den svenska konstitutionella traditionen. Därmed fick hans synsätt med sina konservativa

karaktistikum och rehabiliteringen av partiernas ställning inom politiken klangbotten både inom högern och inom vänstern.

Slutsatser

Speciellt bland de konservativa kretsarna var uppfattningen om politik baserad på realisering av högre principer i det politiska livet. Denna uppfattning var tydligen i strid med det faktum att det demokratiska och parlamentariska systemet – som en principiell fråga – inte direkt fungerade som man tänkt sig. Tillspetsat sagt gällde det att antingen återvända tillbaka till det gamla betonandet av kungen och statsviljan (à la Boström) – speciellt vad gäller mera extrema riktningar – eller förnya uppfattningen till att motsvara *tanken om politik som handlande*. Politik ansågs inte vara någon praktisk fråga, utan en angelägenhet för det *högre förnufts* åskådliggörande som skulle vara den röda tråden i politiken. Detta utgjorde såväl utgångspunkten för den svenska antiparlamentarismen som för de konservativa som ansåg att det politiska livet borde utvecklas mot parlamentariska former.

Identifikationspunkterna i den svenska debatten om parlamentarismen under mellankrigstiden var svenska, oberoende av om syftet var att helt motstå eller på något mer konstruktivt sätt att delta i diskussionen. Detta var ett tydligt drag från höger till vänster. Behovet av att identifiera sig med sitt eget förflutna i sin tur bevittnar om att man i Sverige har varit stolta över den egna politiska traditionen och velat bygga utvecklingen på denna grund.

I och med demokratiseringen och den förändrade politiska verkligheten efter första världskriget gick högerns sedvanliga uppfattning om politik mer eller mindre förlorad. Grunden i denna uppfattning hade bestått av staten, kungen och kompetensen (som baserade sig på förmögenhet). Inom högern försökte man med hjälp av olika taktiker hålla fast vid denna gamla grund, men de mest lyckade försöken baserade sig på att acceptera de nya politiska omständigheterna som utgångspunkt och utifrån detta perspektiv söka införliva de ärevärdiga traditionerna i den nya politiken. I bägge fallen använde man sig av olika former av tekniken att dissociera olika element i den parlamentariska politiken från den statligt och kungligt fokuserade politiken. Till sist kan man säga att det mest lyckade

projektet bestod av ett skickligt användande och utnyttjande av de politiska motståndarnas argument. Så kunde man bana väg för nyorientering inom både högern och vänstern vad gällde de parlamentariska spelreglerna och den parlamentariska politikens framtid.